המזרח

ירחון ציוני — מזרחי

לדת ולציון, למדע ולספרות.

היוסד: הרה"ג ר"י ריינעס, אבד"ק לידא.

העורך: זאב יעבץ.

חוברת ג. שנה ראשונה.

שמות המאמרים:

א) הכנוס והפזור. העורך יעבץ.

ב) עבודת הציונים (המשך מה"א'). הרה"ג נחום גרינחויז אבד"ק טראק.

ג) אדמת כפר סבא. קייזרמן.

ד) נהלת ואד־אל־ערוש. * * *

ה) עבודת האדמה והמסחר בישראל. מאת ברנר לזר, תורגם ע"י ה. שאקהאבענזאהן.

ו) אתרוג של א"י ומכתבי היתר אתרוגי שביעיות מאת הרבנים הגאונים דעיה"ק יפו זצ"ל, פאריטש, וסטאוויסק.

ז) עם הפלאות. (שיר). דיר יצחק מורקין.

ח) פרורים לשפת ציון. (עם הערות העורך). אברהם שלום ב"ר יחזקאל לבית יהודה.

ט) בינה במקרא. (המשך) הרה"ג פינחסראזאבסקי.

י) בינה באגדה. בנימין לעווין איש הארדעין.

יא) אל תחת גפן. נחמן געצאוו.

יב) פרט. העורך.

יג) שירת ישראל בשפת ישמעאל. אברהם שלום ב"ר יחזקאל לבית יהודה.

יד) מראה הערב. (שירים). א. ל. יאגאלניצר.

טו) קדמה. (המשך). שמואל הערשבערג.

טז) זכרונות. *.*.

יז) לילדי שעשועינו. ג. יעבץ.

יה) מודעות.

קראקא, תרס"ג.

בדפוס של יוסף פישער (גראדגאססע 62).

רשימת הסוכנים למקומותיהם:

1) באנגליא (הפרס לטובת אנודת המזרחי בלונדון): N. Ginsburg, 36 Leman str. Aldgafe E. C.
2) בשווייץ (שלעמלק"פ): Ch. I. Eiss, Müllerstr. 74 Zürich.
3) בבוקי (שלעמלק"פ): Гершу Заявлену, Буки (Кіев. губ.).
4) שדה־לבן (שלעמלק"פ): Сулиму Натанзону, Бѣлая-Церковь, Кіев. губ.
5) וואַרשא (שלעמלק"פ): Л. Вольману, Смочая ул. 8. Варшава.
6) מינסק: Книжный магазинъ М. Гальперина г. Минскъ.
7) ווילנא (שלעמלק"פ): מר חיים ליב מא־קאן Мясная ул. соб. д.
8) קיוב (פאדאל): אברהם מעשביין.
9) האמעל (שלעמלק"פ): א. ד. ברענמאן.
10) פינסק: יצחק שטיינמאן, נאנצארסקאיא בית מעשיל.
11) | אויסטריא—גאליציא | Michael Horowitz, Krakau.
12) | (שלעמלק"פ): | Leib Koretz, Ropczyce (Galizien).
13) יפו (שלעמלק"פ): י. א. ווייגבערג.
14) ביאליסטאק: Книжный магазинъ И. Индицкого Бѣлостокъ.
15) קאליש (שלעמלק"פ) Самуиль Гиршъ Вельтманъ Калишъ....
16) וואַרשא: Книжный магазинъ А. Цукермана Налевки 7 Варшава.
17) ראזישצע (שלעמלק"פ): Іосифу Хапту м. Роялще Волын. губ.
18) ווינניצא: Я. Г. Цаузмеръ Винница Подол. губ.
19) לאדז: Е. Л. Геллеръ. Agenturen Cedielniana 36. Lodz.
20) Б. Лифшицъ Огродовая 5 Лодзь
21) קאלוואריע: Агентъ Илія Сейненскій, Кальварія Сув. губ.
22) קיוב: Я. Г. Шефтель Кіевъ
23) אדעסא (שלעמלק"פ): Давидъ Юсимъ Одесса
24) אויסטריא־אונגארן ורומניא ע"י מכה"ע: Redaction „Jüdische Vollkstimme" Brün Oesterreich.
25) אמעריקא הצפונית, ניו־בעדפארד מאסס: Rabbi H. Pupkin New-Bedford mass. America.
26) וויטבסק: Зальману Хейфе Воронаев. д. Халамейзера
27) באבריוסק (שלעמלק"פ): Іосифъ Залмановичъ Лурье
28) קרעמענצוג (שלעמלק"פ): Н. І. Фридляндъ, Кременчугъ
29) נוא־יארק (אמעריקא): H. Malochowsky 192 E. 101 st. New-Jork
30) ר"פ"ן פ' פלאצק (שלעמלק"פ): שמואל אבי־מאוויץ.
31) קאונא (שלעמלק"פ): М. Сильманъ, Ковно д. Донскаго
32) פלאנסק (שלעמלק"פ): В. Грину, Плонскъ, Варшав. губ.

נדבות.

מברכים אנחנו באושר וברכה וכו' את התתן מר משה מירוויטש משאדאווא והעלמה ראשעל גרושקין מקראק ליום כלולתם ביום עש"ק חקת בעבור שנדבו ונדבנו לכבודם להקופה הלאומית: התתן והכלה 54 ק'; חיים זעליג קלעץ 50 ק'; העלמה ב' מאצקעל 36 ק'; העלמה רחל ראוויזאז מראסין 30 ק'; ו. שווירסקי, מ. קישענערעוויץ, ש. אנטאפיצקיא, א. גאלדבערג, פ. גראוויטש, העלמה א. פאלאק, ש. לעוויט, א. גאלדאן, כ"א 20 ק'; ישראל וואלפסאהן, ח. לעווין, ה. לעוועזאהן כ"א 25 ק'; ח. פריוד צ. לוריה, פ. וויינשטיין, ה. גראוזעטש, ר. גערבר, ק. מאצקעל, ג. סאסקוילסקי, צ. גאלדבערג, ל. ברעזין, ב. צפת, ה. גאלדאן, ה. לוסקי, א. קאמינעצקיא, מ. ל. גרושקין, ד. קלינאווסקי ז. וויינשטיין, א. אנטאזארסקי, פ. ג. זוי, ש. שפירא, ג. אנטאזארסקי, ג. קאנטאר, כ"א 18 ק'; מ. פריד, ה. שימשעק, א. וויארפע, ב. גרושקין, פ. זוי, ש. גרושקין כ"א 15 ק'; ד. טעלמן, ח. שמידם, ה. ר. ראבינאוויץ כ"א 10 ק'. סה"כ 9,03 ובנכיון ד"פ נשלחו ללשכת המזרחי סך 8.88.

נאסף ע"י ישראל וואלפסאהן, קראק.

הַכְּנוּם וְהַפְּזוּר.

בעבודת הישוב.

בשעת המפזרים כנס (ברכות ס"ג)?

דרך אחת ומשפט אחד למעשי איתני הטבע, ולמעשים אשר חק אחד כולל יכדיע ביד חזקה את כל בני האדם, או את בל הגוים מעולם, לעשותם. הכה הגדול המתראה ומתגלה ביצירת שניהם ובקיום שניהם איננו מתגדל לבלי חק, ואיננו פורץ והולך בעינים עורות רק לעבר אחד, כי אם שופע הוא לשעתו ופוסק לשעתו בשעת יצירתם, ומשנה את הליכותיו ומחליף את מדותיו לפי תקנת יצוריו, בכל ימי קיומם.

שתי המדות הקיצונות השולטות בגבול הטבע, הן הכנום והפזור. הכנום עוצר את רגבי הגוש ואת פרידותיו[1] לבלתי יפוצו איש לעברו אל מרחקי תהו, והפזור שומר על הרגבים ועל הפרידות לבלתי יתנגשו ויתכנסו למקום אחד צר מכל צר ודק מבל דק. ובכן תשתתפנה שתי המדות הקיצונות האלה, בהָכְנֵי דרכיהן לתת לכל דבר את גדלו ואת גבולו הראוי לו, הרחוק מתכלית־המזור המוחלט כבל אשר הוא רחוק מתכלית הכנום המוחלט.

גם בתורת הישוב שהוא ראשית פרי תרבות האדם, נוהגת דרך הכנום ודרך הפזור וכל אחת מהם נאה בזמנה ובמקומה. פרי דרך הכנום בתורת הישוב לְעַנֵּנוּ הוא הישוב הסמוך; לאמר: הקרוב לעיר, ופרי דרך הפזור הוא הישוב הטופל ג, לאמר: הישוב הרחיק מישוב אחר דומה לו.

לענין הישוב הישראלי יש לנו לבחון את שני מינים אלה גם בחליפות תועלתם, עד כמה יש צורך בכל אחד לגופנו ולרוחנו. גם לפי שעור יכלתנו, עד כמה ידנו משנת להשלים תנאי כל אחד מהם.

בראותנו עוד נקודה אחת במפת הישוב בארץ הקדושה, רחוקה מן הנקודות הקודמות, יגיל לבנו כי משנה טובה אנחנו רואים בתוספת זאת. כי הארץ אשר ישבו בה אבותינו מרובה היא מאד בטבעי אדמתה, ובחליפות סגולותיה למקומותיה. על כן כרבות הישוב במקומות שונים יעלה ביד כלכלה ראויה ומתוקנת, להעשיר את הארץ ולהעלות שכר רב לעובדיה, במצאה להם מקצוע חדש או מקצוע אשר עָבַד בו רק מעט עד העת ההיא. אך עוד יש יתרון גדול לישוב המופלג בארץ הזאת גם לרוח ישראל, כי זכרונות שכמעט נרדמו ויהיו לאבן במקומם מרוב ימים, יקיצו לתחיה

---

[1]) „פרידה" (נדה ב"ו.): אטאם כל יוני ובלשונות ארופא והוא חלק שאינו מתחלק עוד מרוב קטנו.

בהחישב המקום שהם נאחזים בו ושב הזרם אשר היה לקפאון לזנק מראש הרי קדם, לנבוע בשטף מים חיים, להשקות ולהחיות את נפש העם העיף והנקלה ולהזכירו כי בן גוי מעולם הוא.

אך לעומת זה יש כמה מעלות טובות לישוב הסמוך שאינן נמצאות בישוב המופלג, כי בהסמך ישוב חדש אל עיר, תתמלא העיר מפרי עבודת הישוב הקטן שבצדו ושבסביבותיו ומשלמת לו בכסף מלא בעד יבול אדמתו, או שאר פרי עבודתו, ואין בעלי הישוב החדש זקוקים לחזר אחרי קונים במיני סחורתם, שמרביתם שעתה עוברת ועלולה לעבור צורה, בהיות המון קונים מצוים להם ומצפים להם בכל עת. ודבר זה ראש תנאים הוא כמעט למעמד האכר שתהא סחורתו מתבקשת במקומה ממש, או קרוב מאד מאד למקומה.

וגם לענין חיי הרוח יש בישוב זה יתרון אחד השקול בנגד היתרון שבישוב המופלג. הן אמנם בי יש ביד דרך הפזור לחרש בקרב האומה זכר מעשי עולם אשר נשכח ברוב הימים ולהַחמם ולהתיך בזה קצת היסתוריא אשר קשתה ותהי לקרח. אך לעומת זה גדולה היא דרך הכנוס, שמשמרת היא את כשרונות העם ואת ידיעת תורתו בעצם חמם ואת טהרת מדות אבות במלא חמה, ככל אשר אנחנו רואים את יתרון ישוב ישראל הקדמונים והצפופים שבארץ רוסיא ואשכנז על ישוביהם החדשים והקלושים שבארצות ההן ושבשאר ארצות לענין דעת התורה ומשמרת המדות הטובות שנשתבחו בהן ישראל מעולם.

ואל שני מיני הישוב יקבילו שני מיני מַגָּנים הרחוקים איש מרעהו מרחק רב מאד בשעור יבלחם, הלא המה הנדיבים האדירים והקופות השופעות מעבר מזה ואגודת חובבי ציון וחברותיה מעבר מזה. יד הברונים רוטשילד שליט"א והירש ז"ל בשעתם ויד אגודת יק"א בזמננו משנת ללכת בדרך הפזור ולכונן ישוב מעקרו, גם במקום בודד ולשכללו בכל צרכיו ותקוניו. ישוב כזה יש אשר מחיר מכשיריו יעבור את מחיר גופו פי כמה וכמה. אך כלום חסר בבית אדירי עולם כאלה. על כן המה המלאכים הממונים על מין ישוב כזה הצריך להוצאה מופלגת ברבויה. ומציאות מגנים האלה, המעט כי היא פוטרת את המגנים הנופלים מהם בעושר מחַפֵּל בישוב המופלג בהמצא לו הגואלים הצריכים לו, אוסרת היא עליהם אסור גמור, להוציא כחם לבטלה על ישוב כזה שאיננו צריך להם ואינו נעזר בהם כלל ובלל, בדרשו הון רב ועצום מאד אשר ילאו להמציאו, ווזקקת אותם וקה נמורה, ליחד את מעט כחם אל דרך הכנוס המספקת בידם לבנות הרבה בהוצאה מועטת.

המגנים האלה הם אגודות חובבי הישוב שבכל הארצות, שהסך המשומר בידם מצטרף מפרוטות פרוטות ומתקבץ על יד על יד כנון חובבי ציון שברוסיא, חברי "עזרא" שבגרמניא וחברת שערי ציון היא חברת הושבת-ארץ-קדם היהודית "יידישע אריענט-קאלאניזאציאנס-געזעלשאפט" שהודענו את טבעה בזכרונותינו בחוברת השניה. להברות אלה יש להקטין את עסקיהן לפי מדת כחן ולעשות לענין למעשיהן, ישוב שאינו דורש הוצאה מופלגת, וישוב זה הוא הישוב הסמוך.

נעביר נא רגע על פנינו את תולדות יסוד ישוב חדש בינוני בעל עשרים אברים: מלבד אשר גם מספר קטן כזה מספיק בידי צוררינו להשד אותנו בעיני הממלכה התורכית, הלא ראשית הישוב הוא קנין הקרקע והקרקע במדה זו לא בכל מקום הוא מזדמן לקוניו; כי אדמת פלחים במדה בואת היא אדמת עדה שלמה, שהרבה

דעות בה, והם לא במהרה יסכימו למכור את נכסיהן וגם המלכות מחמרת ומקפדת על הפלחים לבלתי ימכרו מנחלתן, ובכן יש לנו לקנות קרקע מבעלי הנכסים. אבל סתם דרך האדונים האלה, לבלתי מכור את נחלתם בלתי אם היא זבורית, או עידית שהיא מזקת לבריאות יושביה. ואם יבלינו בעלי הישוב גם על דבר זה ויקנו, בבטחם כי ברבות הימים תרפא העדית והזבורית תשביח, כמה ימים ושנים תעבורנה עד עלות הקרקע בערכאות על שמם, אז תחלנה התלאות הגדולות: תלאות רשיון בנין הבתים, ולוא גם היה נוח להוציא רשיון, די בהוצאת הבנין לבדן להצריך את אגודת הישוב לקופה גדולה. כי בית אכר וכל מכשיריו יעלה, אם רק יהיה כתקונו, לארבעת אלפים פרנק. ובכן יש להכין שמנים אלף פרנק להוצאת בתי היחידים, מלבד באר מים, אשר יש אשר תעלה כריתה לעשרת אלפים פרנק, ומלבד צרכי הרבים, מקום תפלה, מרחץ, בית ספר ודרכים סלולות. אך הרבבות הרבות האלה מעות מפורשות הן, אך מי ישער ומי ידע להכין את המעות הסתומות, שאין להן קצבה, אשר תצאנה עד הנתן הרשיון לבנין בתים במקום חדש. ומלבד כלוי הממון מה נדול כלוי הנפשות האובדות בלא עתן, אשר תאכל אותן הקדחת בהתגוללן על פני חוץ, מאין בתים בנויים. ורבות מן הנפשות אשר חזקו ותבלינה את כל השלטלה והנדודים האלה ותזכינה לחנוך את הבתים, אשר עלו להן בדמים מרובים — תרתי משמע — בבר כשל כחן נשתה נבורתן בעמלן הרב. ורוח האנשים האלה לא תשאם עוד לעבוד בחפץ כפים כאשר היה עם לבבם בראשונה, ואחרי אשר הסתדרה האחוזה בבנינה ולהוצאת היסוד בא הקץ, תחלנה הוצאות הקיום הרבות והשונות למיניהן: ראשית צרכי ישוב מתוקן הוא: רופא, הפתק, מלמד, מורה, שוחט, ושומר השדות, אשר כל אלה יעלו לסך רב בכל שנה ושנה.

ואם יהיה תכלית ישוב עבודת הכרם, אשר אותה שמו כיום לתכלית האחת באה"ק, תפקחנה עד מהרה עיני העוסקים לראות כי כל עמלם יהיה לריק, ובל רבבותיהם תעלינה בתוהו, אם לא יכינו להם מרתף; והמרתף הוא מן הדברים הצריכים לסך רב ועצום מאד. אך לגבי אחוזות הנוסדות והמקוימות בידי הברון רוטשילד והמסורות כיום בידי אגודת יק"א, לא יקשה ולא יכבד כל זה מאומה נם על האכרים הנאחזים עליה, כי הוצאות היסוד והקיום אינן מוטלות בתחלתן על האכרים, ובמקום עשירות מופלנת כזו כמעט לאין תחשבנה.

וביד רחבה כזו יש די ספוק לקנות נם אחוזות רחבות ידים מאד, ושרח העלאה בערכאות, אשר בקניה אחת, הלא אחד הוא בין שהיא נדולה בין שהיא קטנה ואינו מתרבה אלא א"ב הקניות רבות, כי כל קניה נוררת אהריה טורח מיוחד לעצמה. ובהיות השטח נדול, ימצא בו נם עדי עדית נם בינונית אשר תשלמנה שכר טוב לעובדיהן בעמלן, ויש בו נם זבורית אשר סתמה טובה היא באוירה למקום המושב. את התעודה הזאת יעד ד' לאנשים אשר בארך רוחם ברוחב ידם ובעמק כיסם תהיינה להם כל הנדולות לקטנות.

אולם אם נאה לנבור לכבוש האיתנים העומדים בפניו, נאה לחלק להחלק מפניהם ולעבור מעליהם. האיתנים האלה הם בדרך הישוב, צרכי הכסף הרבים מאד. העשירים האדירים לובשים את המחסורים, בחזקת ידם הכבדה בכסף. אבל מרחיבי הישוב, אשר לא תמצא ידם לכל הנדולות האלה, יש להם לבון מעשיהם אל המקומות אשר אין מחסודים אלה מצוים. והמקומות האלה הם על יד הכפרים הקרובים אל

הערים העתיקות. שם אין צרך לישב עשרים משפחות בבת אחת כי די גם במתי מעט, כי הרבוי נחוץ רק לבטחון הישוב, ובכפרים הנה הישוב משמר ובא מאליו, בהתישב אחינו בזהירות ובהתר ולא בהמון על יד הכפרים, לא תשלוט בם עין לרעה וראתה המלבות התורכית כי הישוב הזה אינו מכַוּן את לבו כי אם לפרנסה בשדה בעבודת קרקע. שם בכפרים המים מצוים ובתים בנוים, ובשכר מצער מאד ימצאו להם מושב. ומעט מעט יוכלו לבנות להם בתים משלהם. כי אין המלבות מקפדת, בלתי אם על יסוד עיר חדשה או כפר חדש, אך רשיון לבנות בית בכפר ישן נח להוציא. ואף כי בשבת העברים בין יושבי הארץ, דעתם מתערבת וסתקרבת מאד גם עם הפלחים גם עם השרים; והמעט כי לא יפריעו את ישובם, כי עוד שחר ישחרוהו וידברו עליו טובות. לרופא ולהפתק ולשוחט אין צרך בישוב כזה, בהיותו קרוב אל מקים ישוב מוספק ומכלכל בכל אלה, וכמעט לשומר שדות מיוחד אין צרך בהיות שדות ישראל נשמרים בשכר מועט בתוך שדות יתר אנשי הכפר; גם בביהכ"נ וביה"ס כמעט אין צרך להם בזמן הראשון.

דוגמה אחת קטנה נעשתה בשנת תרנ"ד לישוב הסמוך בכפר קולוניא, היא ה"מוצא" אשר לבנימן הרחוקה מירושלם כשעה קטנה, כדי מהלך אדם בינוני, בשנים מבחירי הפועלים אשר התמהו בעבודתם ובישרתם כמה שנים. ויען כי בידנו נוסד ישוב זה אשר ב"ה עתה גדל וירחב, הננו לספר את ראשית תולדותיו בימי היותנו עוד שם. במעות מועטות מאד, במאתים ואחד ושלשים גולדן אשר שלחה אגודת אדמת ישורון בווין על דעת בותב הדברים האלה, זכו המיסדים לראות את שורש הישוב הזה קָם וקבוע. הן אמנם כי המשען הדל אשר נתן ל"מוצא" בשנים הראשונות מקופת עזרא ובני ברית, לא הספיק לכלכל אותו גם במעוט צרכיו. אך לא רב הוא המחסור אשר חסר לו. חסרון מושב או מים לא ידעו. רופא ורפואות וגם משכב וכלכלה לעת חלות ח"ו איש מהם נתן להם מבקו"ח שבירושלם חנם וביד רחבה, בעיני הפלחים וגם בעיני שרי המקום מצאו הפועלים חן בהליכותיהם ובכשרון מעשיהם וישבו לבטח עמם בשלום וברעות, מהַנים אותם ונהנים מהם. ומיד עשו עמהם אנשים מאנשי המקום חוזה להרכיב את ענביהם על פי שיטת ההרכבה הצרפתית בשכר חמשה פרנק ליום, ופלה אחד עני, אשר אין לו כסף לשלם, עבד בפועל עם אחד מהם חמשה ימים על מנת, כי ירכיב לו את כרמו יום אחד בימי הנטיעה. וחלילה לערבים להביט אָון בם, בי דבר גם דברו עליהם טובות באזני גדולי הממשלה ויהללו את מעשיהם ואת חריצותם, ויבטחו הנאחזים כי לעת תמצא יד העובדים לבנות להם בתים, לא יפצה עליהם איש את פיו לרעה. העובדים האלה עשו חיל, כי מלבד אשר בשנה הראשונה נטע כל אחד מהם שלשת אלפי גפנים, קָנו את מלאכתם בקיץ, וילקטו אבנים מהלקותיהם ויעשו גדר סביבות כרמיהם, אשר מטר אחר קומתו ומטר אחד עביו וכמה מאות מטר ארבו ואשר בל רואיו יענו בו כי מעשה גבורים הוא. בעלי הישוב ידעו כי כאשר יחללו את כרמיהם במלאת ימי ערלתם לא יהיו בהולים ממהרת יום הבציר לתתם בכל מחיר לפקידי המרתף, כי הערים הקרובות קונות את הענבים בעינם, בכסף מלא גם לאכלה גם לדרוך אותם ליין. ואם ישר בעיניהם לעשות את ענביהם יין, לא יהיו צריכים למרתף כי אם לגת קטנה אשר יחצבו בסלע ההר, אשר לא תעלה כי אם לשש מאות פרנק. כי מהיות המקום שם גבוה הרבה מאחזות נגב יהודה, תַבשִלָנה אשכלותיו בחדש ימים אחרי כן, עת אשר לא תבער עוד השמש בעצם חמה, על כן

יינן משתמר יותר ואינו נוח להחמיץ ואינו צריך למכשירי הצנון, שאחוזות הגנב צריכות להם. מלבד הענבים אשר עסקם טוב מאד, במקום הסמוך לערי הישוב הישראלי בארץ אבותינו, אשר כלן — חוץ מטבריא — יושבות בראשי ההרים, הנה גם מרבית התרנגלים וממכרם וממכר ביציהם, מרבית הבהמה ומעשה החלב וממכרו בעיר הקרובה, יהיו למשען לחם הגון מאד, והמקומות הראוים למזרע ירק[1] כנון מוצא, יהיו למקור מחיה רבה, בהמכר הירק יום יום בשוקי העיר. וידוע הוא כי במקום שהירק מתבקש, לאמר סמוך לערים, מעלה גנת ירק בת חמשה דונם שכר רב. ומרבית התרנגולים ומעשה החלב ועבודת הירק, הלא היא נעבדת בידי נשי הכית ואינה מונעת את הגברים מעבודתם. ובארץ ישראל יש אשר יעלה מחיר הביצים, החלב והירק וכל מיני מַכוֹלֶת עד למעלה, בימי בוא ארחות חַיָּרים הרוסים, האנגלים והצרפתים, ובימי החגים השונים לבעלי הדתות השונות הרבים פה מכל המקומות שבעולם.

מלבד יבול האדמה ופרי, מרבית הבהמה והעוף, המתעלים בערך מחירם בקרבת הערים, משתלם שם לפעמים בכסף מלא גם כח איש וכשרונו, כאשר ראינו גם אנחנו באחד העובדים, כי בראותו את עבודתו עשויה לשעתה, נטל רשות וימסור את כרמו לשומר וישתכר בעיר משכֹּרֶת הגונה. גם מעמד התרבות הגדול ומתוקן, גם אצל הערבים בקרבת הערים, ממעמדה במקומות הרחוקים מן הערים, יתן לפועלים משכילים וזריזים המעבדים את כרמיהם על פי ששה אירופית, מקום להשתכר, כי רוצים גם הערבים הנבונים, להשביח את כרמיהם ומשלמים לפועל החרוץ את שכרו בכסף מלא ובעין יפה.

את כל המסות האלה, שאין בני ישראל עומדים עליהם בתורת הישוב בלתי אם אחרי שנכשלו בו, הביאו עמם הגרמנים, שתורה זו נבלעה ברמם וכתובה על לוח לבם מבטן אמם, ויכוננו את מושביהם ואת אחוזותיהם על פיהן, לתמם ומבלי חשבונות רבים. רק שתי אחזות ראינו להם בארץ ישראל בהיותנו שם, ומה גדלו ומה הצליחו השתים האלה, ומדוע? יען כי יסדו אותן על יד הערים, האחת אצל יפו והאחת אצל חיפה. הערים האלה, אף כי קטנות ודלות הן ונופלות בערכן מירושלם, שלמו בעד פרי כפי החרוצים האלה במיטב כספם, ומחסור לא ידעו הגרמנים מעולם פה. הן אמנם, כי להם באה תורת הישוב בירושה מאבות לבנים, מה שאין כן בני ישראל בעלי הישוב הראשון, אך יש לנו להעלות על לב, כי ברבות השנים כבר התמחו גם רבים מן אחינו העובדים הצעירים, עד כי גם הם אכרים מומחים ומובהקים במקצוע אשר התחנכו בו. ויתרון אחד יש לנו על הגרמנים, כי יש לנו בירושלם בצפת ובחברון המון רב מאחינו ילידי המקום הזה ומילידי שאר ארצות ערב, אשר בהצטרפם אל הפועלים והזַרָע עצם טבע הארץ המוטבע בילידיה, על התקון האירופי הקנוי לצעירי הפועלים לזון עולה יפה מאד.

ואנחנו בהיותנו בירושלם, כבר בחנה עינינו סמני חשק, אשר חשקה נפש רבים מבני הנעורים בעיר הקדש בחיי הקולוניסטים הצעירים במוצא ובעבודתם, ואין ספק, כי מראות כאלה יֵראו גם בחברון גם בצפת, וככל אשר יגל לבנו לקראת עסק התמורה אשר ימירו עובדנו את פרי עבודתם בשדה בכסף יושבי העיר, כן תשיש נפשנו

---

[1] לאמר: מקום אמת המים, כי הירק באי גדל על מי גשמים רק בימות הגשמים אך בימות החמה יש להשקותו בגלגל של אנטילה המעלה את מימיו.

על חליפי פרי הרוח שצעירי הפועלים וצעירי ירושלם מחליפים, מבלי חסר איש משלו מאומה. מדי עלות הפועלים מדי שבת בשבתו לירושלם, ישאפו הם מן הרוח החופפת על עיר האלהים העתיקה ועל קדשיה, ומהם תאצל רוח אהבת עבודת האדמה על בני הנעורים יושבי העיר הרואים בעיניהם, כי תפארת בחורים כחם, והשומעים מתוך דבריהם כי אמנם "עבודת קרקע חשובה וערבה על הבריות" כדבר מורנו הקדמוני הרשב"ם ז"ל בפירושו (שמות ל"ד, כ"א).

עוד יש קרוב לירושלם בנבול בנימין אחוזה ישראלית, שלא חסרה בימי שבתנו באי כי אם גמר העלאה על שם ישראל, האחוזה הזאת רחוקה מן העיר כרחוק "מוצא" ממנה ושמה "רמה", היא ה"רמה" העתיקה, אשר עשתה לה שם בדברי ימינו בבל ימי בית הראשון וביותר בימי מלכות שאול. המקום הזה מסוגל מאד לכרמים וכל המדות שמנינו במוצא, נמצאות גם בו.

לבד ממוצא והרמה ערי בנימין, עוד נמצאה אז ביד אחד אחינו חלקת מטע כרם קרובה לחברון עיר יהודה אשר לא נופלת היא, לפי עדות המומחים, בעצמת ערכה ובכרמיה המבורכים משאמפאניא הצרפתית, ובסך לא נדול אפשר לקנות את החלקה הזאת ולסמוך ישוב קטן במדתו וגדול בערכו, לחברון העתיקה והשנית בכבודה לירושלם עיר קדשנו.

ישובים אלה וכאלה יפתחו, בהתרבות משפחות יושביהם, פתח גדול לבקצת בני כל משפחה, לאחזו גם באומנות ולעשות את מלאכתם במושב אחוזת אבותיהם ואחיהם, ששם לא יניחו את ידם גם ממרבית העוף וממעשה החלב גם ממעט עבודת האדמה, בדי לחם ביתם, לאמר: עבודת גנה קטנה, אשר יקראו באירופא עבודת המעדר [1]), הנבדלת במדתה הקטנה מעבודת המחרישה ונמצא ישוב כזה מיוסר גם על עבודת האדמה גם על המלאכה. ולפי דעת אקונומי אירופא, ישוב בזה מועיל ומצליח מאד.

וישובים כאלה אפשר לכונן סביבות הערים במספר רב ולדבר הזה אפשר לשתי הקופות להצטרף, קופת הפועלים וקופת חוביצ, הן הפועלים אשר הם היו העקר הנדול בישוב החדש, ואשר עליהם עמדו כל הקהל ויתנדבו בשמחה בהרגישם, כי הם הם הצעירים הראוים להיות למופת, להוציא סוף סוף את קהל העם מחיי הסרסור והתגרנות, הרפיון והחפזון, מחיי המחסור וחבזבוז לחיי עבודה שקטה, כח ונחת, לחיי ספוק וחסכון. ועתה מה ראינו אנחנו בימינו? הכסף נתון, והפועלים בטלים; הפקידות לא תחנם, וכל פועל שמוצא עוד פרוטה בכיסו מריצה לבעל הספינה ויוצא בפחי נפש לאמעריקא, ומי שממשמש בכיסו ואינו מוצא נוע ברעב בארץ. או בשעה שטירוף השעה מביאה לידי טירוף הדעת, נופל הוא, אם אין דעתו תקיפה עליו מאד, ברשת הפרושה בידי המסיתים. ומה ידאב לב האיש השרוי במקום המעשה, ורואה את פרי מאמצי כח ישראל בעשרים שנות עבודת ישובו יוצא לבטלה, ובלה בהבל ובבהלה. ובכמה בפל כפלים יגדל דאבון המתבונן בדבר זה ברעתו, בי יש כסף רב לקיום הפועלים ולתקון ישובם. ובהבינו, בי אמנם אפשר לכסף להשתמר עוד שנה ועוד שנה, ואולי להתרבות מעט מעט. אך בעוד שמשתמר ומתרבה דבר שיש לו תמורה, כלה ובטל ואובד ממנו דבר שאין לו תמורה, ושאין אכדתו חוזרת לעולם. משל לאדם שהיתה לו בת חביבה עליו ביותר, ומתוך חבתו היה מצרף פרוטות לשקלים ושקלים

[1]) שפאטענארבייט.

לדינרים, כדי להזמין לה סך גדול לנדוניא ולצרכי נשואיה. וכך היה בהול על כל פרוטה ופרוטה, עד שהיה חושך ממנה מזונותיה כדי חייה, כשביל להוסיף על נדניה ולא ראה שדמה וחלבה הולך ומחמעט. אמרו לו הכריות: שוטה שבעולם, עד שאתה מכנים ממון לצרכי חופתה, תן דעתך לשמר את חייה שיהא לך את מי להכנים לחופה. כי המעות אפילו אם הן אובדות אפשר להן לחזור, אבל נפש מי יביא לך תמורתה? אף אנו אומרים כן. הכסף אם מעט הוא אם רב, אם נח לקבוץ אותו ואם קשה.—הנה עדת ישראל היא אומה שנתבעת ונותנת ואם יהיו חובעים אולי ימצאו גם נותנים! אך מי המה האיתנים, אשר ידם תמצא להבריע את מסבות העתים להתהפך בתחבולותיהן אשר תלדנה תולדות באלה אשר נולדו לישוב הישראלי, ואשר גדלו עמו עשרים שנה. הן אלף ושמונה מאות שנה עברו ולא הצמיחו ו׳א הולידו תולדה כזאת ועכשיו שנולדה לא ברצון לבד נולדה, כי אם הכחות החצונים: התקף, האונס והמחסור, ושנאת העמים אותנו מעבר מזה, והדעות הפנימיות: אהבת האומה, חבת הארץ ואמונה בדברי נביאים המשומרות בתוכנו מעולם מעבר מזה, השתתפו יחד ביצירת זֶה, ותצא להם תולדה מתכנת ובת קיָמה, אך התולדה הזאת מתנוֹנה והולכת מאין מחיה לה וטבע כל מתכנת מדוקדקת. לבלתי היות שלמה בכל פרטיה ובת קימה. אם יחסר בה או יעדיף בה אחד מכל סַמָנֶיהָ, ואם הוית הפועלים היא תולדה שמעשים רבים גרמו לה וכל אחד בשעורו הראוי לו, מי יוכל לבטוח, כי גם מחר, ולאחר זמן, יזדמנו שתופי הכחות והדעות האלה, בעצם חלופי שעורי פעולתם, אשר התמחו בהם ביצירה זו, אשר חטיבה אחת היא עד כה בדברי ימי גלותנו.

על כן לדעתנו, זאת היא העצה היעוצה, לקיום הישוב שהחכמה והנדיבות ואהבת הדת והאומה שבישראל עמלות עליו, בכל מיטב בחן זה שלשה שבועי שנים: למהר לישב את שרידי הפועלים שהתכשרו במלאכתם, כל עוד ישנם בתוכנו בישוב הסמוך. ונמצא פרי עמל בעלי הישוב מוצל מאבדן עולם ומשומר לדורות, כי הפועלים יוכלו להיות לראשי מורי עבודת האדמה לדורות עולם בארץ אבותינו, אם יושיבו עמם מחבריהם אחיהם ילידי הארץ, אשר בררנו במאמרנו ׳הארץ וצאצאיה׳ (מציון ח׳א) את יתרון הכשרם לישוב מצד שתוף טבעם לטבע המקום. וכבר הרבינו במאמרנו ההוא לברר בנופי מעשים, כי אחינו היושבים בארץ ישראל, זריזים ואוהבים עבודה הם במעט למקטנם ועד גדולם מאיש ועד אשה. ובצפת אשר ראש פנה סמובה לה היו רבים שם בימינו ילידי הארץ, העובדים את האדמה בחפץ כפים ובכל עֹז, כל הימים אשר לא עברה רוח על הפקידות הצרפתית שבזכרון יעקב לפטור אותם. סוף דבר: באהבת המלאכה והכשרון של ילידי הארץ אין ספק לכל היושב פה, החפץ להתבונן ולהביר הדברים כהויתם. ולפי אשר שמענו, התבונן על הדבר הזה איש גדול ונאדר מן העמים, הלא הוא הנסיך אנוסטנבורג אחי הקסָרית האשכנזית, אשר היה בירושלם בסתר פנים ויתהלך כמה פעמים בשכונות הישראליות וירא שם את טרחם ומשאם ויאמר: ׳הן השמועה עוברת, כי עם היהודים בירושלם עם עצל ופושט יד הוא ואני הנני מתהלך פה זה פעם שלישית, ולא ראיתי מהם איש פושט יד או חובק ידים, כי אם זריזות עסקנות רבה ויגיעה גדולה ועבודה קשה מאד, למען השתכר מפרי ידיהם הדל. אין זאת כי אם רכילות אנטיסימיטית היא׳. ומלבד הפועלים המומחים, אפשר גם לכחות האלה לילידי הארץ, להיות בעזרת הישוב הסמוך, לברכה לנפשם ולעמם.

סוף דבר, אם נשים את פנינו אל הישוב המופלג, שהוא פרי דרך הפזור יעלה עמלנו לתהו. ואם ניחד את כחנו אל הישוב המסוך שהוא פרי דרך הכנוס הנאה לנו והמכון לשעור יכלתנו, רק אז יהיו מעשינו ברצות ד' לברכה ולתהלה בקרב הארץ.

זאב יעבץ.

עבודת הציונים.

(סוף).

ועתה אחים יקרים! אתם היושבים בשערי ציון המצוינים בהלכה, שיתו לכבם לציון עצמה, וראו כי מצוה גדולה באה לידכם, מצוה אשר הרבה דורות בסשך ימי גלותנו הארוכה לא יכלו לזכות בה מסיבות המכוארות למעלה, הלא היא מצות עשה „וירשתה וישבת בה", שמורנו הגדול הרמב"ן ז"ל הסבירה לנו ברעתו הנדולה, שאין כונת התורה לומר שרק אם נירש את הארץ בחרב ובקשת אז הננו מקימים מצות וירשתם, אלא גם אם נירש אותה על ידי נתינת כסף לעם היושב עליה והוא ימסרנה לנו ברצונו הטוב, גם אז הננו מקיימים את המצוה כתיקונה [ואדרבה עוד יותר הנון כדעת חז"ל ששלשה מקומות יש כא"י שאין לאו"ה פ"פ עלינו מפני ששלמנו בכסף מלא, והם: מערת המכפלה וקברו של יוסף ומקום המקדש] ושקולה ככל המצות כמבואר בספרי [ונראה מפני שאין לך מצוה שבתורה שתתקיים בכל עת ובכל שעה במשך זמן שאינו נפסק ואף בשעת השמד כמצוה זו של ירושה וישיבה].

ועתה אחים יקרים! בידכם טובכם להצליח את עצמכם בתוך כלל ישראל, בחיי עד בעולם הנצחי, ובחיי שעה באכילת פירות המצוה הגדולה בעוה"ז, ולמה תהיו אתם האחרונים להשיב את נדחי עמנו אל ארץ ירושת אבותיו, אחרי ראותכם כי הצליח ה' את דרך הציונים לפעול גדולות ונצורות — בערך הכחות המעטים המשתתפים בעבודה הקדושה — ואל נא תאמרו כי מפני שהחדשנים החזיקו בה בטלה מצותה, כמצבה שהיתה אהובה וכו', אין הדבר כן, כי חלילה לומר על שום מצוה שבתורה שתתבטל באיזה זמן מהזמנים אם רק אפשר לקיימה, ורק הבורא ית"ש בעצמו הי' יכול לבטל את מצות המצבה ולעשותה לעון, וזה רק ע"י משה רע"ה נאמן ביתו, אבל עתה אין ביכולת שום בי"ד גדול להפוך מצוה לעכרה. ובאמת אין גם שום סיבה לבטלה, וכי בשביל אלה שאינן מתפללים בכל השנה ובאין ומתפללים בימים הנוראים נאמר חלילה לכטל את התפלה מן החדרים בימים הנוראים? או בשכיל שיש מן החדשנים עוסקים בצדקה ובגמילות חסדים נאמר חלילה לכטל את המצות הללו מישראל? אתמהה!

אבל קול שמעו מאחריהם כי אחרי שהמצוה הנדולה הזאת אינה נעשית אלא בחבורה, ולכן אסור לנו להתחבר עם החדשנים לדבר הזה וכן אמר הנביא כהתחברך לרשע פרץ ד' מעשיך. אבל אחים יקרים, אלו גם לאהיה לכם מקום לעסוק בדבר

הקדוש לכלנו בלתי אם בחבורה אחת רק עם אלו בלבד, כי גם אז היתה הטענה הזאת בטלה מכמה פנים, ראשית: הלא יהושפט כבר נתחבר עם אחאב אבי אחזיה ולמה המתין הנביא מלהוכיח את יהושפט עד שנתחבר עם אחזיה בנו? ועל כרחנו צריכין אנו לומר, כי רק לפי שנתחבר עם אחזיה לדבר שאין בו צורך כל כך, כמו הבאת זהב מאופיר, הוכיח אותו הנביא, אבל בשנתחבר עם אחאב לדבר שיש בו נחיצות כהחזרת רמות גלעד לישראל, ע"ז לא מחה בו הנביא, והלא אין לך צורך ונחיצות יותר גדול לעמנו עתה כנאולת הארץ [ובפירוש נראה מדברי חז"ל שלעניין גאולת הארץ אין לנו לגזור גזירות וחששות, שאין לך גזירה יותר גדולה מגזירת שבות בשבת שמצות מלה החמורה נדחה מפניה, ובכל זה אמרו בגיטין בפ"ק רבי מצית גאולת הארץ לא גזרו על השבות, א"ב נראה שכל הגזרות והחששות נדחין מפני החשש והגזרה שמא גלמוד ממעשי החדשנים, אתמהה! ולדעתי נראה לבאר עפ"י מה שאמרו במסכת סוטה: מצוה בעידנא דעסיק בה אגינא מגני אבל בעידנא דלא עסיק בה לא מגני, ולבן לפי מה שבארנו שהמקיים מצות ירושה וישיבה אין לך שעה שהוא פנוי מטנה א"כ תנין עליו שלא יצא קלקול מקיום המצוה, לאפוקי שאר המצות יכול שפיר לצאת קלקול אחר קיום המצוה בעידנא דלא עסק בה עוד] ובפרט ההתחברות לדבר מצוה שע"ז אמרו חז"ל בפירוש בתענית, שחובה לחבר עמנו גם את הרעים לשמים כחלבנה זו שהיא מצטרפת לקטרת.

כל התשובות האלה היינו משיבים את אחינו הירואים אשר לבם איננו עוד שלם עמנו בדבר הציוניות לולא היתה להם דרך אחרת בלתי אם להמתיק סוד רק עם החדשנים דוקא אבל באמת הלא אין נחיצות. ואין צורך להם להסב עם מי שאין דעתם נוחה ממנו, כי למן היום אשר נוסדה מפלגת הציונים החרדים בשם „מזרחי" הלא ימצאו אנודות בני גילם החושבים כמוהם, מרגישים כמוהם ונוהגים כמוהם והמשתדלים בכל עז ליסד את כל המוסדות של ציון לפי רוח התורה והמצוה, ממסד ועד השפחות, ככל אשר הוא רשום ומפורש בקול הקורא של המזרחי, הלא יוכלו לצאת ידי נקיי הדעת שבירושלם שלא היו מסובין אלא אם בן יודעים מי מסב עמהם ולקיים את המצוה הגדולה הזאת על טהרת הקדש.— אחים יקרים! חז"ל אמר „כמתוקנים שבהם לא עשיתם" והננו עומדים ככלי מלא בושה וכלימה לעומת העמים הקטנים; היונים והמונטונגרים, הסערבים והבולגרים, שאינם מגיעים לקרסולי ישראל סבא בחכמה במנין ובעשירות, ואשר חיו גם הם במצור ובמצוק ובגלות קשה כמה מאות שנים, ובכל זאת כמעט מצאו את הזמן ראוי לבך, ואהבת ארץ אבותם התעוררה בלב המתוקנים שבהם וישליכו את נפשותם לאלפים ולרבבות מנגד; ויבזבזו עשרות אלפי אלפים זהב, ולא שבו מפני כל עד אשר צלח חפצם בידם, ואחינו בני ישראל סבא, שכבר נתנסינו בהרבה נסיונות וכמה כסף ונפשות שקענו בנסיונותינו בארצות נלותינו, הנה כמעט שקעו איזה עשרות אלפי שקלים בארץ אבותינו שירדו לטמיון הנה בבר היה די בזה לקרר את אהבתנו וארץ אבותינו.

זכרו נא אחים יקרים, כי אין הציונים דורשים מאתנו להשקיע נפשות בבנין ארצנו, כי לא בחיל ולא בכח יגבר ישראל כמצוה עלינו מפי חז"ל, ורק מעט אהבה ורגש אחוה לעמנו ולארצנו ידרש מאתנו, ואם על רגש האהבה שיש לו לכל אחד מאתנו לבניו ולבני ביתו, יקריב כל אדם מישראל כמה רבואות כסף בכל שנה, הנה על מזבח רגש האהבה של בל אחד מאתנו לעמו ולארצו, ידרש מאתנו להקריב רק

איזה שקלים לשנה בקניית מניה מקולוניאלבנק העברי ולהשתתף בשקל ולהרים תרומה להועד הארעסי לתמיכת הקולוניות כל אחד לפי מצבו.

ואולם שומע אנכי מאחרי קול המסתפקים המביטים על כל דבר דרך זכוכית של מרה שחורה, ומטילים ספיקות בכל התחלת עבודה ומפעל גדול באמרם אולי... ואולי לא יצלח ולא נשיג מטרתנו, וא"כ למה לנו לשדויי זוזי בכדי על הספק. ולהם אומר נ"כ: אחי! הלא מפורים אתם כסף כאפר על חינוך בניכם להעמידם בקרן אורה ולהכשירם למצוא נתיבה במלחמת החיים, אף שיש להסתפק הרבה אם אחרי כל העמל והטורח ופיזור הכסף תשינו את מטרתכם, ובכ"ז הלא לא תמנע אתכם המרה השחורה הנטועה בטבעכם מלהוציא הרבה כסף על בניכם, ונם על הספק כראות ההוצאות בעיניכם, ולמה תגרע ההוצאה הקטנה בערך, למען עמנו וארצנו שתחוסו מלהוציאה על הספק, ואשר באמת תהי' לתועלת נדולה לבניכם אחריכם למצוא על ידה נתיב בחיים הן בחיים הרוחניים והן בחיים הנשמיים.

ובאמת הטובה הנדולה שהמציא הרעיון הציוני להבנים, לא דק לימים יבואו אלא נם עתה, הוא נראה לעינינו, בקשרו אותם אל חיק הורתם, ואשר בסבתו החלו להוקיר ולחבב את עמם ומסורת אבותם, ונודל התמיכה שיש בו לבני הנעורים הנאורים, להסיע את רוחם החם והסוער מתעתועי הבלי מבלי העולם, וחיזוק רוח הלאומי בכלל שבא על ידי הרעיון הקדוש, המנין מבלי לפול ברשת שמנו אנודות המסיתים למיניהם, כאשר נראה מהקצף וחרון אפם על הציונים על ציד הנפשות שהם צודדים בכל שנה מאחינו שהוא הולך ומתמעט, מעת שהופיע רעיון הציוני בעולם היהדות — הנה בעד הטובות הללו בלבד שהביא הרעיון הציוני בעולם, כבר יש בו זכות הקיום וכדאי לכל אדם מישראל להוציא איזה שקלים בשנה לתמיכת הרעיון הקדוש הזה, אף להמסתפק היותר נדול שאינו משקיף בכל דבר חוץ מארבע אמותיו, שעושה כל מעשיו בחשבון מדוקדק, ואינו מוציא אף מעה אחת על דבר המושל בספק, הנה על ברחו צריך להודות כי ישנם בעולם דברים מובחרים כאלו שעומדים למעלה מן החשבון והספק, כמו „עבורת האדמה" כי הזורע המוציא את נרעוני הבר האחרונים הנמצאים באסמו ונותנם בקרקע הלא מטיל הוא את הנרעינים הודאים בספק, ספק ירקבו ספק יצמחו ואם תמצא לומר יצמחו, ספק ירדו עליהם נשמים ספק לא ירדו, ואת"ל ירדו שמא יהיו מרובים מכדי צרכם, שמא ברד או שדפון מלקה אותם, לאויל יחשב בעל חשבון דיקן כזה, שומר רוח ורואה בעבים שבחשבונו תשם האדמה, והיושבים עליה ירעבו ללחם, אבל עובד האדמה הזריז והפקח אע"פ שהוא יודע את הרפתקאות שאפשר לעבור על זריעתו „מאמין בחי העולמים וזורע"; ככה נם עלינו, בני ישראל סבא, לעבוד — בלי הרבה חשבונות — עבודת האומה, ולזרוע לצדקה למען השב לנו את נחלת אבותינו, ולהושיב את עמנו בארץ ירושתו וכאשר נזרע בארץ נאמין בחי העולמים, כי אז יצמיח לנו ישועות שנוכל להשיג את מטרתנו הנעלה, ולא לחנם המשיל החוזה האלקי את שיבת עמינו לארצו „לזריעה ולקצירה" באמרו „שובה ד' את שבותינו באפיקים בנגב הזורעים ברמעה ברנה יקצורו", כי אע"פ שלא נעלמו מעיני העוסקים בעבודת האומה, ההרפתקאות שאפשר לעבור על מעשי ידיהם אינם נמנעים מעבודתם ורק דמעות הם מורידים בעת הזריעה ומגביהים עיניהם כלפי מעלה בתפלה ובתקוה כי יקצרו ברנה את אשר זרעו בדמעה.

אחים יקרים! זכרו נא את השבועה אשר נשבענו על נדות פרת וחדקל שבועה משולשת: א) „אם אשכחך ירושלם תשכח ימיני; ב) תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי; ג) אם לא אעלה את ירושלם על ראש שמחתי". שנראה שקבלת השבועה היתה על שלש עתים שיבלו להיות במצב ישראל בארצות גלותו ופזרונו, עת טובה שנוכל לעשות בעד ארץ אבותינו בפועל ובמעשה, ועל זה באה קבלת השבועה „אם אשכחך ירושלם תשכח ימיני", מדה כנגד מדה: בשביל שלא עשה בימין לכן תשכח ימיני, היד החזקה שעושים בה כל הפעולות והמעשים; השבועה השניה באה על העת שלא נוכל לעשות במעשה שום דבר, לכן קבלנו עלינו שבועה על העת ההיא רק ל ז כ ו ר את ירושלם בפה, ועל זה באה השבועה השניה „תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי", ולכן באה השבועה מדה כנגד מדה; „תדבק לשוני" לעומת הזכרת הלשון שקבלנו עלינו, אבל היו עתים כאלה בחיי עמנו שהי' אסור גם להזכיר בשם ירושלם כמו בימי אדריינום שחיק טמיא שהי' סכנת נפש להזכיר שם ירושלם כי הסב את שמה לאליא קאפיטולוניא, ועל העת הנוראה ההוא קבלו את השבועה „אם לא אעלה את ירושלם על ראש שמחתי", ואמרו חז"ל „זה אפר מקלה שבראש חתנים", שבשעת הגזרה לא יבלו לעשות רק סימן ברמיזה, ולא זבירה בפה, לאבילת ירושלם, מפני הסכנה.— הנכם רואים איפוא, אחים יקרים! כי מושבעים ועומדים אנחנו מאבותינו הקדושים נוחי עדן, לעבוד בכל מאמצי כחנו והשתדלותנו בעבור ירושלם עיר קדשנו, ורק בדרך שלום להתאים עם השבועה שבסוף מס' כתובות.

והנה הדורות שלא הי' בידם לעשות למען ציון בפועל, יצאו ידי שבועתן, בזכרון ירושלם בפיהם ושפתם לבד, אבל אנחנו בני הדור האחרון, אשר הרחיב לנו ד' וקיימנו לזמן הזה לראות בעינינו את ארץ אבותנו מתנערת משוממותה ולובשת חמודות בכרמי חמד ונפני אדרת, בדרכים מתוקנים, בבתי דואר ומסלולי ברזל, ולב מלכים ושרים ביד ד' להמותם לחת עתה ניר לעמנו בארץ אבותינו, לעשותה למקלט בטוח לנדחי עמנו מארצות גלותו, אם רק נעבוד ונפעול בזה כולנו יחד, בלב אחד ובדעה אחת, הנה עתה הלא חלה עלינו החובה הקדושה, חובת השבועה הנדולה „אם אשכחך ירושלם תשכח ימיני", בי אין לנו עתה שום אמתלא ופתחון פה לפטור את עצמינו מן השבועה הזאת שקבלו אבותינו הקדושים עליהם ועל זרעם אחריהם, ואין אנו יוצאין עוד ידי חובתינו בזכירת ירושלם בלבד מן השפה ולחוץ, כי עתה באה „עת לעשות".! — אנא אחים! התעוררו נא! בואו לעזרת ד' בנבורים, להתנבר על המונעים והמפריעים מבני עמנו, העומדים לשטן ולמעצור מכשול למפעל הנרול והנעלה הזה עבודת האומה למען ציון וירושלם. ובע"ה תצליחו בעבודתכם הקדושה הזאת, וינער ד' בשטן הבוחר בירושלים, ונם אחינו מנדנו ישלימו אתנו כאשר יהי נועם ד' עלינו ומעשה ידינו יכונן, „חזקו ונתחזקה בעד עמנו וערי אלקינו וד' הטוב בעיניו יעשה."

נחום במוהר"א ז"ל נרינהויז חופ"ק מראק.

סוף מעשה במחשבה.

נחלקו מאז רבי האומה: מצות צריכות כונה או אין צריכות? אבל אני חושב, כי הכל מודים ש„מצות מולידות כונה".— ומרחיק אני עוד ללכת, כי מי שאומר: „מצות אינן צריכות כונה" מאמין עוד יותר בהשפעת הפעולה על הלב, ולכן איננו נזקקים לכונה קודמת ולתכנית מסוימה במצריה, לרגשות הלב השוטפים ועוברים, כי המעשה בעצמו מוליד מחשבה, והכונה באה ממילא. ואש מן ההדיוט למה היא כאה בשעה אשר „אש מן השמים" שלהכתיה העצורה בתוך ה„מעשה" בעצמה, יורדת למשה, מלהבת ומחממת את כל הלבבות בכחה האלקי.

הכונה והמעשה המתנרות זו בזו מאז ומעולם במחנה ישראל, מראות את אותותיהן גם בתוך התנועה העתיקה־הצעירה „ציונית"; וכמו בגבולותיהן אז כן גם בנכול זה מתגלות ונראות בפרצופים שונים. יש בעלי כונה קצוניים, ויש בעלי „מעשה" קצוניים, יש נוטים לצד זה ויש נוטים לצד זה. ויש מפשרים ועומדים בתֶוך אשר חוג ראותם רחב, אך הם יודעים עת וזמן לכל חפץ, ומכירים כי הגבלת התחומים וקביעת המצרים היא מלאכה הצריכה לנופה בכל עבודה שבעולם.

בעלי הכונה הקצוניים, אשר הננו חפצים להאמין להם, כי יש איזה יחם טמיר ונעלם בין הלך רוחם ובין ציון, אף כי עד העת הזאת לא זכה עוד איש לעמוד על אופיה של התקשרות־נימא־בנימא זו, לא יוכלו להחשב כלל כנכנסים בתוך הצבור הציוני, יען כי אינם מראים כלל על איזו תכנית של פעולה ומעשה. אנחנו יכולים לבצר עמדה ובסים בהוה בתוך תנועתנו, אך לאנשים שיש להם גם עתיד בתוכה, לבל תראה אחרי כן, פשיטת רגלם הפרטית לפשיטת רגל כללית. ובנת ובאשקלון יאמרו: ראו הנה הם נסים משדה המערכה, הר זרובבל קבר את האנשים שהחדו והחזיקו אחריו. ולמה נכחד את האמת? בעלי הכונה האלה שכל עסקם כעת הוא אך בהפצת דעות שליליות, יבואו סוף סוף לתקופה של הרגשת „נביכות־לב" וחסר עבודה רוחנית. החיוביות תתחיל לתבוע מהם את עלבונה, ואז יוכרחו למצוא אותה מחוץ לתחום הציוניות. זה התחום המלא כבר ברוק פיהם, ביראַ דשדו ביה קלא לא ישתו לעולם ממנו מים. כן גם בעלי המעשה המנושמים המריחים אך ריח אדמה ו„מדינה" יהודית ואחת היא „הם אם מקומה בעבר הים הנדול או בעבר הים האטלנטי, החושבים כי היהודי יוכל לחיות רק על הלחם בלבד, וכל יתרון פלשתינא לעבודתנו העממית הוא רק מפני שעודנה ארץ לא נושבת ולא בעלוה זרים — גם אלה נחשבים בעינינו רק באורחים לפי שעה בתוך תנועתנו. כל רוח מצויה תוכל לעקר את השקפתם ולהפך את פניהם למקום אחר, לארץ נוד חדשה. שני השבילים הקצונים האלה מסוכנים להציוניות, כל אחד בהסכנה המיוחדת לו, לא ראי זה כראי זה. אבל הצד השוה שבהם, כי בשניהם אין ערובה בטוחה לכח קיומם והתמדתם. שניהם מפולשים לדרך אחרת שאיננה אמצעי לציון. אנחנו חפצים לשתול אשל בציון אשר ינק את לשדו

וליחו מלחלוחית של מצוה, מהאצילות הנדולה השרויה עליה מימי קדם וממשאת נפש כל הדורות לקום לתחיה בארץ אבות, ועץ כוה אינו מנדל "עלים נושרים" קצוניים מחזיקים אך בשיפולי דנלימא.

מלבד הדעות הקצוניות האלו, שהננו חושבים אותן לעומדות מחוץ לנדר או לפחות אצל הנדר, ישנה עוד דעה, אשר אמנם היא הולכת באמצע ואינה סובלת לא את הקצה הרוחני ולא את הקצה הנשמי, אבל נם היא חדשה פרשה בציוניות, שהציוניות המזרחית הוציאה כבר את כל רוחה ומחאותיה עליה, בפי מיסדיה עוד קודם שנסתרירה ונתאנדה.

הדעה הזאת אומרת, כי נתנלה נחיצות הכשרת העם אל הרעיון הציוני, למען יכינוהו בכל היקיפו, היא חושבת את ה"שקל" ה"מניה" וה"פאנד" לעקרי הציוניות, אך היא חפצה לעשות תרעא לדרתא זו. היא מניחה את נושפנקא שלה אך על ציוניות מכורכת מבינה ומעשה ביחד. לפי דעתה, רוב העם איננו מסוגל עוד לצייר לו מושג ברור ממהותה של התנועה ולא יוכל להמשך ברבבותיו אחריה, עד אשר ישמשו מקודם בבית מדרשה ויכשירו את נפשם לקבל את חבת הקודש הזאת.

מהדברים האלה הננו למדין, כי התנועה הציוניות בעצמה אינה מוכרזת על ידי החיים, על ידי מעשים שבכל יום, כי אם על ידי הכרת מלומדים ומתבוננים, על כן לך נא שב אל ספסל החדר, עמי! תחכם ואז תכין!

ועלינו לזכור, כי המנמה הפרטית היא כאיש כלו שהוא סכום כולל של מנמות ומאוים, וכשם שאם יאבד הוא בטחונו בעצמו ויבוא לידי כך לבקש עזר מאחרים, אז מאבד הוא כידים את קלסתר הפנים המיוחד לו, את טיבו העצמי ומעמיד את עצמו תחת צנור השפעה מרוח זרה לו, וצורתו הפנימית נם היא מתקלקלת, כן נם השאיפה המוציאה תעודת עניות על עצמה ומודה בפומבי כי עזרתה איננה בה, כי אם צריכה היא לשושבינין, שיובילוה תחת חופת כבוד בקרב העם, לבסוף תקפח בזאת את מטרתה העצמית, תשתשש את הכנתה המקורית ותזרע כלאים בשדה עבודתה.

הציוניות המדינית והמעשית היא כוללת. כל אחר מישראל יש לו חלק בה, ומרגיש את החסרונות והקלקולים שבחיינו, שהיא באה למלאותם; יחש את זעזוע מיתרי הלב העברי מהמראות והתקות הפיוטיות שהיא מושיטה לנו בקנה המציאות; באה ומראה בעליל, כי די אור ודי חום בהמעשים הפשוטים המתכוננים לחוג פעולה בארץ אבות, להאיר את הדרך בפני רבבות ישראל ולחמם את הלבבות עד נקודת הרתיחה, די להציב לפני לב עברי בצבעים בהירים כברת ארץ בארמת הקדש שבה לתחיה, ידע כי ניר ישראל הולך ונדל בארץ אבותיו, ירגיש כי הולך וקרב היום אשר יקרא איש לרעהו אל תחת נפן ואל תחת תאנה, ואז ימשך כל העם מקצהו בכח אלקטרי־מאגנטי אחרי החביב, הנעים והקדוש.

זאת היא הלכה קבועה במסמרים, מצות "ישוב ארץ ישראל" אינה צריכה כונה באשר כי מולידה כונה, אין לנו לעשות כונים למלאכת שמים אשר נם כל הפשוט הזעירות והנשמיות שבה הם היותר רם ונשנב ונאצל בעולם, עלינו לעשות אך מעשה, וסוף מעשה ינמר נם כן במחשבה ובכונת הלב.

הנה כי כן, הערך המעשי בתוך תנועתנו הוא חי הנושא את עצמו, ועבודת ההכשרה היא "יתר כנטול דמי". על ידי העבודה הזאת, תחדל "המדיניות" להיות למרכז כל הפעולות במחנות הציוניים, אשר יפלשו את דרכיהם למטרות אחרות. תביעת

ההכשרה בלבד היא עלבון נדול לתנועתנו, שהיא מבוססת על דעה, ש־ציוניים חושבים אותה למאומתת ומאושרת בחיים. כי יום ליום יביע אמר לחזוק תנועתנו ותחום הכלכלה ההולך ונכבש מיום ליום בידי אחרים, וההשפעה המוסרית האדירה מן החוץ הנוטלת את מבחר כחותינו ומקרבת על מזבח המולך של החקוי וההתבטלות לזרים, יביאו את היהדות לידי הכרה לברוח על נפשה ולמצוא מנוס ומקלט אחד לנופה ורוחה בציון. מצב כזה הוא כפית הר בניגית שאיננה צריכה לעזר של פתוי והשתדלות. בל איש חי חפץ בהצלה, וכל מה שתגדל העבודה המעשית, ירגיש העם יותר ויותר את מובן ההצלה בציוניות מצדה הרוחני והחמרי.

„הדעת הוא אם ההרגשה". אמנם כן. חמר רב במחזות החיים מתייצב כבסיס תחת המשפט הזה, אבל רב יותר מדת האמת והמציאות במשפט אחר כי ה־הרגשה היא אם הדעת". כל מה שאדם מרגיש ומתפעל ממנו, יתפתח סוף סוף בקרבו בכלל הגיון בדעת בריאה. הרצון החזק הוא רק מבשר לפני השיטה המסודרת שהיא תבוא ממילא, אם ישנן נם הרגשות של התפעלות שאינן מאריכות ימים, אבל זהו רק בגבולן של החיים הפעוטיים והזעיריים ולא בהרם והנשנב אשר בהחיים הכללים. כל הרגשה בודדת בחיי הכלל, היא פסק־דין מדעי, פרק נכבד במסכת החיים. וזהו בעצמה מציאות שנכון לבסס עליו בסיס חזק, וזהו בעצמה מחזה של חיים, ולכן עלינו ביותר לפתח את ההרגשה, שרק היא היא בית־האוצר האחד של אמץ הלב לעבודה רצופה ואינה פוסקת. אין אנו נזקקים לפילוסופיא במהות החיים, בעת שהחיים מדברים בעד עצמם, בשם שאין אנו צריכים לבדלח מפיץ אורה, להביט בעזרתו על השמש בגבורתו.

בתקופות ההיסתוריא השונות נמצא הרבה מחוללי תנועה אשר דברו בשם המות, והרבה מאלה שדברו בשם הלב. מי הצליח ביותר להתחבב על העם? זו היא שאלה שכל דף ודף בדברי הימים נותן עליו פתרון. אלה האחרונים אם רק יצאו דבריהם מן הלב וצרפו למעשיהם יושר ומדת משפט, נשארו גורמים נצחיים בהסתוריא חוט השפעתם הולך ונמשך ומתקופה לתקופה יוסיף חילים. ומי שנשען רק על מזה־עז של הפלוסופיא ו.השיטה", לא הצליחו להשפיע בימיהם על העם במובנו הרחב והשפעתם על חיי הדורות שלאחריהם מעט היא ואי־נכרת עד מאד.

הצלחת הציוניות הבנויה אך על יסוד של השתתפות כל העם במפעל זה, דורשת כי נעמיד אותה על יסוד פאפולאריי. את כח המושך של תנועתנו עלינו לברור במעשים מוחשיים, המולידים התרגשות בלב כל הקהל, ולמדינות מיוחדה בציוניות לא תוכל להיות כר נ־חב לכל העם. זו היא ציוניות של יחידים שלא תוכל לעשות כלום ולקות לנדולות. זו היא בריאת כתה בודדת, שתמיד יעמדו רבים כנגדה. מעשים והרגשות השוות לכל נפש, הם הם סוד הציוניות. רק דרך כואת תתן לנו את הרשות לקוות, כי במהרה תתפשט תנועתנו בין כל שדרות העם, אשר יכירו וידעו את כוונותינו הרצויות ומעשינו הרצוים.

והציוניות המזרחית, אשר תעודתה היא, לבאר את הציוניות כפי שנועדה היא לנו, מתורתנו, נביאינו ורבותינו ז"ל מוכרחה היא להכריז על עצמה בתוך אויבת לעבודת ההכשרה. היא מכרת כי פתיל היתה של תנועתנו הולך ונמשך מדור דור מהררי קדש. בכל מקום שנלה ישראל, נלו עמו החבה והנעגועים להרבות את הישוב בא"י ולתת ניר לישראל בארץ אבות, רק שהתנאים האקונומים והפוליטים לא נתנו לתנועה להנלות בצורתה כעת. והנחה יסודית כזאת מחויבת שתהי' הרוח המרחף על פני

התנועה נצחית וחודרת לכל שדרות העם, העושה אזנו כאפרכסת לשמוע את בנות-הקול היוצאות מהר חורב, מרוח תורתנו הכתובה והמסורה. היא דורשת ציוניות מפכה ממעין לא אכזב ומנהר שלא יפסק לדור דור, ונועלת היא שער בפני כל השקפה שאין בסיס מוצק תחת רגליה ושאין בתובה לזו השדרה, הנותן עדובתו לחיות תמידית שאינה פוסקת.

לפני ימי הקונגרס הששי עלינו המזרחיים לאזור חיל לשמור על הציוניות בטהרתה, ולזכור כי אנו אין לנו אלא נבול המעשה והמדיניות בלבד. ובטוחים נהיה כי סוף מעשה יהיה גם כן במחשבה, באשר כי „מצות מולידות כונה".

אחד מרבני ישראל.

טיב אדמת כפר סבא[1].

אדמת „כפר סבא"[2] תכיל עפ"י הערכה הנעשית ע"י הא' קרקש, אדרכל הממשלה ביפו, 7500 דונמים. והיא רחוקה מיפו כשלש שעות על הדרך העולה ל„אל-כרם" אשר בגליל שמרון וקרובה לאחוזת „פתח תקוה" כשעה וחצי.

צורת חלקת האדמה כמעט במרובע שוה בלי עקמומיות רבות בקני גבולותיו, וצורה זו מעלה גדולה היא לעבודה משותפת, אשר האדמה מעתדת אליה, כגון נכוש ועדור וכיוצא בזה.

האדמה אדמת מישור וגבעות, גבעות עליה אשר גביהן לא יעלו למעלה מחמשה ושלשים, עד ארבעים, מטר ממעל לשטח הים.

כמעט כל החלקה כלה ראויה לעבודה. גשתות[3] אדמתה (Dichtigkeit) בינונית, והרכבתה תערובת חומר מברזל וחול.

טבע בתולת-הקרקע לא ישונה הרבה מהמשטח העליון העבור שעל גבה, ובל מה שהיא הולכת ומעמקת, בן יתרבו בה חלקי החומר.

טבע זה של האדמה במעט שאינו משתנה בכל השטח, והרכבתה כמעט אחת היא במינה על פני כלה, רק חלוקי המאה של החומר שבקרבה עולה ויורד הכל לפי מקומו, ואין עליה וירידה זו גורמת הרבה שנוים בטיב העבודה.

---

[1] באשר עקר ידיעת א"י למעשה, לאמר לענין גופו של ישובה, היא הדעת את טבעי מיני הקרקע אשר בה, הננו נותנים בזה דוגמא של פרשת דברי אחוזה אהת אשר תרו אותה האגרונומים המומחים מר ניגו ומר קייזרמן, והננו משתדלים לתת אי"ה עוד ידיעות כאלה על האחוזות הקנויות ביד ישראל והעומדות להמכר. העורך.

[2] המקום הזה יש לו ערך היסתורי כי הורדוס „בנה עיר הדשה בשדה כפר סבא ויבחר לו שם לבנין העיר ההיא מקום רב מים אשר נהר ישקהו מסביב ואשר יער נחמד מאד צומח לו בגבהו", ויקרא לעיר בשם אנטיפר אביו אנטיפטריס" (קדמוניות 2, XVI 5). העורך.

[3] „גשתא" (חולין מ"ז:) משושה (רש"י) ואם נפלק את א' הידיעה שבסוף המלה תשאר לנו גוף המלה גשת הדומה גם בענינה גם במבטא למלת „עשת" (שה"ש ה' י"ד) וכל אשר קראו למושג עשת „עשתות" (איוב י"ב ה') כן תמצא ידנו לקרא למושג גשת „גשתות".

העורך.

ובנטענו כל עץ פרי, יש לשים לב יותר לברר לו אדמה מעולה, מפאת המקום שהיא נמצאה בו, ואדמה מעולה מפאת עצמותה, כגון האלנות היראים מפני הרוח יש להגן עליהם ממנו ולטעת אותם בעמקים, והעצים הגסים מקומם יפה להם על הגבעות, אך הנטיעות המפונקות מקומן יכירן באדמת המשור, אשר הנשמים יסחפו אליה תמיד את האדמה המשובחת מהמקומות הגבוהים.

הנה אמרתי כי חלקת האדמה הזאת ראויה ביחוד למטע — עצי פרי, בין לאלה שטעונים השקאה כגון מיני האתרוגים והרמונים וכיוצא בהם, בין לאלה שאינם טעונים השקאה כגון: שקדים, אפרסקים, זתים, תותים וגפנים, וכו'.

בגבול החלקה הזאת לא תמצא אדמת התבואה השחורה הנקרא „טשערניזיאם". מין אדמה כזאת יקר ערכה בכל הארצות ויקר ערכה גם בא"י, בה זורעים זרע התבואה כגון דגן, שומשמין, ודורה, ובמעט עבודה אפשר להשיג ממנה הכנסה הגונה. בנוהג שבעולם כי באדמה כזו זורעים אך אותם זרעי־התבואה העשוים לשלם תיכף את ההוצאות שהוציאו עליהן.

אך אם גם ב„אדמת כפר־סבא" לא נמצאה אדמת עדית כזאת, בכל זאת חלילה לזלזל בערכה. הן עינינו הרואות כי מושבות נושבו ונטעים הצליחו על אדמה גרועה הרבה ממנה, על אדמת חול אשר מום בה, כי הרוח ירים את עפרה והעלהו על הנטעים הרכים ושרפם. ו„בכפר־סבא" אין לפחוד מפני המגרעת הזאת. יען כי חלקי החמר הרבים שבעפרה יש בהם כדי לשמור את הרטיבות תמיד סביב השרשים, וגם כדי למנוע את החול מהתרומם על כנפי הרוח.

אדמה זאת (אדמת כפר סבא) שעבודתה קלה, אפשר להכשירה גם למזרע רעים בני שנתם (כגון התבואות והדשאים והירקות) ואעפ"י שבשנים הראשונות לא תרבה לתת פריה, אך במשך הזמן לרגל עבודה תדירה וטיוב וזבול היא עתידה להיות פוריה הרבה.

יש לשום לב ולהתבונן היטב, כי כלל גדול הוא לאכר, שאין לו לממוך יותר מדי על דשנה של אדמתו. ובני המושבות הגרמנים הווירטנבורגים יהיו לנו למופת בדבר הזה. אדמת זבורית ממש הפכו לעדן גן אלקים בשקידת עבודתם, כי אכרים גמורים הם. את האנשים האלה יש לנו לשות נגדינו תמיד למען נעשה כמעשיהם. וכמוהם עלינו לשים לב לבלתי העלם עין מזריעת זרעים בני שנתם, בין מאלה הראוים למאכל אדם כגון: החטים כו', ובין מאלה הראוים למאכל בהמה כגון הדשאים וכו'; כמוהם עלינו לבלתי משוך ידינו ממרבית העוף והבהמה הנותנות לנו זבל, ולדות וחלב, כי לפי דעתנו אנחנו, אי אפשר לאחוזה שתצליח ביסדה אגודתה על מטעי העצים לבדם, ואין תקוה למשפחה המתישבת על האדמה, כי בניה אחריה יהיו אכרים נאמנים, כי אם בשומה לב להכשיר אדמתה גם למזרע דגן להוציא לחם מן הארץ, וגם למזרע דשאים וצמחים, כדי לגדל בהמות לחלבן ועופות לכיציהן.

בטרם ניחד לבנו לערוך מערכה מפורשת בעיון הלכה למעשה כיצד להתנהג בפרטי מיני הנטיעות, הננו נוטלים רשות לעצמנו להעיר עתה רק הערות כוללות:

א) כל העבודות הדרושות להכנת הקרקע תעשינה רק ע"י המחרישה הגדולה העושה מעשיה על פי מניע סובב בכח הקטור או בהמה, או ע"י משיכת כח בהמה, אך לא ע"י המעדר ובידי בני אדם העולה בדמים מרובים.

ב) הרבה הוצאות אפשר לקמץ, אם ישימו עין להנדיל המרחק בין הנטיעות כדי הנחת מקום לבקר וכליו לעבור ביניהן בשעת עדור. ואל יושם לב למנהג המקום אשר ירבו לקרב את הנטיעות אשה אל רעותה, יען כי נטיעות כאלה מהר תכמושנה ושנותיהן תקצרנה.

ג) בדבר תפוחי הזהב[1]) הנה מדת הארמה אשר עלתה על הדעת לעשותה לגנים שותי מי בֵּרות (ארבע מאות דונמים שהם ארבעים העקטר). מבלי שום לב לאיזו הערות פרטיות, נוכל להסכים עליה בבללה, כי אין ספק אשר קמוץ גדול יהיה אם אך תעשה העבודה הזאת בשיטה מסודרת ובשום שכל, וזהו כלל גדול בכל עבודה העשויה במדה גסה, אשר לא נוסיף עוד לשנותו במשך דברינו כי דבר הנראה לעינים הוא, אשר הרבה שכר יהיה לאדם בעמלו בכל העבודות וכל הנטיעות אם הכשר האדמה יעשה במקום אחד מבלי לפזר כחו בחלקות נפרדות אשה מרעותה, אשר על כן אין טוב בי תחלק הנחלה לחלקים פרטים בטרם כלתה מלאכת הנטיעה עפ"י כולה.

ד) את סכום ההכנסה לשנים הראשונות אשר יש שהעריכו לכלל הגנים האלה (243,000 פר' מול ההוצאה: 330,300 פר') הנני מוצא מופרז על המדה, כי בכל משך הזה הלא כמעט טרם נשלמו הגנים כהלכה וטרם החלו להוציא את כל תבואתם כראוי, וכל מה שיוכל להיות אמת בחלקת אדמה קטנה לא יוכל להתאמת בחלקת אדמה גדולה, ולא כל האמור בבעל נחלה קטנה אשר גנו סמוך לעיר נוהג בבעל אחוזה גדולה על ארבעים הקטר. הן אמת כי הכנסת הגנים תוכל להיות גם בשנים הראשונות רבה מאד, אם ינטעו העצים סמוכים איש לרעהו, אך מפני שטוב לנו להרחיק את הנטיעות אשה מעל רעותה כדי לתת להם חיים ארוכים, לפיכך ידחה גם זמן רבוי תבואתם ועל כן דעתנו אומרת לבלי נסמוך על הכנסה רבה בזו בשנים הראשונות.

ה) ובדבר עצי התות[2]) מתירא אנכי, אם הצעה זו והערכת הכנסתה אינה נכנסת בכלל הדברים המסופקים, אשר הנסיון בהם יורה לנו בכל יום הלכות חדשות אשר לא פללנו. אמת כי בשנים הראשונות תהי' איזו הכנסה מהעלים אשר יוקחו מהעצים הרכים, אבל בכלל יפה השתיקה בדבר, עד אשר יתברר לנו אל נכון ערך עבודת המשי וערך עלי עצי התות בפרט.

ו) ובדבר עצי השקדים, הנה בנוגע להוצאה הדרושה לסכום 50000 אילנות אין להעיר מאומה, אך ההכנסה מעטה בשנים הראשונות, כי העצים לא יתנו פרי רב ומוטב שלא לסמוך על ההכנסה זו הרבה.

ז) והוא הרין בדבר הזתים, ההוצאה במעט מדויקת; אך אין לסמוך על ההכנסה במשך עשרת השנים הראשונות כי העצים הללו מאחרים לשאת פרים.

ח) בדבר האנשים הראוים להבחר להיות פקידים ומפקחים על העבודה, אין לי לבאר, אלא כי דרוש לקצוב שכר שני פקידים עליונים. וגם כסף להוצאות מפני דרכי שלום בין בעלי הנחלה וגדולי הארץ. יוסף ניענא.

---

[1]) אפפעלזינען.

[2]) שעלים שלהם מאכל לתולעי המשי.

בבקרנו שנינו יחד אני והאדון ניענא את נחלת „כפר־סבא", ונדברנו על אודות האדמה ותכונתה, ועל אודות מעשה העבודה הראויה להעשות בה, באנו לכלל הסכמה אחת אשר ענינה מבואר במכתב הנ"ל. (האגרונום המפקד משעם חו"צ, קייזערמאן.)

תרגם עברית ע"י מ. פינס.

נחלת וד־אל־עריש *).

מאה וארבעים מיל אנגלי [1]) מתעלת זואץ עד רפיח [2]) היושבת על שפת הים צפונה, כשלשים מיל מעבר לעיר „עריש" הערבית, מראה כל הבל הים ההוא על פני מפת הארץ, יראה כתבנית רצועה רחבה של הולות־המחוז. [3])

נחל מצרים, אשר הוא גבול ארץ ישראל מנגב, יקרא בפי הערבים „וד־על־עריש", לאמר נחל־עריש, על שם העיר ההיא. וכאשר יעבור איש במעברה על יד כנתרה את הנחל ההוא, תדרוך רגלו על אדמת מישור, אשר שיח שדה גדל פרע יכסה את פניו. המישור הזה הולך ומתנשא בנחת ששה עשר מיל קדמה, עד אשר יהל הבל הולות המחוז. על ערמות החולות ההן, אשר יש אשר תגבהנה עד רום מאתים שעל, ואשר גרגירי עפרותיהן דקו עד מאד, תהיה תמיד יד הרוח המערבית, להסב את פניהן הקדמה ולהרחיב שם את גבולן — בההל החולות תכבד הדרך פתאם ותאבד במעמקי החול כמהלך תשעה מיל, עד אשר תראה אדמת־בצעי־מים פוריה ורבת תמרים, אשר עשרים מיל גבולה מסביב ושמה נתיה הנחשבת לנוה הציר [4]) במדבר החול ההוא. מנתיה תשוב הדרך לעבור בין הולות המחוז הפושטות והולכות, עד אשר תגיע הדרך מקצה ששה עשר מיל אל באר אלעבד ומקצה שלשים ושנים מיל אל באר אלמצא.

עריש היא עיר בעלת המשת אלפים נפש ובתיה בנוים לבנים וממעל לעיר מצודה קטנה. יושבת היא ממערב לנחל מצרים ורחוקה מן הים כמיל וחצי, וצפויה היא להכסות בהולות המחוז ההולכות וכובשות את האדמה אשר לפניהן. נחל מצרים, הוא וד־אל־עריש, אשר במרבית ימי השנה יהרבו מימיו, כלה אל הים. וסביבות העמק, אשר הנחל עובר בו, נטועים תמרים רבים ובארות רבות נובעות בו. במדבר אשר בין זואץ ובין נחל מצרים, יש אשר סערות תימן המעלות אבק רב באות ונושבות בו יום אחד או כמה ימים והערבים יחתו מפניהן. למען דעת האפשר לבא אל הנחל, אשר

---

*) לנוסע האנגלי Major Ryczoft. כתוב בגוף לשונו האנגלית Geographical journ. Nov. 1902 ותורגם אשכנזית בירחון פלישתינא שנה 1 צד 194.

[1]) מיל אנגלי היא כילומטר.

[2]) Repha והיא Raphia והיא הצרים האמורה בתורה (דברים ב', כ"ג).

[3]) זאנדד"ינען (ערכין ג', ב' וע' תפא"י) גבעות חול הים הנערמים לערמות ע"י הרוח הנ"ל.

[4]) אאזע.

בין נְמֶל סְעִיד [1] ובין יִשְׁמְעֵלָה [2] מבלי פגוע בחולות המחוז, שבתי בדרך פונה אל הדרום לישמעאלה. האדמה אשר מנגב לעיר ערישׁ עולה ונגדשת כפים על גבי כפים, ומעלה עשבים ונעצוצים. את מימיה יגזול נחל מצרים אשר מוצאו הוא במרומי האדמה הרחק כמאה וחמשים מיל בדרום, ואשר בכל ימות השנה אין מים בו בלתי אם בהיות הגשם. אז ימלא על כל גדותיו והיה מראהו כנחל איתן. ומקומות מקומות יש בַּמְעֵלה המישור הזה, יש אשר ינשאו הבלי־גבעות, אשר דבר אין לאיש עם רעהו, והנשאות בכלן הלא הן הר־הַלָּל, הר גַּלַּע וגִבעות מוֹעֲרָה [3] אשר תַּגבהנה את ראשיהן כשלשת אלפי שעל מעל פני הים.

כעשרה מיל תתנהל הדרך על יד הנחל אשר הרבו מימיו, עד באה אל באר לְפוּן, באר מים חיים עתיקה, רצופה אבנים וחמשים שעל עמוקה, אשר זה מעט הטטוה וישהרוה. משם תפנה הדרך כחמשה ועשרים מיל ופנעה בנחל שׂוּר המזנק מנקיק הסלע אשר במורד גבעת מוערה, והלך הלוך ישטוף עד כמה מילים מצפון להר־הלל ושם ישתפך אל נחל מצרים. גבעות מוערה מבֻקָּעות הן לארכן ולרחבן בבקעות רבות ועמוקות השולחות את שפעת מימיהן אל נחל שור. שם ישכון שבט משפחת מנסופיא, קטן ופרוע, ממשפחות הערבים, ובימי האביב ינהגו שם מקניהם הערבים ממשפחת הַתְּרָבִים וממשפחת הָאַרְדִי וממשפחת הטָּהִירי.

במקום ההוא ירבו אפיקי המים והבארות, אשר הטובה בכלן היא באר מוערה, אשר בין הגבעות בְּתָוֶך. למען הגיע אל הבאר ההיא, יש להתנהל על יד גַּיְא הַמַּטָּה עקלקלותיה הנה והנה, אשר על קָצֵהּ העליון בנויה מצודה עזה ומוצקת אשר כיום היא חרבה ומפורצת. הבאר הצובה היא בסלע, ואחרי אשר תמלא ביום הגשם, יצופו המים העוברים על פיה וירדו מן הגבעות הנה והנה. אני ראיתיה בחודש דצמבר, בהיותה מלאה עד למעלה מפיה, אך אז נבצרה ממני להכיר את גדלה, יען כי בי קמורה [4] היא בתוך הגבעה, אולם לפי עדות ילידי המקום, גדולה היא מאד ומחוקת עד בד ארבעים אלף גלונים [5]. על עת הבנות המצודה והבאר אין לעמוד, אך מראֵהֶן ומַבְנֵהֶן יענו בהן, כי בימי מלכי בית תלמי כוננו, כשלש מאות שנה לפני החאריך הנוהג.

כארבעה מילים מעבר לבאר ההיא, הוא גבול המים [6] ומשם תוליך הדרך בין בקעה צרה אל מישור רחב ידים שופע ויורד מאד, עד כי לא יוכלו נמלים טעונים לעבור בו. אחרי גשמי החורף יזרע שם מעט שעורים ומהיות המרעה טוב, ינהרו שמה עדרי צאן. אחרי עבור איש שם את קצה גבול הולות המחוז, אשר תגבהנה שם כחמשים שעל, יפגע בהר גדרה הבודד לו, אשר אלף וחמש מאות שעל קומתו ויען כי מושך מים הוא בימות הגשמים מן התעלות היוצאות מן הנחלים אשר בסביב, היה למקום חמדה לרועים הערבים למשפחת הָאַרְדִי אשר מושבם הוא על יד ישמעאלה.

מהלך חמשה וארבעים מיל, דרך מחולות המחוז, הוא מן המקום ההוא עד ישמעאלה. אך יש לאל יד ההֹלך לשטות מעל החולות, בַּהַסְבּוֹ את פניו מעט הנגבה

[1]) פאָרט־סאיד.
[2]) Ismaila.
[3]) Jebel Hallal, Jebel Jellag et Maghrarahügel.
[4]) eintunnelliert.
[5]) Gallonen.
[6]) וואסערשיידע.

ובנטותו אל השמאל אחרי הגיעו אל שפת האגם הגדול, אגם המים, המרים ומשם באכה נחל זואֵץ מצפון לים־תְּמְשָׁה נוחה הדרך מאד.

מלבד חמשת אלפי יושבי עיר עריש, שמכללם הם אלף בְּדוּיִם — שוכני מדבר — מועטים מאד אוכלסי תחום מפורט סעיד וישמעאלה עד גבול ארץ ישראל ואלה הם שמות השבטים הערבים המשוטטים שם ומספרם:

I. הערבים למשפחת התְּרְבִי, השוכנים בקצה נגב ארץ ישראל. המשפחה הזאת תקיפה היא וכבדה במקנה, בעדרי גמלים, צאן עזים וגם סוסים.

II. הערבים למשפחת הַסוֹרְכִי הרועים בשפלת החוף אשר בין גתיה ובין רפיה. מספר נפשותיהם ונפשות נשיהם וטפם כחמשת אלפים. מרביתם שוכנים מקדם לעיר עריש, וסביבותיה זורעים הם שעורים ומגרלים גמלים, צאן ועזים ומעט סוסים.

III. הערבים למשפחת הָאַרְדִי ישכנו אף הם מקדם ומסביב לישמעאלה, וידם מלאה במשפט לרעות את מקניהם עד תוצאות צפון גבול גבעות מוערה ולהם המון גמלים וגם צאן ועזים.

IV. הערבים למשפחת הַמַּנְסוֹפִי מתגוררים בקרב הר מֵעֲרִיב וסביבותיו ומספרם מעט.

V. הערבים למשפחת פַּיְחָה שוכנים דרומית מזרחית לְבְאֵר הַשָּׁנָה וראש מחניהם על יד נַבָּל.

קשה הוא מאד לבַוֵּן את מספר שוכני המדבר לגלגלותם. אך מספרם הולך ודל כי מעט מעט תחל לבא בהם הרוה, אשר תסיע אותם אל קצות מקום הזרע אשר במצרים התחתונה, ולנטוש את עדריהם על יד רועים שכירים. כל המקום ההוא לא מקום צַיִד הוא, אף כי תראינה אֵילות השדה על נחל זואֵץ וביחוד בין כנתרה ובין אגם מי המרים; אולם בין הר חלל ובין הר גלע וגם בהרי מוערה תמצא חיה ששמה אֵיבֵק, אשר משכנה במדבר סיני, אף תרנגולי הבר, אף שפני המדבר תראינה בכל הגבעות האלה.

אם יסכון לכונן מסלול הברזל בארץ ההיא, אז תכשר לדבר הזה שפת הים לארכה כי במקום הולות המחוז כבר הרבר מאד. (עד כאן גוף המאמר).

במאמרנו הראשון — ליחסון פלישתינא — דברנו על ערך חלק זה של ארץ ישראל, העומד ברשות שלטון מצרים, בדיוק מיוחד, כי רק שם אפשר לכונן מסלול, אשר יחבר את מסלולי אזיא ואפריקה. אף ברור היא כי לא ירבו הימים ומסלול זה יתכונן. יעין נא הקורא שם (Palästina 1. 38). (הערת המוציא ירחון פלישתינא).

ובימים האחרונים הוצע בממשלת מצרים לסול מסלת ברזל חדשה מן אל־סיד עד אל־עריש, לחבר על ידה את מצרים עם ארץ ישראל, אשר עוד מעט תהיה מחוברת עם סוריא. ולפי השמועה ישתתפו הציונים שתוף גדול בסלילת מסלה זו. כל חברי סוד התרים שתרו את וד־אל־עריש נקראו מפי הועד הפועל הציוני להוָּעד אל הקונגרס הבזילי. מפי התרים קשה להוציא דבר, אך ברור היא כי כבר נעשה מעשה, אולם את טיב המעשה, הקנין קרקע הוא אם תקיעת יתד אחרת? לא נודע עוד. (הדגל).

עבודת האדמה והמסחר בישראל.

מאת

ברנר לזר.

זה לא כביר יצאה חוברת מאת ברנר לזר, אשר בה יבטל את השקר, שטפלו צוררי בני שם על עם ישראל, כי מעקרו רוכל הוא. ואשר אחריו ענו אמן גם חכמים כ„קרל מארקס", כי כל יהודי הוא סוחר מלידה ומבטן; לזר אומר: זה אלפים שנה מפוזרים ומפורדים בני ישראל בין העמים וביחוד כין הנוצרים ובכל זאת לא ידעו העמים מדרכי החיים, מתורתם ומנהגי ישראל כמעט מאומה. לפנים היו היהודים בעיני כל העמים חבורה של מלוי ברבית. אנשי בצע וחמס, השוקדים על התלמוד, למען דעת את כל הקולות אשר הוא מקל והתתרות אשר הוא מתיר להם בעסקים כאלה, ובזמנינו יאמרו עליהם העמים, כי מלבד כשרונם לעשות הון רב ולהיות סוחרים נדולים בארץ, הרי הם מכונים וטורחים ומשתדלים, להביא את כל אוצרות העולם ברשותם. דעה משובשת זו, לא דעת צוררי בני שם לבדה היא, כי אם גם אנשי מדע ומוסר היודעים את הכל, מלבד „שאלת היהודים", נוהים אחריה; צוותים[1] אחדים באו לירי החלטה נמורה וחושבים את הקפיטליסמום והיהדות לדבר אחד, כדבר צוררנו המארקיז de la Tour du Pin, „כי כל מזמות היהודי העשיר, להביא אל ביתו את נזלת העני בדמות נשך ומרבית". והמלומד זארעס אומר, כי הגלות הארוכה למדה את היהודי ותבוננה למשול במכמני הכסף.

איך היתה דעתו של מארקס, אם הולכי בדרכי תורתו אמרו כי היהודי הוא מלוה ברבית ואך הכסף והזהב כל ישעו וחפצו?

בשנת 1843 עת עלתה בברלין השאלה ע"ד זכוי[2] היהודים, יצאה חוברת מאת ברונא בויער „Die Judenfrage" האומרת, כי באמור היהודי להשתחרר משעבוד כל דעה אחרת ולהיות אזרח באשכנז, אז עליו להשליך מעליו את היהדות ולבלתי קבל נם את דת הנוצרית, שנם היא תולדות דתו היא. ומארקס השיב בהעתון „Deutsch-Französisches Jahrbuch" על החוברת הזאת: „אין לנו לדתעסק ביהודי אדוק, כמו שהתעסק ביונא כ"א ביהודי פשוט, ואז תבאנה פנים חדשות לשאלת זכוי היהודים: אז יהיה לנו לחשוב איזה יסוד מאציאלי יש להסיר ממנו למען השבת את היהדות? מזה: איזה הוא היסוד העולמי של היהדות? „אהבת עצמם". איזה הוא דרך אמונה של היהודים? „המסחר". איזו הוא דת היהודים?

---

[1]) זאציאליסטים. [2]) עמאנציפאציאן.

„הכסף" — ואם יסירו מהם את המסחר והכסף, אז יהיו ראוים וכשרים לזכיי". וכן הולך מרקס ותועה ומשתבש בהסרון ידיעתו להחליט, כי אם ישתחרר היהודי משלשת דברים האלה, שעולמו עומד עליו הלא הם: אהבת עצמו, הסחר והכסף, אז יאור ואז יטהר ואז יכשר לבא בקהל הלוחמים על נוזלי משפט האדם.

בכתוב מארקס את מאמרו זה, לא ידע מאומה מדברי ישראל: אביו שבא בדת הפראטעסטנטים, לא הנחיל את בנו כל ידיעה בדת העם, שהיה קשור בו לפנים בקשרי המולדת, ובהתודעו עליהם אחרי כן להכיר אותם, לא רבר עוד באשר כתב לפנים. אולם לאשר עוֹת לא היתה עוד תקנה, כי דבריו הראשונים היו למדקרות חרב, בידי צוררי בני שם ברומאן ובידי הפוקר דיורינג אחרי כן.

ולמען הוביח עד במה שקר הוא, כי היהודי עם מסחר הוא מעקרו — יאמר ברנר לזר — עלינו למצוא מקורים בתורה, במשנה בגמרא, בספרי הפילוסופים ובספרי העם, כי היהודים היו עובדי אדמה הראשונים.

יוסף פלוים בותב: „לא על חוף הים אנחנו יושבים ולא את המסחר אנחנו אוהבים, ערינו רחוקות מן הים ורק את האדמה אנחנו עובדים וממנה נחיה את נפשותינו".

התורה אומרת, כי עת הלקו קין והבל את הארץ, היה קין לעובר אדמה והבל לרעה צאן; חגי ישראל חגי עבודת אדמה הם: פסה, הג האביב; שבועות — הג הקציר, וסכות חג האסיף. הברכות שברך ד' את ישראל היו ברכות דגן תירוש ויצהר וכו'. הפיץ העם הישראלי היה מעולם לשבת במנוחה „תחת נפנו ותאנתו" והנדילים שבנדולי ישראל היו יוצאים בשם ד' לנהל את עם הקדש בעודם מחזיקים בידיהם את האת והמהרישה.

התורה תבוה את המסחר, בימי האבות היה המסחר בידי הישמעאלים, שעברו דרך ארץ יהודה, ובימי המלבים היה המסחר בידי הבנענים. התורה לא נתנה למכור שדה לצמיתות ועל בן תקנה את היובל, שבו תשוב האדמה לבעלה הראשון. הושע אומר: „בנען בידו מאזני מרמה לעשק אהב"; יהושע בן סירא יאמר: „הסוחר לא יובל למשול ברוחו לבלתי הונות". סוף דבר, מנמת ישראל היתה, לשבת על האדמה ולעבדה, על בן לא התבב התורה את הַמַּרְכֹּלֶת [1] כי"א תנגה אותו.

לעומת זה מוצאים אנחנו אצל הרומים והיונים את המסחר בכל תקפו ועזו. היונים הביטו על עבודת האדמה כעל מעשי עבדים, יען כי בעבודת האדמה התעסקו רק העבדים; והרומיים אף כי ציצעראן אמר: „כי בער אדם הפשי אין דבר טוב להתעסק בו, בלתי אם עבודת הארמה", בבל זאת התעסק הוא בעצמו תמיד ב„מסחר". גם קאטאן כתב: „כי רק האיש העוסק בעבודת האדמה ראוי לשם ולתהלה" ובבל זאת נתן כספו בנשך ורבית ער 50% ויהי ארון קשה רודה באף בעבדיו ויכם בלי חמלה. והעם בעצמו אהב תמיד את הבסף וכל עסקו היה ב„מסחר".

ואם נחפוץ לחקור ע"ד יתרון ערך כבוד המסחר מעבודת האדמה, נשים לנו את צרפת לקו, יען כי הקתולים לומדים תמיד את התנ"ך (?) ונוכל לאמר גם על צוררי בני שם שבחוכם, כי ברבות הימים התיהדו, כי הלבו בדרך היהודים הקדמונים, באהבם את עבודת האדמה, כמו שאמרו חכמי צרפת Sulli וגם אליוויע־דע־סערי:

[1]) מערקאנטיליזמוס.

„עבודת האדמה והמקנה הן שתי אמהות לצרפת". קענע אמר: „יש לממשלה ולהעם לזכור תמיד, כי יסודם הוא עבודת האדמה, שהיא תוציא להם את עשרה הרב הטמון בה". ויהלל את מעשי המיניסטר „סוללי", כי ברצותו להרבות את אוצר המלוכה, הגדיל את עבודת האדמה, את מעשי היין ואת מרבית המקנה. טיורגא אומר: „מי שאין לו חבל אדמה לא יוכל לערוך לו דמות „לארץ אבות" רק בדמיונו ולקלוט את כל עינה רק מספורי הנוער". Mabli אומר עוד בדברים קשים מאלה, „לאלו שיש ירושה — יש אדמה", בדבריו אלה אמר להוציא מן הכלל את העניים. הדעה הזאת היא דעה של „הדעמאקראטים המדומים" של המאה השמונה עשרה, ואותה מוצאים אנחנו בימינו לעינינו. לעלה בפי צוררי בני שם, לקפח זבות אזרח מבני ישראל.

במאה התשע עשרה שבו בני צרפת ליסוד הגדול שבתורה, שהיא עבודת האדמה שאמרו עליה: כי היא יסוד היותר נכבד וגדול בחיי העמים, ויסדו אגודה נדולה — אגודה קדושה בעד הרחבת עבודת האדמה — ושמו עליה לראש החברה את הנסיך מאֶנמאראנסי.

כל חכמי צרפת ואימאליא ופילוסופיה שחלקו כבוד לעבודת האדמה, עדים נאמנים על אמתת התורה.

האקונומיסטים הנוצרים החדשים, בדרכי התורה הם הולכים בענין זה, כי בתורה לא נמצא ענין „המסחר" כי רק עבודת האדמה ומרעית המקנה משתבחת שם, ואת משא נפש מחוקקינו ונביאינו אלה, שמו האקונומיסטים וצוררי בני שם ליתד, לתלות בו את עֲוֹן ישראל, העוזבים את עבודת אדמת הארץ שהם יושבים בה; על כן יש לנו לברר אם אמת בפי שופטי רשע אלה.

התנאים, האמוראים והגאונים פרשו את התורה לפי גדל בינתם, על כן יש עלינו לחשוב, כי החשיבו את עבודת האדמה. במדרש מוצאים אנחנו את מאמרי הוי"ל: בשם שהקב"ה חשב מראש יסדו את הארץ ע"ד הגן עדן, כן על כל ישראל לחשב מראש ע"ד עבודת האדמה. אחת עשרה מסכות נמצאו בתלמוד, שידובר בהם רק ע"ד עבודת האדמה וישנקראו סדר זרעים. רבי אלעזר אומר: „עתידין כל בעלי אומניות שיעמדו על הקרקע". הפתנם הזה יַרְאֵנו לדעת, כי בימי התלמוד היתה עבודת האדמה חפץ ומשא נפש לכל איש.

והעם הזה, העובד אדמה, היה במשך הזמן לבעל מלאכה ועליהם אמר רבי יהודה „כל מי שאינו מלמד את בנו אומנות כאלו מלמדו לסטות". ועוד מוצאים אנחנו פתגם התלמוד: „עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות". — „אל תעשה את תורתך קרדום לחפור בה".

כל התנאים האמוראים והגאונים היו בעלי מלאכה שונים: הלל הוטב עצים; רבי יהושע פחמי; רבי יוחנן סנדלר, רבי עקיבא אמר לתלמידיו: פשוט נבלתא בשוקא ואל תצטרך לבריות. עוד ועוד דברים כאלו שיעידו ויגידו, כי עסק בני ישראל היה רק העבודה ולא המסחר.

בתורה מוצאים אנחנו נדרים וסינים נגד הרבית: „לא תשימון עליו נשך"; „כי ימוך אחיך ובו' אל תקח מאתו נשך ותרבית". „את בספך לא תתן לו בנשך, ובמרבית לא תתן אכליך".

התורה הזהירה. לבלתי קחת איש ישראל נשך ותרבית מאחיו. יען מה? יען כי אסור ליהודי לקחת נשך בכלל. אבל „לנכרי תשיך" יען כי גם הוא יקח ממך רבית. אם תלוה אצלו.

חכמי התלמוד חתרו בכל עוז. לאסור את הרבית לישראל והוסיפו על רבית מן התורה עוד „אבק רבית" ועוד נדרים וסינים. ואם נערוך את חקי התורה עם חקי הרומיים. נראה כי הרומיים דכאו מאד את בעלי חובותיהם ופשטו מהם את שמלתם. בעד חוב או רבית. ורק הרומיים היו הגדולים בכל ה„סוחרים" אשר בארץ. שידעו דרכי המסחר בכל פרטיו ודקדוקיו.

ובשם שמוצאים אנחנו. כי חכמי התלמוד היו רק בעלי מלאכה ועובדי אדמה. כן מוצאים אנו את חכמי יון ורומי. כי היו נושכי נשך ובנקירים. הפילוסוף קאטא מצץ בעלוקה. את לשד בעלי חוביו. ברוט נתן את בספו על נשך 48% והיה איש רע. ציצעראן קבל שני מיליון סעסטערצי ריוח מערי הפרזות שלו. פאמפיי עשה את כל יושבי העיר „מזרח" לבעלי חוביו. ואנשי צבא של ליוזי הרומיים היו לנושכי נשך בארצות שישבו.

ובל הימים שישבו בני ישראל בארצם. לא היו לבעלי מסחר ורק על ידי הרומיים. בשבתם בתוכם. נהפבו העברים מעט מעט לסוחרים. ותמיד לא היו רוב בני ישראל שבעי רצון מאחיהם הסוחרים. סוף דבר בדרכי התלמוד ובתורת חכמי ישראל לא נמצא. כי מגמת העברים היתה רק המסחר.... והחקים נגד הרבית הנמצאים בתלמוד. לא מחקי יון ורומא לָקחו.

בני יון לא שמו לבם גם לדברי הפילוסוף אריסטוטלום. שאמר בפה מלא „כי הבסף לא יוכל להביא רֶוַח".

בכל ספרי התורה והתלמוד לא מצאנו את המסחר. לראש ענפי כלכלת היהודים. נחפשה נא גם בספרי הפילוסופים והאקונומיסתים היהודים האחרונים. ונחקרה את דרכיהם. לא נמצאהו אצל שפינוזא. ריקארדא. מארקס או לאסאלי. ואם נמצאו חוקי העם הנוסדים על המסחר הם לא מעשי העקאנמיסט „היהודי האשכנזי מארקס" כאשר קרא האנרכיסט הידוע באקונין. כי אם חקי סען־סימאן.

ואיפה נמצא את חקי היהודי של „כים אחר" שנוסדו על המסחר? נשמע מה בפי מארקס: הוא אומר: בתורה ובתלמוד לא נמצא כי היהודי הוא עם המסחר. כי אם לפי דברי המלומדים בעת הזאת. על כן אתפלא עליהם מאד כי החליטו כן.

וכן הולך הוא ומתאר את היהודים. כי ביניהם נמצאים אנשים שונים כבכל עם ועם. נמצאים עשירים ובינונים. יש ביניהם כאלו שיוכלו להתבולל לגמרי בין העמים; ועלינו להתבונן היטב. כי מעולם לא היתה מלחמה בין העשירים הגדולים של היהודים ושאינם יהודים. כי אם בין בעלי מסחר של היהודים והנוצרים. ואחרי כל אלה יודעים אנחנו. כי מספר העניים בישראל גדול ורב מאוד.

וגם אין להתפלא על בלי המצא בתוך היהודים עובדי אדמה. כי תמיד נראה כי רק אלו היו לעובדי אדמה. שבאו לגור בארץ לא נושבת ושכל הארץ היתה לפניהם לארכה ולרחבה. ואם העברים התישבו. כידוע. בין העמים על ארץ נושבת. אז שלחו במלאכה ובמסחר ידיהם כהכנענים והיונים.

נם הנוספים הנדולים: Jean, Burgami de Tudele, Petoyah de Ratisbonne, Belon ועוד כותבים, כי בכל מקום בואם, מצאו בעלי מלאכה יהודים. מי עשה את טורקיא לאנשי נבורה? — יאמר לארענצא להסענאט ונם ללואי מאצענינא — אם לא היהודים שבאו מספרד. מי הכין בעדם כלי תותח, קשתות, חרבות שעל ידם יצאו נגד האויב ביד רמה, אם לא ידי היהודים?

מכל הדברים האלו הנאמרים פה יוצא לנו, כי לא נמצא לא בתורה ולא בתלמוד, כי היהודי הוא „עם המסחר" ולא נוכל לחשוב את היהודים לבעלי הון, לבעלי מסחר ועוד ועוד באשר יכנוהו. ורק אלו שלא ידעו את העבר והבנוני של הנהנת הכלכלה אצל היהודים, כמו מארקם בימי נעוריו ואחריו זארעס, יאמרו כי רוח המסחר הוא מעשי ידי היהודים, בעת שנמצא כי הוא יענה ממנו יותר מכל העמים, זהסבה לטעות זו היא כי בכל מקום נועדו רק עם היהודי העשיר ולא עם היהודי העני. עתה באה העת כי ילמדו את דרכי רלת העם שהוא כח האמתי של העם.

ווילנא. תורגם ע"י ה. שאקהאבענזאהן.

אתרוג של א"י.

מכל צבא מחמדי העין והלב הספונים בגנזי חיי בית ישראל, צפה ותעל לראשונה המצוה הנהדרה, מצות האתרוג, ותסתבך ותתערה עם השורקה, עם חבת ציון, בעודנה רכה, ותגדל עמה ותהי עמה לאחדים, לעץ אחד, אשר ברבות הימים נדל וייף, ויהי ביום לאזרח רענן, סוכך בענפיו עלי רבבות אלפי ישראל. המצוה הזאת, אשר התחבבה על כל הציונים לפלגותיהם, בהיותה ילידת הארץ אשר עיניהם אליה, הביכה עלינו המזרחים חבה כפולה ומכפלת, כי מלבד טעם־החבה הזאת המשותף לכלנו, רמז גדול היא רומזת לנו, שעתידה ארץ ישראל להיות למקור כל מצוה, למקור התורה והעבודה, למקור הקדושה והטהרה, למקלט ולמבטח לגופנו, ועוד יותר ויותר למעז ולמשגב לדוחנו. מארץ ישראל באה לנו מצוה זו, כי שם מקומה, ומשם יֵעָרֶה לנו רוח לשמור את כל מצות ה', כי שם מקומן ושם מולדתן, בדבר הנביא, כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים.

על כל המצות נאמר „הדור מצוה עד שליש במצוה", ומצוה זו בלה הדר היא מראשה ועד סופה וכל שאינו הדר בה, פוסל בה. דבר זה יש לנו לשום על לבנו, אנחנו המזרחים", כי בכל אשר יש הדר אשר קדש הוא לנו, יש הדר אשר מוקש היה לנו בל הימים אשר היינו זנים את עינינו ממנו. ההדר הזה, לא הדר ציון הוא, כי אם הדר יָוָן, הדרו של אנטיוכוס וחבריו; עליו אנחנו אומרים: לא אותו ולא את פריו, לא את המוסר היוני ולא את האתרוג היוני, כי אם מארצנו, ארץ הצבי, מֵהֲדַד הכרמל והשרון קחו לכם פרי עץ הדר, בֵּנוּ את לבבכם, מזרחים, בלפי המזרח, והביאו לכם את האתרוג הדומה ללב, מן המקום הקדוש והנאדר ההוא, שכל ישראל מכוונים אליו את

לכם „ושמחתם לפני ד' אלהיכם שבעת ימים", בפרי ארצכם, וד' יפקדנו בישועתו לשמוח בשמחת נויו על הארץ הטובה, אשר נשבע לאבותינו לתת לנו.

אך בהיות השנה הזאת שנת השמטה ורבים הם החוששים לצאת באתרוגי ארצנו הקדושה, משום אסור הוצאת פירות שביעית לחו"ל, נתנה נא בזה שני מכתבים ע"ד היתר העבודה בשביעית, אשר הוציא ידיד נפשי הגאון החסיד בכל מעשיו, ר' נפתלי הערץ הלוי זצ"ל אבד"ק יפו, על פי רבותינו הזקנים שנמלך בהם, הלא הם הגאון המפורסם בכל תפוצות ישראל מהרי"ל דיסקין זצ"ל ויבדל לחיים טובים הגאון מרן שמואל סלאנט שליט"א. יודעים אנחנו כי התר זה נתקבל בבית דין של עיר קדשנו, ועתה אם נעשתה כל עבודת הקרקע בהיתר זה, הלא אין אסורי שביעית חלים על פירותיו כל עקר, ובאין שם פירות שביעית עליהם, הלא אין מקום לאסור הוצאה מעקרו לחול עליהם כלל וכלל. ואם כן נמצא כל חשש איסור מסתלק, ולעומת זה נוספת על מצות „ולקחתם לכם" גם מצות „משלכם" ומצות ישוב ארץ ישראל, שהיא יסוד גדול בתורה.

בהיות המכתבים נשלחים בזמנם אלי, בידי ידידי הרב המופלג ר' יוסף הלוי נ"י המשגיח הנאמן על כשרות היין, בנו של הרה"ג מיפו זצ"ל, הנני מקדים את מכתבו לשני המכתבים, הכוללים את נוף ההתרה בכל פרטיה.

ב"ה יום א' כ"א מנ"א התרנ"ה פה ראשון לציון ת"ו.

לכבוד ידידי הרה"ח מו"ה זאב יעבץ נ"י.

אל יפלא בעיניו מניעת תשובתי אליו. הנסיבה הוא בשתים, אחת מפני שהימים האלו ימי העבודה במרתף, ולא יכולתי לענות לו כראוי, והשנית והיא העקרית, מפני שהמתנתי על הפרטים, שיוציא אא"מ נ"י בקרב הימים, אך מפני שחותני נ"י נוסע עתה לירושלים, הנני מעתיק לשמו מכתב, אשר כתב אא"מ לאיש מופלג אחד בפיורדא, אשר שאל לו בענין השמיטה, כי לאיש ההוא יש לו נחלה ברחובות. ולפי דעתי תשובת אא"מ להאיש הנ"ל יוכל להיות לו מקור למאמר נדול. ואי"ה אם אקבל הפרטים אם אראה שיוכל להצטרך לו, אשלה לכבודו. הנני ידידו הדו"ש ושלום כב"ב

יוסף הלוי.

יום ג' כ"ד תמוז תרנ"ה בפ' יפו.

שלום לכבוד הרב החריף ושנון נדול בתורה ויראה כש"ת מ' צבי הירש נ"י קאהן בפיורדא.

מכתבו הגיעני ומאד שמחתי, כי קלע כבודו למטרת האמת ולא יחפש טצדקי להפטר ממצות שביעית, אשר זה כמה לא הגענו ליזה. וכאשר הנסיון בא לידינו הלא איזה נבור הכובש את יצרו, ונעמוד כנבורים הכן לקיים מצות ד', ומחמת כי איזה דברים ראינו, כי לא יוכל הישוב עמוד בהם כעת, חתרנו אחרי היתרים לעשות ע"פ הדת ועשינו מכירת הנטיעות, למען יוכל עשות מסחר בפירותיהן. וגם העבודות, אשר לאוקמי אילנא בודאי נתיר להם ואפילו בדברים שמפורש לאיסור, אם ידענו שמחמת שוממות האדמה, שהיתה עד כה נשתנה טבעה, וישנם עבודות שבימים הקדמונים היו להרווחה, אך מחמת שכעת, ידענו שהם לאוקמי אילנא גם אלה, התרנו בלי פקפוק כלל. ואקוה, כי בקרוב אתן להם בפרט כל מלאכת העבודה איזה ע"י נכרים, ואיזה ע"י ישראלים ולא ידאוג מאומה. והנני ידידו הדו"ש

נפתלי הירץ הלוי החונה בעיה"ק יפו ת"ו.

ב"ה

לכבוד ידידי הרה"ח השלם וכו' מו"ה זאב יעבץ נ"י.

הנני למלאות בקשתו אשר בקשני לתת לו את הדברים בענין השמיטה, אשר יצא מלפני אא"מ הרה"ג הגדול ר' נפתלי הירץ הלוי נ"י אב"ד דעה"ק יפו ת"ו, בהסכם גדולי ירושלים ת"ו:

איך שידוע וגלויה לכל כי בעוה"ר השם נתרבה לאחינו הקולוניסתים גפנים ונטיעות אחרות, והנה לפי דיני שביעית לא יוכלו לעבוד את האילנות הנ"ל כדרך כל השנים, יש הששׁ גדול שיתקלקלו הרבה, וגם בפירותיהם לא יוכלו לעשות מסחר, וגם לא יובלו לשלהם להוץ לארץ בדין פירות שביעית, ובלעדי זה לא יוכל הישוב להתקים, לבן חתרו הרבנים לתקן כל אלה, והוא: למכור כל הגפנים והנטיעות עם עפר ניקתם לנכרי, על מנת שהנכרי מהויב לעקרם עם העפר שסביבותם קודם שנת השמטה ולשתלם באדמה שלו, ועל יסוד המכירה הנ"ל הקילו בדברים האלה:

א) בענין הזמירה, דין הזמירה יסתעף לשני סעיפים, כי הזמירה בעצמה יש בה שני הלקים ודיניהם משתנה — דרך הגפנים בעת הזמירה, שכורתים הזמורות עד הגזע, רק שמניחים שלשה או ארבעה זמורות המרוחקים זה מזה והיותר הזקים אשר ניהום, שעליהם יגדלו הענבים, וזאת היא פעולה הראשונה של הזמירה — עוד פעולה שניה עושים, שאותם הזמורות בעצמם, שהניחו לגידול הענבים, גם אלה הזמורות, יקצצום ויניחו מהם סמוך לגזע רק שנים או שלשה פקפקים. — והנה הפעולה הראשונה הוא עצם הזמירה, וכיון שהגפנים הם של נכרי, ועֲשה המלאכה הזאת ע"י נכרי. אמנם הפעולה השניה יוכל להעשות ע"י ישראל בעצמו, שאינו אלא כמו המזנב בגפנים שקוצץ רק קצת מכל זמורה, רק שיעשה ע"י שינוי, דהיינו שיניח פקק אחד יותר מדרכו בכל השנים או פקק אחד פחות. — בגפנים המורכבים כשיוצא מתחת ההרכבה ענף מהגפן הזקן, שנקרא בפי כל „ממזר", מותר לקוצצו, מפני שהוא מפסיד את ההרכבה שלמעלה ומהליש כחו:

ב) בענין ההרכבה, יש בה שני סוגים, אלנות כאלה שלא יופסדו אם ירכיבו אותם בשנה שאחר שמיטה, על אלה אין שום התר כלל וכלל, אמנם אותם הגפנים האַמעריקנים שהניע זמנם להרכיבם בשביעית ולא היה ביכולת להרכיבם קודם שביעית, ופירותיהם בעצמם אין להם שיווי כלל לרעתם ומיעוטם, ואם לא ירכיבום בשביעית ויתמינו על השנה השמינית שיתעבה הגזע שלהם וקרוב הדבר שלא יתאחדו ההרכבות בתוך הגזע ויופסדו הגפנים, ספק אם נחשב זה כמו אוקמי אלנא או כמו אברויי אלנא, ואחר שהגפנים הם של נכרי אפשר להתיר ע"י נכרי.

ג) מותר לפקח על הגפנים ההולות בשמירה הנהוגה בכל השנים, או על הגפנים הבריאות להרחיק מהן כל הולי, כגון לפזר גפרית, שאלמלא הגפרית תחלה הגפן ותתקלקל, זה מותר. וכן לסוך בדבר שיש לו ריח רע, כדי שיברחו התולעים, או בכיוצא בדברים באלו. כללו של דבר, כל אלו הפעולות שאם לא יעשו יתקלקלו האלנות, מותר לעשות בשביעית, אבל אם אין חשש לקלקול האלנות והגפנים ממה שהם עתה, רק שרוצה להברותם ולהזקם ולהשביחם, זה אסור.

ד) בענין ניכוש; לנכש העשבים הרעים במקום שיש הרבה מן העשב הנק אינדזיל וביוצא בו, שדרכו שהולך ורבה עד מאד, עד שדוחק וחונק את שרשי הגפנים עד שמתחילים להתייבש מהמתם, מותר לשרש אחריהם על ידי חפירה עד שלא יצא

ממנו כלל. אבל במקום שלא ימצא עשבים כאלה, אסור לחפור כל השדה של הנפנים, רק שיעדור תחת הנפנים בלבד. — אמנם אחרי שהנפנים והעפר שסביבותן כדי שיעור ניקה נמכרו לנכרי, אם יש שם עשבים שספק שתתקלקלנה הנפנים או שאר אילנות, מותר לחרוש ע"י נכרי דוקא.

ה) בענין עצי פרי שניטעו רצופים, ואינם יכולים להשאר עוד במשתלה (שולָע) שלהם, יוכלו לעקור הנטיעות היתרות, כדי שלא יתקלקלו שאר הנטיעות, גם ע"י ישראל; אמנם המלאכה השניה שהיא לשותלם במקום אחר, העצה היעוצה בזה הוא שבתחלה יעקרון עם עפר יניקה, כדי להיות ולהובילן כך עם העפר, ובמקום שיצטרכו לנטען, יעשו כמו סוכה גדולה ממחצלאות למעלה [1]) ובארבע רוחות, ויטעו אח"כ בתוך הסוכה את הנטיעות הנ"ל עם עפרן, בתוך נומות שנעשה בתוך הסוכה הנ"ל, והנטיעה הזאת תהיה דווקא ע"י נכרים, והנומות הנ"ל יעשו קודם השמיטה.

כל זה הוא בענין עבודת הנפנים והאילנות שהתיר על יסוד המכירה הנ"ל ועוד התיר דבר אחר והוא: מותר להשכיר לנכרי בהבלעה על שלש וארבע שנים אשר בתוכם יהי' נבלע גם שנת השמיטה, מפני שדרכן להוביר שנה אחת וא"כ אינו נוטל שכר רק בעד שנים או שלשה שנים ולא בעד שנת השמיטה.

כל זה המה עקרי התר השמיטה אשר התיר אא"מ נ"י בהסכמת גאוני ירושלם, לתועלת הפרחת הישוב וקיומה, הנני ידידו הדו"ש יוסף הלוי.

ראשון לציון כ"ר מנחם אב התרנ"ה.

כי בחטאינו ובעונות אבותינו ירושלים ועמך לחרפה לכל סביבותינו.

כגורל העברי אשר שונאיו האנטסימיטים יטפלו עליו שקרים ויגולו עליו כל חועבה ומעשים אשר לא יעשו, כמו עלילות דם וכדומה. כן גורל עירנו ציון וארץ ישראל מנאציו אשר יגודו עלי' ועל מחזיקיה ועל היושבים בה שקרים אשר לא היו ולא נבראו. אך אם יועילו להרע... כידוע. כן בשאלת האתרוגים העומדת כעת על הפרק. הנה לפי המושכל הראשון, אף אם היו שוים בהכשרן אתרוגי א"י ואתרוגי שארי ארצות הלא בוודאי יש להקדים ולקחת אתרוגי א"י אשר לשמה ולזכרה תאוות נפש כל ישראל, ואשר חכמינו ז"ל נשקו את עפרה, לקיים מה שנאמר כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו (בש"ס סוף כתובות) עאכו"כ עלינו לחבב פירותיה, וגם למען נעלה את ירושלים על לבנו בזמן שמחתינו. וגם אחרי כי ידענו כי בתחלת צאת אתרוגי קורפו למדינתנו רבו המערערים עליהם לומר כי מורכבים המה. וגם המתירין לא התירום כי אם מדוחק באשר לא היו אז אתרוגים אחרים לפי הצורך, אך אחר אשר הרחיב ד' לנו ויכולנו להשיג אתרוגים מארץ ישראל, אז יצאו הגאונים ואס"ום, והגאון בעל התורה והמצוה קרא אתרוגי יון ממזרי קרפו. אך עדיין היו הדבר מרופה, אך בשנת תרנ"א ימי הרעש לאחינו בקורפו ר"ל אז התעוררו כל גאוני הדור במדינתינו, והגאון ר' יצחק אלחנן רשכבה"ג ורבינו שבגולה הגרנצי"ב מוואלאזין

[1]) על פי הירושלמי ששדה האמור לענין שביעית הוא בגלוי תחת הרקיע (ירושלמי ערלה פ"א סוף ה"ב) ועי' בפאת השולחן הלכות שביעית סימן כ' סעיף כ"ג וכביאורו בית ישראל שם ס"ק נ"ב. העורך.

ונם הב"ד הגדול של האשכנזים והספרדים שבירושלים תובב"א ויאסרו את אתרוגי קורפו איסור עולם והמברך עליהם הוא ברכה לבטלה, ובמעט כל ישראל קבלו אז את האיסור. ועתה היאומן כי יסופר כי יהין איש מישראל לעבור על דברי גאונינו ורבינו לקחת אתרוגי יון ולחזק את ידי המבים אותנו... וגם בי עתה הורע עוד שמירתם כי היונים בראותם אז כי חדלו מלקנותם המירו את היהודים שומרי הגנות אשר העמדו מתחילה מטעם הרב והעדה להשניח על ההרכבה ממשמרתם, ומרכיבים אותם כדי שיהיו חזקים ויפים. אבל לדאבון לבבינו נמצאו אנשים אשר מקנאתם (לרעה) לציון פרצו גבול בתחילה בסתר ואח"כ בגלוי למבור ולקנות אתרוגי יון אשר עתה הם פסולים וודאי, מחמת שהם בוודאי מורכבים, ומחמת נזירת הרכנים. הן הורגלנו בעוה"ר לראות אנשים עוברים על מצות או עושין חלילה עבירות להנאת עצמם או להרבות ממונם מחמת שיצרם תקפם. אבל לעשות מצוה הבאה בעבירה ולברך ברכות לבטלה בפומבי ובריש גלי זאת לא נובל לשער במוחנו, ורק השנאה לציון והעומקים בעדה תקלקל את השורה לעבור על ד"ת, בשיטת המטרה מקדשת האמצעים, הידועה מפי אוהבינו לפנים בספרד בעלי האינקוויזיציע.

ואף אם נאמר כי הנאונים בשנת תרנ"א לא אסרו אלא מחמת התקנה ומפני מעשה שהי', אבל הלא אין ב"ד יכול לבטל דברי חבירו אא"כ נדול הימנו בחכמה ובמנין, ואף אם יאספו מאות רבנים כמספר החתומים אז על האיסור, אבל הנמצא נדולים בחכמה מהנאונים ז"ל אשר הזכרנו, ולך ראה מה שכתב הנאון הצדיק בעל שדי חמד המאסף לכל המחנות בתשובתו להרב הנ' מעיר שדה לבן הובא בתו"מ שנה שמינית ח"ב ס"ד (משנת תרנ"א), נבהלתי כו' ושלחתי לו טע"נ .אתרוגים מקורפו פסולים" כו' ומאז ועד עתה בעיר הזו ובהסביבות מחזיקים בארצות החיים ליקח רק אתרוג אה"ק ואף בשנה זו (תרנ"ו) אשר לא היו של הארץ השובה מהודרים ויפים לא נפל לבנו ע"ז כי כל מגמתינו לשמור ולעשות רצון אבינו שבשמים עכ"ל. ועתה בשנה זאת התעטפו בטלית של תכלת, כי הלא היא שנת השמיטה. וידוע כי רבים מנאונינו ז"ל לא נחו דעתיהם מההיתירים שהתירו בשנת תרמ"ט. כן כתב לי אחד, והוא שקר מוחלט כי לא ע"ד אתרוגי א"י בשביעית דנו אז בי אם על היתר הזריעה והעבודה בשביעית, כמבואר בתו"מ שנה ראשונה ח"ג וח"ד ובשו"ת משיב דבר ובשו"ת בית הלוי ח"ב, אשר אחדים רצו להתיר לנמרי מחמת דוחק הקולוניסטים, והנאון ריא"ם זצוק"ל התיר ע"י מכירה לערבי והחרישה והקצירה שהם מלאכות דאורייתא יעשו ע"י ערביים דווקא, והמלאכות שהם מדרבנן יוכלו אף הישראלים בעצמם לעשות אחר המכירה. והנאון ר"ד זצוק"ל לא הסכים ע"ז אחרי אשר מבואר בניטין דף ס"ב אין עודרין עם הנכרי בשביעית עיי"ש והנאון הנצי"ב ונם בתו"מ פקפקו בזה, משום דאסור למכור שדות בא"י לערביים והקולוניסתים עושים כהוראת הגריא"ם ומוכרים לערביים. אבל על האתרונים לא דנו, ראשית בי רוב האתרוגים הם מפרדסי הערביים, וגם הפרדסים המעטים מן המעט שהם של ישראל הלא מכרו אותם לערבי, והלא באיסור חמץ ובאיסור בכור שהוא בכרת אנו סומכין על היתר מכירה, כ"ש באיסור סחורה בפירות שביעית (דהפירות עצמם אינם נאסרים באכילה אף אם נשמרו בשביעית דקיי"ל בש"ת ר"ש והרמב"ן דנם המשומר אינו אסור באכילה), דאף בזה"ב קרי לה הש"ם בקידושין דף כ' ע"א אבקה של שביעית, ופרש"י ותום' איסור קל שבה כמו אבק ריבית ואבק לשה"ר (לשון רש"י בסוכה מ' ע"ב) דלא הוי אלא עשה דעיקר איסור שביעית אינו אלא חרישה

וזריעה, עיי"ש. וכ"ש בזה"ז דרבו הדעות אי היה מדאורייתא, דנוכל לסמוך על היתר המכירה, דבדיעבד וודאי דהוי מכירה, כמבואר ברמב"ם פ"ד מה"ש הכ"ט עכו"ם שקנה קרקע בארץ ישראל וזרעה בשביעית פירותיה מותרין עיי"ש, ודעת הכ"מ והב"י דאף אם קנה אותם ישראל במחובר אין בהם קדושת שביעית וחייבין בתרו"מ. דאף אם אין קנין לעכו"ם, מ"מ לא חייל עלייהו קדושת שביעית, ויליף לה ממ"ש בתו"כ פ' בהר והיתה שבת הארץ לכם לאכלה לכם ולא לנכרים, דאין לומר דבא למעט דאסור להאכילם לנכרים, דהלא אמר אח"כ ולתושבך אף העכו"ם, אלא וודאי דמה שאמר לכם ולא לנכרים, היינו משום דאמר לאכלה ומזה ממעטינן לסחורה ושא"ד, וזבא המיעוט דווקא לכם את שהוא לכם, צריך דווקא לאכלה, ודווקא אשר בארצך דמחויבין לבערם בארץ ישראל ואסור להוציאן לחו"ל, אבל של נכרים אין בהם שום קדושה, ומותר לסחור בהן ולהוציאן לחו"ל ועיין בהתו"מ פ' בהר. וכבר הקדימו הב"י בעצמו בתשובותיו כמ"ש בם' פאת השולחן הלכות שביעית פכ"ג הכ"ט והביא ראיות לפסק הב"י, ושגם הרדב"ז פסק כן, ובימי הב"י הסכימו כל חכמי א"י (מחמת שהמבי"ט חלק עליו), והכריזו בבתי כנסיות בנזירת נדוי שאין לנהוג קדושת שביעית בפירות שלקחו מיד נכרים אף שלקחן במחובר, ושכן נוהגין עתה בכל א"י עיי"ש, וא"כ לית רינא ולית דיינא דאתרוגי א"י בשנה זו מותרין בכל דבר, ומצוה לקנותן ולצאת בהן, והם האתרוגים אשר הוחזקו מזמן אנשי כנה"ג ובזמן המשנה, והמפקפק ע"ז עתיד ליתן את הדין כמש"כ החת"ס על פי שמפקפק על מכירת חמץ, ומש"כ בסמ"ד בתשובתו להרב דנויורק, הוא טרם ידע שמכרו את הגנות להערביים, דהלא הוא בעצמו כתב תחילה עצה להפקיר, כדי שלא יהיו בפירות קדושת שביעית, דמלבם ממעטינן גם הפקר עיי"ש שהאריך, מחמת דלמכור לא רצה להתיר משום דאסור למכיר שדה בא"י לערבי, אבל כיון דבדיעבד הוי מכירה, א"ב לית בהם קדושת שביעית דעדיפא טובא מהפקר, וכן בתשו' הראשונה כתב אך באיסור פירות שביעית יש לנבב קולות (ובתשובה להרב מפאריז כתב דאף אם נאמר דשביעית בזה"ז דאורייתא מ"מ איסור הפירות לא הוה אלא מדרבנן ובאמת יש מקום לומר דהתורה לא צותה להפקיר נידולי אילן אלא כדי שיאכלו אביוני עמך וחיות השדה משא"כ השתא דנכרים יאכלו עיי"ש, ואחרי שרכינו שבגולה נתן לנו רשות לנבב קולות באיסור פירות שביעית, לזה אמרתי לעורר את רבותינו עוד בזה, אף כי אין צורך, כי כבר בארנו שאחרי שמכרום לנכרים אין בהם קדושת שביעית, אבל יש לדון אף לגן של ישראל שלא מכרו: א) אם האתרוגים חנטו בששית, כי איני יודע איזה אתרונים מלקטים כעת, אם אותם שחנטו לסט' ר"ה, או אחר ר"ה, א"כ יש לנו דעת הראב"ד שפסק דגם כאתרוג אזלינן בתר חנטה לשביעית וגם הרמב"ם ספוקי מספקא ליה ופסק להומרא, וא"כ הויא ספק דרבנן, ב) בב"ק ק"א ב' עלי קנים ועלי נפנים לקטן לאכילה יש בהן משום קדושת שביעית לקטן לעצים אין בהם משום קדושת שביעית, משום דכתיב לאכלה ומרבינן דומיא מי שהנאתן וביעורן שוין, יצאו עצים שאין הנאתן וביעורן שוין, ולכן לא חל עלייהו קדושת שביעית דלא חיילא קדושה אלא על דבר שהוא עומד לאכילה, וכתב רש"י בד"ה יצאו משרה וכביסה בו' אבל פירות סתמן לאכילה ומשעת יצירתן חייל קדושתן ותו לא מהני מחשבה לאפקועי ואסורין בו' דאין נהנין בקדושת שביעית אלא הנאה הדומה לאכילה עיי"ש בתום' וברשב"א, משמע דאם נטען מתחילה למשרה ולכבישה ולא לאכלה, לא היה חל הקדושה בעת יצירתן והיו מותרין אף בדבר שאינו לאכלה,

ומצינו כמו כן בריש מסכת ערלה דנטע לגדר אין בה משום ערלה, א"כ ה"נ בנ"ד דממעטינן מלאכלה ולא לסחורה, א"כ י"ל דדווקא בפירות שנטעו לכתחילה גם לעצמו לאכילה, ורק מהמותר עושה סחורה בזה אסר הכתוב, אבל כעת ידוע דלכתחילה נוטעין האתרונים לסחורה ולהוליכן לחו"ל, וא"כ לא חייל עלייהו קדושה, דקדושה לא חיילא, אלא בדבר שעומד לאכלה בארצך, וכתכתי רק לעורר, אבל לא להלכה, וד' יזכנו לראות בקרוב בשוב ד' לציון ברחמ"ם, כתקות כל ישראל ובתוכם גם אנכי המצפה לישועה חנוך הענדל פרידלאנד חופ"ק פאריטש.

יום ד' פ' מו"מ תרס"ג סטאוויסק,

ליד"נ הרב הגאון המפורסם וכו' וכו' מוה"ר ר"י ריינעש ולכל אנשי החברה המזרחי נ"י.

הנה קבלתי מכתבם ודרשוני נ"כ לחוות דעתי בענין אתרוני א"י בשביעית כעת והנה נמשך הדבר ממני בזה מעט מחמת כמה טעמי והעיקר שהייתי נבוך מחמת שלא הייתי בקו הבריאה כ"כ, אולם מפני הכבוד מוכרח אני להשיב להם ומפני חביבות א"י אשר יקר הדבר בעינם, כמאמר הכ' אם אשכחך ירושלים כו', הנה גוף הענן כבר נהגו להקל בזה למכור לע"ג השדות על זמן שנה שביעית, ויש להם ע"מ לסמוך ע"ד הרמב"ם רפ"ט מה' שמיטה והתום' בגיטין דל"ו א' דעיקר תקנת פרוזבול היא משום דקי"ל ברבי דשביעית בזה"ז דרבנן דגם רבא מודה לתי' דאביי שם וכד' התום' שם (דס"ב א') ד"ה אין וכ"ד הרע"ב בפה"מ פ"י דשביעית מ"ג וכ"ד הטוי"ד סי' ש"ל וכ"ד הרשב"א והרי"ף והרא"ה בם' החינוך סי' פ"ד וש"ל, ובעל התרומה, וכ"ד הרא"ש בפ"א דמכות, גם דיש לסמוך משום ארנונא היינו דצריך לשלם מס המלך ומשום חיי נפש כדאי' בסנהדרין (כ"ז ע"א) וע"ש בתום' ד"ה משרבו וע' ברמב"ם (פ"ג מה' שמיטה הי"א) ובדעת הראב"ד שם שפי' שנוטלין חומש מס מהתבואה, וא"כ ודאי יש להקל במכירה לע"ג כמו חמץ שמוכרים אנו בכל השנים, אלא שעומד לנגד זה איסור מכירת קרקע באי"י לע"ג משום לא תחנם בדאי' בע"ג י"ט ור"ד כ' וכמ"ש הרמב"ם (פ"י מה' ע"ג ה"ט), אולם בבר בתבו האחרונים דאיסור זה דלא תחנם ליכא כה"ג דאינו מוכר רק על זמן שנת השמיטה וכמ"ש החינוך מ' של"ט דכתיב והארץ לא תמכר לצמיתות אזהרה שלא נמכר להם לצמיתות משמע מכירת עולם דוקא היא דאסור ולא לזמן, ועי' תוי"ט פ"ה דדמאי מ"ט, וכן עומד לנגד זה הא דקי"ל כרבה בגיטין דמ"ז א' דאין קנין לע"ג להפקיע מתו"מ וכמ"ש הרמב"ם (פ"א מה' תרומו' ובפ"ב מה' כבורים) וא"כ מאי מועיל לכאו' המכירה לע"ג להפקיע מאיסו' שביעית אולם הרמב"ם בפה"מ והרע"ב פ"ה דדמאי ופ"ד דפיאה כתבו דקי"ל דיש קנין לע"ג להפקיע מתו"מ, אולם כבר כתבו האחרונים דברדבנן קי"ל דיש קנין לע"ג להפקיע מתו"מ ודומה לסוריא בגיטין דמ"ז א' וכמ"ש גם הגר"א בכיאורו ליו"ד סי' של"א וכיון דהפוסקי' הנ"ל ס"ל דשביעית בה"ז דרבנן ודאי מהני המכירה לע"ג על שנת השמיטה, וכיון שעושין כן שמוכרין השדות לע"ג על זמן שנת השמיטה א"כ אתרוני נכרים הם בלא שום חשש ופקפוק כלל, ובודאי מוטל על כל אנשי ישראל לקיים המצוה לברך על פירות ארצנו לקיים מה"כ אם אשכחך ירושלם כו', ובפרט שכבר אסרו הרבה גאונים מובהקים את אתרוני יון, ובוודאי ראוי והגון הוא להטיל

איסור עליהם מחמת כמה טעמים ובפרט מחמת זה יתגדל ישוב א"י ששקולה ויקה"ה מאד ככל המצות שבתורה כדאי' בספרי פ' ראה, והנה בזה אין להאריך כי כבר ידוע מאמר רז"ל דהותר אמירה לע"נ בשבת משום ישוב א"י, וע"כ החוב מוטל עכאו"א ליקח דוקא אתרוגי א"י, ומחמת שאני מרוד כעת מקצר אני, ונזכה לביאת הגואל ונקיים מצות שביעית כד"ת.

ממני הדו"ש בלונ"ה באהבה

יהושע לאנג

החופ"ק סטאוויסק בעה"ח ספרי ענף יהושע ופרי יהושע וכרם יהושע וס' היקר חיבת הקדש וס' בנין יהושע על הרמב"ם וכעת ס' תוס' מהרי"ל על כל חלקי המשנה שנדפס כעת בווילנא.

עם הַפְּלָאוֹת

לְמִי אַדַמְתְּ יִשְׂרָאֵל, אַדַמְתְּ עִם פְּלָאוֹת!
תִּשְׂחַק לְכָל אָסוֹן, תִּלְעַג לְכָל צֶלַע,
הִנָּךְ רַךְ כַּקְּנֶה וְקָשֶׁה מַסֶּלַע,
הַלָּשׁ כַּכִּבְשָׁה וְגִבּוֹר מֵאֲרָיוֹת,
מוּג־לֵב כַּשָּׁפָן וְעַז מִנָּמֵר
וּמַפְחִיד וְכִלְיוֹן תַּשְׂכִּיל לְהַשְׁמֵר.

סַעַר כִּי יִתְחוֹלֵל עַל פְּנֵי הָאָרֶץ,
גַּלִּים, אֵיבָה וּמִשְׁטַמָּה,
יִסְעַר לְשָׁטָתְךְ לְטָבְעְךְ בָּהֳמָה
וּבְקֶשַׁע בֵּינְךְ וּבֵין הַקֶּרֶן —
אָז רֹאשֵׁךְ כְּאַגְמוֹן תַּכּוֹף וְתָשׁוּחַ
עַד יִשְׁתּוֹק הַסַּעַר מִזַּעְפּוֹ יָנוּחַ.

אוּלָם חִצִּים וָמָוֶת, רֹמַח וָקֶשֶׁת,
חֶרֶב מְלֵאָה דָם, רֶצַח וּמְהוּמָה
עָלַיִךְ לֹא יִצְלָחוּ, לֹא יְפַעֲלוּ מְאוּמָה
גַּוְךְ חֲלָמִישׁ, שָׁמִיר וּבַרְזֶל עֶשֶׁת,
תְּפוֹצְצֵם כַּחֲרֶס, תְּנַפְּצֵם לַרְסִיסִים
וְחִנְּךְ נָמָלַט בִּנְפָלָאוֹת נִסִּים.

כִּי תַעֲלֶה בְּמַעֲלוֹת בְּחָכְמָה וָדַעַת,
תַּצְלִיחַ בְּמַסְחָר וּמְלֵאכֶת כַּפַּיִם
בְּלִבְּךָ הַמְּבִין וּבַחֲרִיצוּת יָדַיִם
וּתְעוֹרֵר עָלֶיךָ קִנְאָה וְכַעַס,
חֲמַת אַנְשֵׁי רֶשַׁע עֵינָם בְּךָ צָרָה
הַקִּנְאָה אֲכָלַתַם, אַפָּם חָרָה;

עֲלִילוֹת יְעוֹלְלוּ מִשְׁפָּטֶיךָ לְגָרוֹעַ
וְהִנְּךָ נִרְדָּךְ וְעָשׁוּק כָּל הַיָּמִים
כְּכִבְשָׂה רְפַת־כֹּחַ, כְּשֵׂה תְּמִים,
אָז לֹא תִפְצֶה פִּיךָ — כִּי תֵדַע יָדוֹעַ,
אִם מִשְׁפָּטִים תִּדְבֵּר, תְּנַלֶּה רָעָתָם
לַעֲשׂוֹת אִתְּךָ כָּלָה, תַּגְדִּיל חֲמָתָם.

אוּלָם אִם אֶת דַּתְּךָ, אֱמוּנָתְךָ הַטְּהוֹרָה
לְהַכְחִידָה מִלְּבָבְךָ יַעֲצוּ שָׂאֲפוּ
גּוֹיִם עָרִיצִים בְּדוֹרוֹת חָלְפוּ —
אָז כָּאֲרִי וְכַנָּמֵר אָיוֹם וְנוֹרָא
נִגּוֹתָ עָלֶיהָ בְּרַעַם מִלְחָמָה
וְתָמִיד יָצָאתָ וְיָדְךָ רָמָה.

לְמִי אַדְמָתְךָ יִשְׂרָאֵל, אַדְמָתְךָ עַם פְּלָאוֹת!
תִּשְׂחַק לְכָל אָסוֹן, תִּלְעַג לְכָל צָלַע
הַנְּךָ רִךְ כַּקְּנֶה וְקַשֶּׁה מִסֶּלַע
חָלָשׁ כִּכְבְשָׂה וְגִבּוֹר מֵאֲרָיוֹת,
מוּג־לֵב כַּשָּׁפָן וְעַז מִנָּמֵר
וּמַפִּיד וְכִלָּיוֹן תַּשְׂכִּיל לְהִשָּׁמֵר.

דר. יצחק מירקין.

פרורים לשפת ציון.

א.

החלוף [1].

תורת הניון השפה הערביה (עלם אלע׳ה ואלביאן) תורנו לאמר: כל פעל הבא בנחים (נחי ע׳ או ל׳), המורה על הוצאת הֶגֶה, הברה קלה או המורה על איזו תנועה קלה, יבא בכפולים כדי לחזק את הפעלה בשנוי איכותה, זו משנה ראשונה; ומשנה שלאחריה אומרת: כל פעל הבא בשלמים ויש לו חבר בנחים, המורה על אותה פעולה עצמה אך בשנוי מעט, הרי אנו אומרים, כי הפעל ההוא היה שרשו בנחים תחלה, ואחרי כן החלף הנח באות אחרת לחזק הפעולה ולשנות איכותה, והוא הדין גם בשמות ובתוארים, למשל פעל „הנא׳ (נחי ל״ו) מורה בערבית (כמו בעברית): השמעת קול הברה דקה, הֶגֶה או בַּטֶּא אות או השמעת הברה; אולם פעל הגּ (כפול) הוראתו: צעק בקול נדול, התלונן על פלוני, וצעק עליו, התאונן מפלוני אויבו המציק לו. פעל „גלא׳ (נחי ל״ו) הוראתו הפך הוראת הסתיר ומורה: נלוי דעת והודעת דבר בלתי נודע [2]. „(ובן הוראת פעל׳ גַּלַּהַ בה׳) אולם פעל „גלע׳ מורה על חיזוק פעולת הגלוי לאמר: פרסום דבר עם כל מצפונותיו והודעתו לכל אדם; ומזה השאל הפעל הזה להסתבך הריב והתרחבו, כי בסיבת הריב ינלו כל מצפונות המריבים לכל העולם שזה מנלה נסתרותיו של זה, כדי לפרסם ננותו ברבים ולהצטדק לפני חבריו. וכן נמצא פעלים ושמות הרבה בספר הניון השפה הערבית, אשר החלפו בהם האותיות הנחות באותיות אחרות למטרה זו [3].

גם בשפתנו נמצא את המשפט הזה ולכן יבואו פעלי נחי ע״ו ונחי ע״י על משקל פָּעֵל כמו הכפולים; וידוע שהמשקל הזה מורה על חזוק פעולת הקל. וכן נמצא בפעל הנה, שהוא בא בכפולים בדי לחזק את פעולתו ולתת לה צורה אחרת, כי הנה מורה על דבור קל, על קול צפצוף כמו המצפצפים והמהנים (ישעי׳ ח׳) וביונים הנה נהנה (שם נ״ט) ונם על אנחה חרישית כמו לבך יהנה אימה (ישעי׳ ל״נ) ובן אל אנשי קיר חרש יהנה (ירמיה מ״ח) אבל פעל הנג (כפול) הוראתו בלי ספק

---

[1]) „אלאבדאל׳ יש שקורים לפרק הזה גם בשם אלאיסתחדאם לאמר הַהְשְׁתַּמֵּשׁ, אך בחרנו בשם אלאבדאל (החלוף) המורה על טיב הענין.

[2]) פעל גלא בערבית מורה גם על גלות כמו בעברית.

[3]) ונמצא בערבית גם חלופים אחרים כמו חלוף ח׳ בה׳ כמו מדת מדה, מזת מזה או ח׳ בק׳ (כמו שנמצא חלוף זה גם בעברית באנחה אנקה, מלאכי ב׳ י״ג) ולפעמים נמצא גם חלוף ה׳ בע׳ כמו נהק=נעק, גלה=גלע, אך היותר נכון שהה״א המוחלפת בע׳ היח שרשת ו׳ או י׳ והחכם הערבי אלסיוטי הרבה לדבר על אודות השער הזה בספרו אלמזהיר.

כמו בערבית כלו׳: התאונן איש מאויביו וצעקו לעזרה וכן מתרגם בהעתקת השבעים הכתוב: בינה הניני (תהלים ה׳) בלומר בינה קול שועתי וצעקתי [1]) b) וכן תהי׳ הוראת פעל גלע (בחילוף ה׳ מפעל גלה בע׳) [2]) וע״ז יתישרו היטב הכתובים וכבל תושיה יתגלע (משלי י״ח) לאמר יגלה דעתו ברחבה. „כי הוא לא יחפוץ בתבונה. כי אם בהתגלות לבו״ וכן וכל אויל יתגלע (שם כ׳) כלו׳: יתרחב בריב ויסתבך בו. וכן מוכן הכתוב: ולפני התגלע הריב (שם י״ז). וכזה נמצא גם בפעל פדה שהוא בא בשלמים כמו: פדעהו מרדת שחת (איוב לג, כ״ד) כלו׳: הצילהו במהרה ובחפזון טרם ירד שחת [2]).

ב.

הַהֲפָכִים (אלֶאצדאד).

כמו שמצינו בשפת ערבית מלים הרבה ופעלים רבים אשר מוצא אחד ותמונה אחת להם ומורים שתי הוראות זו הפך זו [3]) כמו „קרץ״ (על משקל פעל) ספר בשבח פלוני ולהפך ספר בגנותו. „זעם״: דבר דברים אמתים ולהפך דברי הזיה ודברים בטלים שאין להם כל עיקר. פאז (נחי ע״ו): נָצַל מרעה ולהפך, נפל בה וימת (וכן המקור „פַּוז״ הוראתו הצלה ולהיפך כליון) השם מַצָד פתרונו קור חזק וגם חום עז: התואר „אַהלַב״ הוראתו איש שעיר ולהפך נִבְחַ — כן נמצא גם בעברית מלה אחת לשתי הוראות זו הפך זו כמו: „הגה״ מורה על קול צפצוף דק ולהיפך על קול הומיה וקול גדול כמו: כאשר יהגה האריה (ישעיה ל״ג). מזור הוראתו חולי כמו: וירא אפרים את חליו ויהודה מזורו (הושע ה׳) וכן לא יגהה מכם מזור (שם) ולהפך הוראתו גם תרופה ורפואה כמו: אין דן דינך למזור רפואות תעלה אין לך (ירמיה ל׳ י״ג). חסד הוראתו מעשה טוב ומפואר הנעשה מצד אהבת היושר

---

[1]) וכן מצאנו, כי שורש חרה (נ״י ל״ה) יבוא כפול לחזוק כמו ושכן חררים (ירמיה י״ז) שהוראתו מקום יבש ושרף מרוב החום.

[2]) ובעבריה נמצא חלוף יו״ד שהוא פ׳ הפעל בחי״ו כמו: תשועה תחת ישועה, כי כן דרך הערבים להחליף פ״ו או פ״י בחו״י כמו תַרַאת תחת וַראת; וכן רכים ונמצא גם חלוף ה׳ בתי״ו כמו „תרגלתי״ (הושע י״א) תחת „הרגלתי״. ו„תפוצותיכם״ (ירמיה כ״ה) ת׳ „הפיצותיכם״.

[3]) מקור הדבר הוא, כי הערבים היו לפנים מפוזרים ומפרדים לשבטים ולעממים רבים וכל שבט ושבט היה לו סגנון אחר בשפתו ודברים אחרים וכמעט שאיש לא שמע שפת רעהו משבט אחר. כן יספרו על איש אחד משבט קריש, שבא אל מלך אחד משבט חמיר ויצוהו המלך לישב באמרו לו: תֵב (כלומר: שֵב כמו תוב בארמית) ויחשב הַקְרִישִי כי צוהו לקפץ ממקומו (כי הצווי הזה מורה בשפת קריש, וגם בערבית הידועה מימי מחמד, על דלוג וקפוץ) והערבי היה עומד במקום גבוה ויקפץ ממקומו ארצה וחשבר מפרקתו וימת. כן השתמשו החמירים בסמן הידיעה (Article) „אם״ תמורת „אל״ ויאמרו אַמפַרש (הסוס) ת׳ אלפרש; אמרג׳ל האיש ת׳ אלרג׳ל וכיוב׳. וזכר ס׳ הידיעה הזה נשאר עד היום בפי הפלחים בארצנו בכמה מלים השגורות בפיהם כמו אמבארחה תחת אלבארחה (אתמול), אמבַכַּרה (מחר) תחת אלבכרה: אמבַּיִן תחת אלבַּיִן (כנפאה) אמדינה (דגש במים) תחת אלמדינה (המדינה) וכן נמצא מלים הרבה שהשתמשו בהן שני שבטים לשתי הוראות הפוכות כמו: במלת סַדַּפה השתמש השבט התמורי לחשך והשבט הקישי השתמש בה לאור וכן הרבה.

ולהסך מעשה תועבה גנות וחרפה[1]) כמו: חסד הוא (ויקרא כ'). „נפל" או נפל, פתרונו: עולל קטן וחלש הנופל מבטן אמו לפני זמנו ולהסך התואר „נפילים", הנמצא רק ברבוי, מורה אנשים גבורים וחזקים ובעלי קומה גבוהה, ומזה השאל לתאר גם שם עצם כמו: הר נופל יבול (איוב י"ד) כלומר: הר גדול וגבוה. מלת „תְּהֹלָה" פתרונה שבח ולהיסך נמצא שמלת „תְּהֹלָה" הוראתה גנות וחסרון כמו ובמלאביו ישים תהלה (איוב ד'). וכן נמצא מלים באלה בשתי השפות הערביה והעבריה שהן הסובות זו לזו בהוראותיהן במו: „עַנִי" בערבית עשיר הסך עני בעברית; „עשיר" בערבית איש מצוק ורל הסך עשיר; „רַיאש": עושר הון רב, רכוש, הסך ריש בעברית. ובן פעל „אָבַד" העברי הוראתו הסך אבא (נחי ל"י) הערבי שהוראתו מאן. אולם נמצא מלים באלה אשר עם היותן הסובות בשתי השפות, בכל זאת יתאימו לפעמים בהוראותיהן; כמו הפעל „אבד" בערבית פתרונו: עמד לנצח והוא הסך אבד בעברית. אולם יש אשר הפעל הזה מורה גם בערבית על בליון כמו בעברית. „חָלַשׁ", גבור בערבית והוא הסך חלש בעברית. אולם נמצא גם בעברית הוראת גבור לחלש כמו: חוֹלֵשׁ על נוים (ישעי' י"ד) בלומר: מתגבר עליהם ומנצח אותם בגבורתו. צַחֲצָה בערבית מים מעטים, נחל קטן ולהסך מוצא מים רבים וע"ז יתישב היטב הכתוב: והשביע בצחצחות נפשך (ישעי' נ"ח) כלומר שישפ"ע עליך טובה רבה כמוצא מים רבים והשביע נפשך בטוב ובנעימים, והיא מליצה נופלת על מליצה שלאחריה „והית בגן רוה וכמוצא מים אשר לא יבזבו מימיו". „שאנן" או „שנאן" בערבית הסך שאנן בעברית, כי הוראתו רוגז, בעם ותרעומת, אך יש גם בעברית הוראה זו לשאנן במו: יען התרגזך עלי ושאננך עלה באזני (מ"ב י"ט, נ"ח ובן בישעי' ל"ו, ב"ט) בלומר: קול תלונתך והתרעמך עלי. „חָלַל" מגזרת הבסולים בערבית הוראתו רַע אהוב וחביב ולהסך הוראת חל: איש רע ובליעל, מתועב ושנוא לבריות ובן פי' ואתה חללת רשע (יחזק' כ"א, ל') כלומר מתועב ושנוא ובן: אשה זונה וחללה (ויקרא כ"א) בלומר: מתועבה ובזויה. מבל האמור למעלה נוכל לשפוט, כי באשר יקשה עלינו לפרש איזו מלה בעברית ובערבית נמצאה אותה מלה עצמה ויבלנו אז לפרש על פיה את המלה ההיא בעברית, או בהשוותנו אותה להוראתה הערבית או בפרשנו אותה הסך הוראתה בערבית, ובכן נוכל לאמר, כי השם ממזר (מזר) למשל בעברית הוא הסך מַזִּיר (מזר) בערבית שהוראתה נקי המחצב, לאמר, שאבותיו אנשים חשובים ונכבדים וידועים לתהלה.

(עוד יבא.)

ירושלם, תרנ"ו, אברהם שלום יחזקאל לבית יהודה.

הערות העורך.

א) כשם שהעיר הסופר הנכבד בפרק השני, כי יש הפכים גדולים בין פעל לפעל בל' ערבית עצמה, ובין פעליה לפעלי לשונות העברית, כן יש בידנו להחליט, כי כפל האותיות המשמש בערבית לסמן ההגדלה, משמש בלשוננו העברית לסמן ההקטנה דוקא. הן אמנם כי יש כעין ראיה לדברי הסופר הנכבד ממקום אחד ממדרש רבותינו: „צרת צרתה. מגין ת"ל לצרור

[1]) וי"א שנמצא גם „פעל" בבנין הכבד בהוראת חסר השניה כמו: פן יַחַסְרֵךְ שומע (משלי כ"ה) כלומר: פן יספר בגנותך והוציא עליך דבה רעה.

ולא לצור" (יבמ' ג'): „לצרור: צרות הרבה משמע" (רש"י) אך הראיה הזאת בטלה בראיות אין מספר, כי כפל האותיות הוא סמן ההקטנה (ע' מאמרנו „הארץ" חוברת ב' מירושלם חוב' ב', פרי הארץ א' וב', גאון הארץ א') ותרגום השבעים המתרגם מלת הגיג „צעקה" שהיא הגדלה, אינו מתישב כלל וכלל על סדר מליצות שני הכתובים, שמלה זו באה בהם. המשורר מתחנן: „אמרי האזינה ה'" (תהלים ה', ה') ולא את אמרי בלבד, הנשמעים גם לאזן בשר ודם, כי אם „בינה הגיגי": גם את אשר אני מרגיש בלבי, והוא גלוי וידוע רק לך לבדך, כאשר הטיבו רבותינו לפרש פסוק זה „בשעה שיש לי כח לעמוד לפניך בתפלה ולהוציא [מפי] אמרי האזינה, ובשעה שאין בי כח התבונן מה בלבי בינה הגיגי" (מדרש תהל' שם), ובכן יפרשו קדמונינו אלה „הגיג" רגש, שהוא איננו הגדלה כי אם הקטנה לפעל הָגָה, שבו כלול גם הדבור בפה המתקבל על החוש, והרגש הלא דק הוא ואינו נתפש בלתי אם בלב, וגם המתרגם הארמי יתרגם „הגיגי: רְגוּגִי" לאמר תַּאוַת נפשי, שהוא איננו דבור בקול, כי אם רגש נעלם וגם רש"י פי' בינה הגיגי הבן הגיון לבי. גם הכתוב השני, שיש בו מלת הגיג, לא יתישב בלתי אם בפרשנו אותו רגש. המשורר מתאונן שם, כי בשומו לבי לכבוש את דבורו ביד חזקה „בעוד רשע לנגדו" כחות נפשו בטלים והרגשותיו מְטַמְטָמות ברגעים הראשונים, מעט מעט יִסַּךְ הקפאון הזה, לבו מתחמם עוד יותר מכדי צרכו, החמום יהיה להרגשה רותחת, והההרגשה תהיה לדבור קשה ונמרץ. ואלה דברי המשורר: „אמרתי וגו' בעוד רשע לנגדי" (תהל' ל"ט ב') אז „נאלמתי דומיה": נעשתי כאלם, „המשתי מטוב": אינני יכול להגות בלבי גם את הטוב, שאותו אני אוהב ואליו אנכי נושא את נפשי „וכאבי נעבר": כלומר גם הכאב אינו צלול וברור ומורגש היטב, כי אם נעשה למין קפאון נקשה לוחץ ומכביד, אך מעט מעט „חם לבי בקרבי" הלב מתחמם ומתלקח, אך פנים להתרגשות זו אין עוד, אולם עוד מעט „בהגיגי תבער אש": הנה הגיון ברור נולד מן החמום הסתום, אבל ההגיון כלו אש בוערה, „דברתי בלשונו": (ד') עוד מעט והנה ההגיון הנסתר בחבון תעלומות לב פורש ונעשה דבור מפורש מפוצץ וקורא בכח: „הודיעני וגו'". והנה פסוק זה מתישב היטב וכסדרו, רק אם נאמר כי הגיג רגש הוא. וגם פה יפרש רש"י ז"ל „ובהגיון, לבנו בוער כמו אש", ומתרגם גם המתרגם „בְּרִגְגִי תדלק אשתא", ומה היה לפרש בזעקתי תבער אש? — הא למדת כי מה שאנחנו קוראים רגש, קוראים סופרי קדשנו „הגיג" בין שהוא נת וצנוע (תהל' ה', ב') בין שהוא רותח וסוער (ל"ט ד').

ב) ויש שאנו מוצאים חלוף א' בע' כגון „פָּרָא (ברא' ט"ו, י"ב)": פָּרַע (שמות ל"ב כ"ה); פִּתְאֹם (במד' ו', ט'): פֶּתַע (שם); בְּצָאוֹת (יחזק' מ"ז, י"א): בצעים (שבעות מ"ז).

בינה במקרא.

הפעל „כון".

שמות ט"ז ה' והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו והיה משנה על אשר ילקטו יום יום. הפעל והכינו לפי המובן המורגל, כלום היה חסר להמקרא לגלות העבר. כי ביום הששי אם ימדו והיה משנה. ומזה דרשו חז"ל ע"פ דרוש הכנה דרכה בריש ביצה. ולכן נ"ל כי באמת השורש .כון' נמצא בדרז"ל גם על ענין מדידה במשנה כלים פי"ב מ"ח הכן והכנה והביא בתוי"ט שם משם מהר"ם מרוטנבורג ז"ל כן היא מדה גדולה וכנה היא מדה קטנה ובש"ס כתובות צ"ט ב' כנא כנא בפרוטה פרש"י שענינו מדה. ולפ"ז פי' הפ' והכינו ר"ל ומדדו את אשר יביאו וימצאו כי יהיה משנה על אשר ילקטו יום יום. — הפי' הזה הרצתי לפני הג' החכם ר' מתתיה

שטראשון ז"ל בווילנא. והשומע ששמע אותו אז, הכיאו אח"כ בספרו בשם אחד מחכמי ווילנה, כי לא ידע מי אנכי. ויען כי מקוטע פירושי שם בלא ראש ולב, הבאתיו פה.

פינחס ראזאוומקי החופק"ק שווינצאן.

בינה באגדה.

א.

מעשה בשני ב"א שהמרו זא"ז, אמרו: כל מי שילך ויקניט את הלל יטול ת' זוז. אמר אחד מהם אני אקניטנו כו' הלך ועבר על פתח ביתו אמר: מי כאן הלל? מי כאן הלל? (שבת ל"א). ופירשי "כלום כאן הלל וננאי הוא לנשיא בישראל". דברי ימי הלל יבארו לנו את ההקנטה הזאת, כי "הלל כשהיה שמח שמחת השואבה" היה אומר אם אני כאן — הכל כאן! ואם אין אני כאן — מי כאן?! (סוכה נ"נ) ואף כי הכל היו יודעים, כי דבריו דברי ענוה היו, בכ"ז משנרא דלשנא נראתה המליצה כעין גאוה; ע"כ בא הבן החצוף הזה להקניטו בדבריו הוא. לאמר: "מי כאן" הלל! "מי כאן" הלל!

ב.

כל הנביאים לא נתנבאו אלא כו'. אבל ת"ח עין לא ראתה אלהים זולתך. מאי עין לא ראתה? אריב"ל זה יין המשומר בענביו ששת ימי בראשית. (כרכות ל"ד ועוד).

להוציא סוד המליצה הלוטה במאמר הנשגב הזה, יתכן באמנה באופן דבריהם ז"ל "כיון שנכנם יין יצא סוד". כל החזיונות שחזו הנביאים רואים כמחזה לעתיד לבא, היו רק חזיונות בלליים איככה יתוקן עולם בשכלול מלכות שדי בכלל, אבל סוד היצירה ורזין דלעילא בהנהגת עולמו של הקב"ה, זאת לא יכלו לראות בהשקפתם באספקלריא שאינה מאירה, ורק לתלמידי חכמים לעתיד לבא יתגלו הסודות והנסתרות ששת ימי בראשית... וזהו אמנם היין המשומר בענביו ששת ימי בראשית... אשר בחפצם ז"ל להעשות הדברים במליצה נאותה אמרו: כי עוד היין המוציא את הסוד משומר הוא בענביו ששת ימי בראשית ועוד לא אכשור דרא, כי גם היין הזה יצא מענביו... (לבד זה שיין הוא בגמטריא סוד) ויתכן על הת"ח לעתיד לבא. אשר הם יוציאו את הסודות מרוא דלעילא... שנמשלו לכומר של ענבים "מה כומר זה של ענבים, ביון שמניח אדם אצבעו עליו מיד דובב אף ת"ח..." (יבמות צ"ז ע"ש ועוד).

בונק, בנימין מ. לעווין איש האראדץ.

אל תחת גפן.

(באור מקרא).

כי הנה האבן אשר נתתי לפני יהושע על אבן אחת שבעה עינים הנני מפתח פתוחה נאם ה' צבאות ומשתי את עון הארץ ההיא ביום אחד: ביום ההוא נאם ה' צבאות תקראו איש אל רעהו אל תחת גפן ואל תחת תאנה. (זכריה ג' ח—ט).

מודעת זאת, כי בימי קדם היו מוסדות הצבור הנכבדים ובתי החנוך על פתחי שערים במכוא קרת. שם ישבו כסאות למשפט. שם ישבו הזקנים והחכמים ושם נשאו הנביאים את מדברותיהם מול העם, באשר נראה בתורה, בנביאים ובכתובים. גם בימי התלמוד מצאנו את השופטים בשער, את השערים המצוינים בהלכה ואת הדרשנים על פתחי הנשיאים או ראשי הגולה*). ונהגו במקומות, שהיו כותבים חקים רבי ערך או דברים הצריכים פרסום על דלתות השערים האלה. רמז לזה מצאנו אצל דוד המלך בשנותו את טעמו: „ויתו על דלתות השער", שהתוה תוים מתמיהים על לוחות השער האלה. ובתלמוד מצאנו: דברי ר' יוחנן שכתב על דלתות שמרון אחאב בפר בו' (סנהדרין ק"ב ע"ב). חזא דהוה כתוב באבולא: כל דיין דמיתקרי לדין לאו שמיה דיין כו'. כתיב אפיתחא דקפושטיקיא כו' (ב"ב נ"ח), וקראתי בספר אחד הנוסעים, כי בארץ יאפאן, בבירת טאקיא, בקצה העיר הדרומי עושים כמנהג הזה עד היום.

מלבד המקום הגלוי הזה על נפי מרומי קרת, היה מקום נבחר למושב חכמים ומורים תחת צללי העצים. אברהם אבינו נטע אשל בבאר שבע ויקרא שם בשם ה' לכל באי עולם. דבורה הנביאה ישבה תחת תומר לשפוט את עמה; בית דינו של רבי הורקנוס בכפר עיטם היה תחת האלה**) (יבמות פ"ד מ"ו). כזאת נחזה גם בימי התנאים. נודע „הכרם ביבנה" מושב זקני הסנהדרין. ואף אמנם שאלו: וכי כרם היה ביבנה? אלא אלו תלמידי חכמים שיושבים שורות שורות ככרם (ירוש' ברכות פ"ד); בכל זאת, גם זה אמת, שהיו יושבים ברוב הפעמים בתוך כרם. הנה כן דרשו גם על הכתוב: „בגרן פתח שער שמרון" וכי שער שמרון גרן היה? אלא כי הא דתנן, סנהדרין יושבים כחצי גרן ענולה (חולין ה'). ובמכילתא (בשלח פ' ויסע): כבר היו ר"ש וזקנים יושבים בצלו של שובך ביבנה כו', והשוככות היו בכרמים. ובספור ריב"ק בספרא (פ' בחקותי) פעם אחת היינו יושבים בין האילנות כו'. רע"ק ותלמידיו ואד' ר"י בן חלפתא ותלמידיו היו משבימים ויושבים ושונים תחת תאנה אחת כו' (בראש' רבה פס"ב ירוש' ברכות פ"ב) ועוד במדרש: על היושבים תחת הזית ותחת הגפן ותחת התאנה ועוסקים בתורה (ש"ר פ"ד). וכתבו סופרי הדורות על אריסטושלם, כי בבואו לאתונא היה דורש לשומע לקחו בגן ליקאום (אשר מזה נשאר השם הזה לבתי הלמוד Lyceum).

ובחגיגה (ט"ו ע"ב): ירד ריב"ז מן החמור וישב על האבן תחת הזית. לדעתי, מה שנהגו לשבת על האבן, אין זה מקרה ולא משום הכרח, כי"א בכוונה. בגלל שמצאנו במשה רבנו: „ויקחו אבן וישימו תחתיו וישב עליה". בבית מדרשו של רבי

*) ע' ספרי ענ"ב צד 51.

**) ועי' יהושע כ"ד כ"ה—כ"ו. ואכמ"ל.

אליעזר הגדול היתה אבן אחת מיוחדת לו לישיבה, נכנס רבי יהושע התחיל ונשק את האבן ואמר: האבן הזאת דומה להר סיני ומי שישב עליה דומה לארון הברית (חזית פ״א), רבי ותלמידיו ישבו על גבי נדבך אבנים (שבת קכ״ה ב׳) ור׳ ישמעאל אמר: אבנים שישבנו עליהן בילדותנו (ירוש׳ ביצה פ״א ה״ז, ע״ש). ונראה בי גם על אבנים כאלו חקקו לפנים חקים או זכרונות, רשום בכתב אמת. אחרי הדברים האלה הנני לבאר דברי הכתובים בזכריה: „כי הנה האבן הזאת אשר נתתי לפני יהושע". אבן מוסדה ובית משפט עליון (ראה פסוק ז׳ ואם את משמרתי תשמור וגם אתה תדין את ביתי וגו׳), „על אבן אחת שבעה עינים", שתהיינה כל העינים מסתכלות בה בחכה יתרה; „הנני מפתח פתוחה, חרות על לוחות האבן הזאת חוק סליחה ונשיאת עון לכל העם היושב בארץ „ומשתי את עון הארץ ההיא ביום אחד". „ביום ההוא נאם ה׳ צבאות תקראו איש אל רעהו אל תחת גפן ואל תחת תאנה", מקום המורים הגדולים ומושב הזקנים...

נובוגרודק, בירח סיון תרס״ג. נחמן צבי נצוב.

פֶּרֶט.

חֵפֶץ (משלי ג׳, ע״ו, קהל׳ י״ב, א׳): אינטערעסע, דבר קונה את הלבבות לחבב אותו; החבה הקנויה הזאת.

חֵפֶץ ב.. (ש״א י״ח, כ״ב; י״ט, א׳): אן עטוואם אינטערעסע האבען, זיך פיר עטוואס אינטערעסירען, חבב אדם או דבר, דרוש את שלומו ואת טובתו והשתתף בצערו או בנזקו.

מְתֻקְבָּל (פסח׳ מ״ט.): אינטערעסאנט, דבר רצוי קונה את הלבבות [1].

דְקְדוּק (סכ׳ ב״ח, ב״ב נ׳.): א) פיינהייט, זובטיליטאט: בחינה דקה שאינה נקנת אלא אחרי דיוק רב בדעת חריפה, ב) פינקטליכקייט: בן המעשה לעשותו כדינו וכשעורו, בזמנו ובמקומו, ג) גראממאטיק: תורת הלשון כאשר יקראו לה גם הערבים בשם זה.

דוּמִיָּה (תהל׳ ס״ב, ב׳; ס״ה, ב׳): ערגעבענהייט, רעזיגנאציאן: המסר הנפש ביד ה׳ וקבלה ממנו באהבה את כל הבא מידו.

מַסְפֵּק (אסתר רב׳ ב׳, ג׳ והרבה בירושלמי): קריזים, קריטישע לאנע, קריטישער פונקט: צרת האדם בשהיא באה עד תבלית שעורה, ויש ספק אם יחלץ ממנה אם לא.

סִיָּעָה (ברכ׳ י״ז:): פארטייא: אגודת אנשים בעלי דעה אחת או כוָנה אחת.

זאב יעבץ.

---

[1]) יש לחוקרי לשוננו לשום על לב, כי יש דברים שבלשון אחת הם בני שרש אחד ובלשון אחרת הם מתרגמים במילין שונות ורחוקות אשה מרעותה. והרבה יתקשו סופרי עברית מדור דור על לא דבר, בלתי אם על אמרם לתרגם דברים משותפים בלשון אחרת, בעצם שתוף זה גם ללשוננו, דבר אשר לא בכל עת הוא אפשר.

שירת ישראל בשפת ישמעאל

על ארץ ספרד.

אם רבים היו הספרדים העברים, אשר העשירו את ספרותנו במפעליהם הנכבדים, בשיריהם ובמליצותיהם, רבו גם הספרדים העברים, אשר עשו להם שם עולם בספרות הערביה, ויהיו לתהלה בפי כל כותבי דברי ימיה והשתלשלותה בארץ ספרד. אך אלה האחרונים לא משכו אליהם את עיני החוקרים בדברי ימינו וספרתנו, כמו הראשונים, כי לא בשדה ספרותנו עבדו עבודתם, כי אם בשדה אחרים זרעו ונטעו ויעשו פרי; לכן לא בא זכרם בד"י ספרותנו ואך זעיר שם זעיר שם נמצא פרק קטן, המדבר על אודות איזה משורר עברי בשפת ערב; וגם הפרק ההוא אינו מפורש בראוי כי אם מקטע וכתוב בקצור נמרץ, כי בעליו נטפלו לו במעוט כונה ובלא כובד ראש ואך בדרך מקרה הביאוהו ביתר דבריהם.

לכן בראותי את פרשת גדלת המשוררים האלה, — אשר היו בהם גם אנשים גדולים ונושאים משרה בהיכלי מלכים, כר' חסדי בן יוסף, ר' אברהם בן אלפכר, בן שמחה אליהודי [1], — מספרת בספרי הערבים ברב ענין ואין איש שם אל לב, להוציא את הצפונות האלה ממסתריהן, למען לא יסוף זכרן מדברי ימי עמנו, אמרתי להחל במלאכה הזאת ולהוציא את פרשת ד"י האנשים האלה מספרי הערבים, ולתרגמה אל שפתנו; אך זו רעה חולה בסופרי ערב, כי לא יוציאו מתחת ידם דבר שהוא מתוקן וכל דבריהם באים בערבוביא; וכתרמיל זה שהעני נותן בו מכל הבא בידו כן היו ספרי מאספיהם; כי בכתבו איזה דבר והנה דבר אחר נזכר לו, וטרם יכלה לדבר בענין אשר דבר בו, והנה כתב את הדבר ההוא אשר זכר זה רגע, ויצא מענינו אל ענין אחר וכן על זה הדרך יצאו מדבר לדבר ומענין לענין, ואין בהם דבר שלם ומתוקן כראוי, והאיש החפץ להוציא דבר שלם מספריהם, לא ימצא את ספוקו בספר אחד או בשנים, כי לא ימצא בהם כל חפצו, כי אם יש לו לחפש בספרים הרבה וללקט את הנרגירים האחדים אשר הביא כל אחד מהם בספ"ו על אודות הענין, שהוא מבקש ולחברם אחד לאחד, רק כל המרבה לחפש בספרים (אם יש לו) קרוב הוא להשיג חפצו.

כן גם דברי סופרינו ומשוררינו בערבית, מסורסים בספרי הערבים, וכל אחד מהם מביא נרגיר אחד בספרו ועוד טרם בלה לדבר, והנה נזכר לו דבר מפלוני אלמוני המשורר (ובפרט אם בא זכרו בפרקו אשר הוא עוסק בו) וישם פניו אליו ויחל לדבר על אודותיו; אך גם שם לא יאריך הרבה, כי בא לפניו זכר איש אחר ועזב מה שבידו ופנה אל

---

[1] כן כותב אבן אלאתיר בספרו אלכאמל, שהיה משרת בהיכל שני כליפים בבבל במשרת משנה למלך. פרטי חייו לא נודעו לי.

השני. וכן הוא יוצא מפרק לפרק ומפרשה לפרשה, עד שיגמר את כל ספרו שיש בו כמה כרכים ואין אתה מוצא בו, כי אם פרקים קטנים קצרים ומקטעים ומלאים רק שמות סופרים, משוררים ומשנים; ובמקום שצריך להאריך, כגון: לספר מעלות איש נכבד, תולדתו, פרטי מעשיו ומפעליו, דרכיו וכיו"ב — הוא מקצר בתכלית הקיצור; ובמקום שצריך לקצר, כגון בספרו יהוס איזה איש, הוא מאריך והולך ומונה יחוסו עד עשרה דורות ואנב אורחיה הוא הולך ומספר מעשי נפלאות שהיו באבותיו. ועל אודות תולדתו ופרטי חייו לא תמצא, כי אם רמיזה אחת שאינה מספקת, לפרש לך מבוקשך.

גם אחמד אלמקרי מביא שמות אחדים מהעברים האלה, והם: אבן סהל, בן אלפכר, נסים הישראלי, אליאס הרנדי, בסאם בן שמעון, ישמעאל הַוַשְׁקי ובתו קסמונה, וכותב שירים אחדים מהם בפרקים מפוזרים ומפורדים בכל ספרו הגדול „נפח אלטיב", אשר בו ארבעה כרכים גדולים.

בכל זאת נכנסתי בעובי הקורה הזאת ואעש מלאכתי כפי יכלתי; ואף כי יוכל היות שהפרקים הקטנים, אשר הבאתי באחרית מאמרי זה אינם מסדרים היטב כל צרכם בסדור נאה ומתקבל והקורא לא ימצא בהם דבר מספיק, אמרתי יהיו נא שמות האנשים ההם לזכרון על ספר, והיה כאשר יאנה ה' לידי עת מכשרת והרבה את אוצר ספרי ודברתי על אודותם בפרשות ומלאתי את אשר החסרתי בזה.

א.

אברהם בן־אַלְפַּכָּר.

על הספרדים העברים אשר התנוססו כאבני נזר בשדה ספרות הערבים יחשב האיש הנכבד והנעלה אברהם, המכנה אבן אַלְפַּכָּר [1]) (חי בטולידה במאה האחדונה לאלף החמישי).

ויהי אבן אלפכר חכם גדול ונכבד מאד בעיני כל יודעיו ומכיריו; כיהודים כישמעאלים כנוצרים אהבוהו מאד על מדותיו הטובות ועל מדברו הרך והנאוה, ויכבדוהו על שיריו המהוללים אשר שר בשפה הערבית לשם ולתפארת, ויצא שמו לברכה בקרב הארץ.

שיריו ומכתביו נאספו אל מחברת מיוחדה ע"י הנוסע הערבי צַלָח אלחמדני, וסופר תולדות הספרות הערבית והתפתחותה בארץ ספרד, אַחְמַד אלְמַקְרי, יספר תהלת בן אלפכר ברוב ענין בספרו „נפח־אלטיב" (ריח המור) ובספרו „נפח־אלזהור" (ריח הפרחים) ואלה דבריו: „החכם היהודי הזה היה גדול בהגיון השפה, במליצתה ובמלאכת השיר; וַיַּשַׂר בה שירים רבים ויקרים. וכל איש מבין במלאכת השיר, אשר יקרא את שיריו לא יאמין כי מכנור איש יהודי יצאו השירים ההם, המפוארים והמשכללים במליצות יפות ונעימות; כי איך יוכל היות כי יחונן האל דעת לאיש יהודי לשיר שירים מהֻלָּלים כאלה בשפת הנביא (מחמד)? אך מזאת נראה עד כמה עשו היהודים היל בשפת קדשנו ועד כמה רחבה ידיעתה בין האנשים החכמים האלה אשר עשו להם שם בכל החכמות; ויקומו בהם משוררים נפלאים כמו אבן אלפכר הנודע בשערים שמו,

---

[1]) י"א שהוראת מלת אלפכר היא קדר (מוכר קדרות) ומהברים אותה אל מלת פַּכָּאר שהוראתה חרס וכארמית פַּחָר' (דניאל ב' מ"א). אך מספרי הערבים נוכח לדעת שאינו כן. אולם הוראתה היא: פאר, תפארת כמו פַּכָּאר כלו': בן הפאר והתפארת.

ואבן סהל [1] אלאסראילי (הישראלי) המפורסם ברוחב בינתו ובטוב טעמו, ועוד רבים כאלה אשר יצר לנו המקום בזה להביאם בפרטות; ופה נביא רק משוררים אחדים ומעט משיריהם" עכ"ל.

ועתה נוכל לשפוט גם אנחנו, עד כמה גדל ערך בן אלפכר בשמענו מפי ישמעאלי קנא את הדברים האלה יוצאים מפיו בתהלתו. ואך לא רק הסופר הזה הפליג בשבח שירת בן אלפכר, כי גם סופרים אחדים ממאספי הספרות הערבית אשר בספרד הביאו את שיריו בספריהם ויספחום אל שירי גדולי משוררי ספרד. על הסופרים האלה יחשב גם אַלְתַּגְרִי אשר יאמר עליו בספריו כן: "וממשוררי הערבים הנפלאים אשר במחנה העברים הספרדים,—אבן אלפכר, כי עָלָה בשיריו המפוארים למעלה גדולה עד אשר נמנה עם חכמי השפה הערביה וממשורריה הנשגבים בדור ההוא; כי כל רז לא נסתר ממנו בשפה היקרה הזאת, וגם בשש חכמותיה [2] ברכיה ובמשפטיה, במשליה ובמליצותיה היתה לו יד רחבה וידיעה רבה" עכ"ל.

גם הנוסע מחמד אלפַיְהרי, מביא בספרי מסעותיו משוררים רבים אשר פגשם בדרכו בעברו על פני ערי ספרד; ובתוכם יביא גם את זכר אבן־אלפכר ומרבה לדבר בשבחו.

וסופר ערבי אחר אשר היה בטולידה בימי בן אלפכר, צורר היהודים וקנא גדול לדתו ושמו שִׁהָב אלדין יאמר בספרו מְזִיל אַלְאַתֵּר וְמַנְשָׁא אַלְאַפְרָה (מניס יגון ומחדש ששון) לאמר: וממשוררי ספרד אשר הם תהלה לארצם ופאר לעירם הוא בן אַלפכר היהודי (והקנא הזה כותב אחרי זכרו את שמו: יקבהו האל) כי הוא היה משורר נדול בשפת ערב, שפת הנביא (מחמד), וייסד אשיותה במכונים מוצקים וַיְחַזְּקֵהָ בעמודים חזקים; אם יכתב מכתב או מאמר יתפלאו עליו כל יודעי ספר; והיה אם יחבר שיר, את דורשי השפה יעשיר; כל רז ממנו לא נעלם וכל חזון ממנו לא נסתם; רעיונותיו בשיר נאה נאו, ולהבין תכליתם רבים לאו אך שפלות מקורו וכו' [3] וילך אברהם הלוך וגדול ויצא שמעו בכל הארץ. וישמע אלפונז VIII. את שמעו הגדול ויקראהו אליו ויוקירהו במאד מאד. וינשאהו בעיני שריו ועבדיו. ויהי בן אלפכר מרואי פניו וישעשעהו יום יום בדבריו הערבים ובנאומיו המחכמים; ויאהבהו המלך מאד ויראהו אותות כבוד וחבה יתרה, כי מצא את לבבו נאמן לו ולממלכתו וישימהו לו לסופר וליועץ, וימלא בן אלפכר פקודתו בטוב טעם, בסדר ובמשטר.

ויגדל האיש בהיכל אלפונז וימצא חן בעיני כל רואיו וימשך אליו את לב כל שרי המלך ויועציו. ויהי הוא היהודי האחד אשר עלה בהיכל אלפונז לגדולה כואת.

ויהי אחרי הדברים האלה, וישלחהו אלפונז במלאכות נכבדה אל מלך מארוקו, אבו יעקב אלמסתנצר־באללה, והמלך הזה — אשר היה מחמדי אדוק ככל אבותיו

---

[1] הוא אבי יצחק אבן סהל הישראלי, ממשוררי ישראל בשיבילייה (נולד ד"א תתק"ע). ויהי משורר גדול בשפת ערב וביותר גדל כתי בשירי אהבה: והערבים השבוהו לאחד ממשורריהם הנשגבים. ויומת בשנה העשירית לאלף הששי, בשנת הארבעים לימי חייו, ולפי דעת קצת סופרים טבע במצולה כי בעברו ארחות ימים נשברה האניה ויטבע במצולה ויהי בהגיע השמועה לעירו המליץ עליו אחד ממיודעיו הערבים לאמר: שבה המרגלית אל מקורה אשר ממנו לוקחה.

[2] ששה מיני חכמה מונים הערבים בידיעות לשונם ובכלכלתה.

[3] הישמעאלי הצורר והקנאי הזה, אחרי הרבותו בשבח אברהם נזכר כי יהודי הוא, ולא יכול לכלות דברי תהלתו מבלי אשר יבזהו באחרית דבריו על היותו יהודי כמשפט כל הסופרים הקנאים.

ממשפחת המלוכה לבית המהדים, עד כי לא נתן לשום איש יהודי לבא בארצו אם לא המיר דתו, וגם את היהודים האנוסים אשר קבלו עליהם דת מחמד לעיני כל (ובבתיהם היו יהודים נאמנים לדתם) הבדיל לרעה מבל יושבי הארץ, — נאלץ לקבל פני איש יהודי בכבוד ציר־מלך ומושל אדיר. וע"י חכמתו וטוב טעמו ומדברו הנאוה בשפת ערבית מצא חן גם בעיני המלך הקנא הזה ובעיני שריו ורואי פניו.

והסופר הערבי אבן־סעיד מספר על אודותיו לאמר: כאשר בא אבן אלפכר אל בית אלמסתניצר, ויביאהו המשנה (וזיר) אל גן המלך, ויראהו את כל עצי הגן הנחמדים למראה וייטב הגן בעיניו ויהללהו במאד מאד; אך בראותו כי שומר הגן הוא כושי אמר למשנה: הנה הגן הזה הוא כגן האלהים אשר בעדן, ואנכי שמעתי כי שומר גן האלהים הוא רצון ועתה הנני רואה פה את מולך לשומר הגן הזה [1], ויצחק המשנה לדבריו כי מצאו חן בעיניו. ויספר דבריו אל המלך, וירא צחוק קל על שפתיו, אך מרוב קנאתו ליהודי עצר מצחק ויאמר למשנהו: ענה נא את היהודי הזה לאמר: לוא העמדנו את רצון לשומר על הגן כי עתה לא נתנו לבא אליו ולהתענג במראהו הנחמד; לכן שמנו תחתיו את מולך למען יתנהו לבא אליו כאות נפשו כי לא ידע השומר מה יש במקום הזה. ויהי כשמוע בן אלפכר את דברי המלך, ויאמר: אמנם לא ידעתי כי בדעת וחשבון הפקידו את מולך על הגן; אך יבוא נא השוב מכל מקום, והאלהים הבוחן את לב עבדיו ידע לשלם להם על פעלם הטוב ושלח להם את טובו ביד אשר ישלח.

ובטולידה היה איש ישמעאלי קנא גדול והוא היה מודע לאברהם עוד מימי עניו ובחורותיו, בטרם יעלה למעלה נכבדה להיות ציר מלך. ויהי הישמעאלי צורר היהודים ועוין אותם, וידבר עליהם תמיד רעות באזני גדולי הישמעאלים, ואין איש פוצה פה לפניו מן היהודים, כי בין נכבדי עדתו נמנה האיש. ויחרף את בן אלפכר מיום הכירו אותו, ובן אלפכר אשר לא ידע רוגז היה עובר על מדותיו ומחריש. גם בעלותו למעלה ראש על שרי אלפזנזו, לא חדל הישמעאלי רגז ויחרפהו אותו ואת עמו כדרכו תמיד. ויהי כי נלאה בן אלפכר לשמוע בוז וקלון יוצאים מפי צורר היהודים הלזה ויכתוב אליו שיר ארוך אשר יאמר בו:

הַעוֹשֶׂר וְעוֹנִי שְׁפָלוּת וּמַעֲלָה
שָׁוִים הֵם כִּי עוֹד תַּשְׁמִיעַ קוֹל תְּלוּנָה?
אוֹ אִם גִּבְעָה וּבִקְעָה אַחַת הֵן בְּעֵינֶיךָ
כִּי בְעוֹדְךָ בְּעֻמְקָ תָּרוּם לַעֲלוֹת מַעֲלָה!

ויהי בהגיע דברו אל אזני הישמעאלי וינחם על אשר נסכל עשות בבזותו איש נכבד ונעלה כמוהו, ויכתוב אל משנה אלמסתנצר מכתב מליצה, ויבקשהו כי ידבר עליו טוב באזני בן־אלפכר כי יסלח לו על אשר הרע לעשות. ויעש המשנה כדבריו וימליץ טוב בעדו אל בן אלפכר, ובן אלפכר אשר היה טוב וסלה נאות לסלוח לישמעאלי

[1] השמועה הערבית אוטרת כי המלאך רצון (רצואן) הופקד לשוטר על הגן והשטן מ־לך (מאליך) הוא שומר על גיהנום והוא יוסר את החוטאים קשה והשליכם אל תחתית התופת. והשטועה הזאת השתלשלה, בלי ספק, מעם העטונים אשר עבדו לטולך אלהי האש אשר היה מקוטו בגי בן הגום וכבר הזכירו הנגיד (זכרון לראשונים, צד ע"ט הוצאת הרכבי) באחת טשירותיו לאמר:

וְיֵדְעוּ כִּי יְחִידָתוֹ לְגֵיהִנֹּם מְמֻשָּׁבָה
וְכִי מֶלֶךְ הֲרָגָהוּ וְרָאָה בוֹ אֲשֶׁר חִפָּה.

הָעֹל חטאתו; וישלח לקראהו אל ביתו ויעש לו משתה גדול, וישלחהו אחרי כן אל ביתו שמח וטוב לב. ולא שב עוד הישמעאלי לבזות את היהודים ונהפוך הוא, כי נהפך לבו, מהיום ההוא והלאה, לטוב עליהם ויהללם ויפארם על טוב לבם ואמון רוחם למלכם ולארצם.

ולא רק בחכמות העמים היה בן אלפכר חכם, כי אם גם בכל מקצעות שפתנו העברית היתה לו ידיעה רחבה (כי כן כותב הסופר שֶהֶב אלדין הנ"ל) ומי יודע אם לא חבר גם בה שירים נעימים וחבורים נאים כמו שחבר בשפת ערב. ויהי נכבד גם בעיני היהודים ושמו יצא לתהלה בקרב עמנו, כי היה חכם לב, נדיב ושוע; ויגדל חסדו לעמו ורב להטיב להם יום יום.

ור' יהודה אלחריזי מספר בשבחו על אשר קבל את פניו בעברו דרך טולידה, ויאמר: "ומנשיאיהם ר' אברהם בן אלפכר בו מדות יקרות ופעולות מיושרות" (תחכמוני שער מ"ו) והמשורר ר' יהודה בן יצחק הלוי [1] הקריב לכבודו את מחברת "מנחת יהודה" בשנת ד' תתקע"ח ויאמר עליו בן: מנחה שלוחה לאדוני, לא תסולא בכתם אופיר, בשהם יקר וספיר, בארבעת אלפים ותשע מאות ושבעים ושמונה, היתה לראש פנה, לאברהם למקנה, אבן העזר, ויציץ הנזר, את כל שקר חקר [2] היוצר את אדר היקר (?) נודע בשערים שיאו, ממזרח שמש עד מבואו, יתיצבו מלכי ארץ לשמוע בקולו, והוא במלכים יתקלם ורוזנים משחק לו; כי הוא לומן אות ומופת, ויקח שם ויפת (כלו': שלקח בחכמתו את לב היהודים והישמעאלים שהם מבני שם, ולב הקתולים הספרדים שהם מבני יפת).

תְּבוּנָתוֹ וְעֻזָּם מַעֲלָתוֹ
מְאֹד רַבּוּ עַד לְאֵין קֵצֶה וְתִכְלָה;
וּבוֹ נִלְאוּ לְשׁוֹנוֹת מִלְסַפֵּר
לְזֹאת אָדוֹם וְדוֹמְיָה תְּהִלָּה.

תגדל מעלתו, ותנשא מלכותו, וידאו שונאיו ויבושו, והנגשים אליו יתקדשו" ע"כ. (טעם זקנים צד י"ב).

ובני ישראל ידעו להוקיר את חסדי ר' אברהם, חכמתו ונדיבותו ויעטרוהו בשם הכבוד "הנזיד" כי החזיק בידי לומדי התורה ויעניק מטובו את כל איש מר ומצוק.

ויהי כאשר זקן בן אלפכר וישב ממארוקו אל טולידה לראות את אוהביו וקרוביו ויחלה בה את חליו אשר מת בו. וימת כבן חמש וששים שנה (כפי השערת גראֶטץ

[1] הוא ר' יהודה בן ר' יצחק בן שבתי הלוי, חבר את מחברת "מנחת יהודה" ויפארה במליצות יפות ובשירים ערבים. משיריו וממליצותיו נראה כי היה מנעימי זמירות ישראל בארץ ספרד בשירים שקולים ביתד ותנועה ובחרוזים; עיר מושבו לא נודעה, ואולי ישב בעיר בורגוש מקום מגורת חנשיא ר' טודרוס הלוי אשר חבר לכבודו את מחברת "מלחמת החכמה והעושר" בשנת ד' תתקצ"ה. והיא מליצת מוסר בלשון צחה בשפה ברורה (טעם זקנים הוצאת אליעזר אשכנזי שנת חרט"ו צד V).

[2] כלו': בזה ותעב כמו בערבית. וכן מובן הכתוב הטוב כי יחקר אתכם (איוב י"ג, ט') כלו': התחפצו כי ה' יבזכם בלבו ויתעבכם על אשר תהלות בו. וכן ודל מבין יחקרנו *) (משלי כ"ח, י"א).

*) ואני אומר כי שני מקראות אלה יתישבו גם ע"פ פשוטם: הטוב כי יחקר אתכם: כי יעמיק להכיר את מחשבותיכם לאמתן; ודל מבין יחקרנו: יעמיק להכיר את מחשבותיו לאמתן. העורך.

נולד בד"א תתקפ"ו) והיהודים ידעו את ערכו הגדול וידעו את האבדה הגדולה אשר אבדו ויספדו לו ימים רבים.

ועל מצבת קברו חרותים כדברים האלה: הגבר הוקם על במאמר ובמפעל, תסגל המלכים, ותהלת הנסיכים, שר ונדול, מעוז ומגדול וכו' (אבני זברון ע"ד).

אלה קצות דרכי החכם המשורר הזה ואלה המה דברי ימי חייו.

ב.

קסמונה בת ישמעאל היהודי.

ומהמשוררים האלה אשר מלאה ארץ ספרד תהלתם, היתה קַסמוּנה בת ישמעאל היהודי (בעיר נַשְׁקה במאה הי"ט לאלף החמשי). ותהי קסמונה משוררת נדולה, מהוללת בפי סופרי ערב האומרים כי הפליאה לעשות בשיריה כאחד המשוררים הנדולים בספרד, כי ליהודים הצדקה להתפאר במשוררת כמוה; כי ממנה נוכח עד כמה רחבה ידיעת מלאכת השיר בערבית בין העברים, עד אשר נם הנשים לקחו בה חלק ותעשינה להן שם כמשוררות המפורסמות אשר בערב (מדבריהם אלה נראה שהיו עוד משוררות עבריות בארץ ספרד).

נם אביה ישמעאל היה משורר בשפת ערב, וינדל את בתו קסמונה על ברכי החכמה וילמדה את מלאכת השיר האהובה בימים ההם. ולפעמים סִדֵּר אביה חרוזה אחת ויצו לבתו להשלים את ענינו בחרוזה אחרת, כמשפט המשוררים הערבים בשיריהם; אשר נסו את כח המשורר בהעמידם נגדו משורר מפורסם ושר בחרוזה אחת והשני ישלים ענינו בחרוזה אחרת[1].

וקסמונה לא אחרה מהשלים את שירת אביה ויאמר לה כי היא משוררת נדולה ממנו.

ויהי היום וקסמונה ישבת לבדה בביתה וחושבת על אחריתה, כי כבר באה לה עת דודים ואת בן נילה לא מצאה עוד; ותעמד לפני המראה ותרא את פניה כי יפו ותאנח ותאמר:

אֵרָאֶה פַּרְדֵּס מָלֵא וָרָדִים וְרִמּוֹנִים
וְאוֹר סַהַר וְהֵילֵל יָאִיר חֶשְׁבַּת לֵילוֹ[2],
נִיקְרְבוּ יָמֵי קִטּוּף פִּרְיוֹ וּפִרְחָיו
וְאֵין קוֹטֵף אֲשֶׁר יִשְׁלַח בָּם יָד.
אוֹיָה לִי כִּי שַׁחְרוּתִי בְתוּהוּ עוֹלָה
וְאִישׁ לֹא אֲבַגְּהוּ יֶשֶׁב בָּדָד[3].

וישמע אביה את דבריה ויעצב אל לבו, ויתנה לאיש בלבבה.

---

[1]) ובערבית יש שירים רבים כאלה וכן עשה חחריזי בתחכמוני שער ל"ב.

[2]) חשכת הליל כנוי לשער השחור ואור סהר והילל לאור העינים.

[3]) האיש אשר לא אחפוץ לקראתו ולכנהו, והוא דודי, יושב בדד כל זמן שהפרוד שורר בינינו.

ובימי עלומיה השתעשעה תמיד בצביה קטנה, כאשר היתה לבדה ואין איש אתה אשר ישעשעה; ויהי היום ותרא את צביתה רצה בגן הנה והנה ורועה בשושנים ותקחה בחיקה ותחבקה ותבך ותקרא לאמר:

צַבְיָה רוֹעָה בְשׁוֹשַׁנִּי גַּנָּה וּפַרְדֵּס
אֵלַיִךְ דָּמִיתִי בָּפִרּוּד וּבָבֶל־תָּלָאָה;
בָּדָד וְדוֹמֵם גַּשֵּׁב, וְאֵין רֵע וְאֵין דּוֹד
וְאֵין מְשַׁעֲשֵׁעַ וְחוֹלֵץ נַפְשֵׁנוּ מֵרָעָה
אֲבָל נִדּוֹם אֶדֹּם אֵל וְאַל נָשָׂא נָהִי
וְלוֹ נַיְחָלָה כִּי דְבָרוֹ יָקוּם וַיֶּהִי.

ולקסמונה עוד שירים אחרים אשר נאספו ע"י סופרי ערב; אך יען שהספרים ההם לא בידי הם אסתפק הפעם באשר הבאתי בזה.

ג.

נסים הישראלי האשבילי.

גם הוא היה משורר עברי בשפת ערב, אך רוב שיריו הם על דרך השירים אשר יקראו להם בשם מוַשַּׁחאת והם השירים המפוארים והנבחרים מכל שירי הערבים בספרד.

אולם בספרות לא נשארו בלתי אם השיר הקטן הזה, אשר בו התרעם על ידידו אשר היה בארץ מרחקים על בלי כתבו אליו:

מִי יִתְּנֵנִי לָעוּף וְאֶרְחַיִק נָדוֹד
לִרְאוֹת שְׁלוֹמְךָ יְדִידִי וְרֵעִי
וְלָדַעַת לָמָּה נֶהְפַּךְ לִבְּךָ עָלַי
וַאֲנִי שׁוֹגֶה בְּאַהֲבָתְךָ בְּשִׁבְתִּי וּבְנוּעָי.

ד.

אליאס אליהו בן אלמרור הרופא הרנדי.

ובימי אליהו הרופא, אשר היה בעיר רנדה, היה רופא אחר, אשר היה לו איש ריב ומדבר עליו שטנה באזני עם הארץ מקנאתו לו ואך לשוא השלימו ביניהם אוהביהם פעמים רבות כי לא שב הרופא ההוא מדרכו הרעה ויוסף להצר לאליהו בכל דבר, ויהי כאשר אמרו להשלים ביניהם עוד הפעם ואליהו לא חפץ עוד בדבר הזה ויאמר:

אַל־נָא תַאֲמִין כִּי בֵין בַּעֲלֵי מְלָאכָה אַחַת
תּוֹכַל הֱיוֹת אַחֲוָה, אוֹ כִּי בֵינֵינוּ תִּהְיֶה אַהֲבָה;
רְאֵה נָא שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ עֵת יִפָּגְשׁוּ
מְאוֹרֵיהֶם, יֶחְשְׁכוּ וְהָיְתָה בֵּינָם מְרִיבָה.

אלה המה אחדים מהמשוררים הספרדים העברים אשר שרו בשפת ערב ויעשו להם יד ושם בספרות הערביה, ואלה המה פרטי דרכיהם בקצרה כאשר היה לאל ידי לאסוף ולקבץ מספרי הערבים.

ירושלם, שנת תרנ"ו. אברהם שלום ב"ר יחזקאל לבית יהודה.

מַרְאֵה הָעֶרֶב.

(שני שירים).

I.

כִּי יִפְרוֹשׂ כְּנָפָיו צֵל עֶרֶב
יוֹפִיעַ חִישׁ מַהֵר הַצָּפִיר [1])
וּכְאֵם רַחֲמָנִיָּה אֶת עוֹלָהּ
יְיַשֵּׁן הַפְּרָחִים בַּשִּׁיר.

וְהַפְּרָחִים אֵט יַטּוּ רָאשֵׁיהֶם
הַצִּדָּה עֲיֵפִים מֵחוֹם,
וְלִלּוּן אָל כֻּלָּם יֵרֵדוּ
כְּרוּבֵי הַשָּׁלוֹם מֵרוֹם.

וּכְרוּבֵי הַתּוֹם שָׁם יָנוּמוּ
שְׁאֲנַנִּים עַד יָאִיר הַיּוֹם,
וְיִבְרְכוּ אָז פְּרִחֵי הָעֵדֶן
וְחִישׁ כָּל מִתְנַשְּׂאִים לָרוֹם.

וּנְעִים אֲוִיר בָּשֵׂם שֶׁיֵּעָל
בַּבֹּקֶר מִגְּבִיעַ כָּל גַּן,
הוּא כְּרוּב אֵל שֶׁנֶּעֱלַם מֵעַיִן כֹּל
מִתְנַשֵּׂא לְמֵרוֹמֵי אֵין קֵץ.

II.

אוֹר יוֹם קַיִץ יְדַעְתִּי אֵט.
צְלָלִים עוֹטִים שַׁדְמוֹת וְיַעֲרֵי־עַד,
רַעֲנַן מָלֵא אַבְקַת מוֹר הָרוּחַ,
וּבִמְרוֹמֵי תְּכֵלֶת סַהַר־פָּז זָרוּחַ.

סָבִיב תִּשְׁלַט שַׁלְוַת־הוֹד
תֵּבֵל־יָהּ הָנוּמָה מְלֵאַת־סוֹד.
רַק הוֹד קוֹלוֹ בְּחֵן יַשְׁמִיעַ זָמִיר
וְרָז עַד יַבִּיעַ פֶּלֶג זֵדְ בְּקוֹל טָמִיר.

באלגרד פ' בסרביא. א. ל. יָנָלְנִיצֶר.

---

[1]) רוח חרישית בל"ו Zephyr. הכותב.

ומזה בל' רבותינו „צפארו" (ירוש' חגיגה ב' א), שהנפרד מהם „צפר" והאלף שאחרי הפא אינו אלא לסמן את הנקוד. העורך.

ביום החמישי לפנות ערב הפלינה ספינתנו מסוּשְׁרי הצרפתית בים. אנכי ואחרים ממכרי החדשים הקדמנו, להתאגד לאגדה אחת ללכת במחלקה הרביעית, לאמר. על ספון האניה; כי החם היה נדול, האויר זך ושוקט ושכר המחלקה הזאת עלה לנו רק עשרים פרנק לאיש. גם הקדמנו להצטיד, על ידי אחדים מאגדתנו, אשר הפקרנום על הצדה. בבאנו אל האניה, השתדלנו לפני אחד מפקידיה ויתננו לקבוע את מקום אגדתנו, על הספון אשר למחלקה הראשונה, כי המחלקה הרביעית היתה מלאה אנשים ונשים מבני ההמון היוני והתורקי, והזוהמה נדלה בה, גם הריח הנודף בה לא היה ריח בשמים.

עַל הַיָּם.

זאת לי פעם ראשונה ללכת בספינה על הים. גם את מראה פניו ראיתי בקושטה ראשונה. מכירי זה החדש אשר חליפות לרוחו, הסביר לי את פניו. כאשר יסבירו לאורח חדש. בכל מסעי מקושטה לבארות, אשר ארך שלשה ימים וארבעה לילות, היה שוקט במכונו, פניו לא זעפו ולא התהפך מצד אל צד, וספינתנו הלכה על נבו כשטה על חלקת קרח, לא הרגשתי אף פעם אחת תנודה כל שהיא.

התכלת של הים היה דומה, לתכלת של הרקיע אשר ממעל לראשינו, אין מראה אחר לפנינו, בלעדי מרחק של תכלת מלמטה ומלמעלה וסביבותנו. עד מלוא עינינו, ואמרתי אז עם רבי יהודה הלוי: לְבָל עוֹבֵר וְאֵין כֹּל, אֲבָל מַיִם וְשָׁמַיִם וְתָבָה. תענוג מיוחד במינו הרגשתי בצאת בערב הככבים, להביט ולהתבונן אל המרחק אשר לפני, ביחוד בהופיע קערת הלבנה על פני הרקיע. בכל ערב עמדתי נשען על המשענת אשר לספון האניה והמתנתי לבואה. בכל פעם נהניתי לראות איך היא הולכת ובאה לאט לאט בפניה האדומים והמאירים, כבעל הבית נכבד השב מעבודת היום והוא שמח בחלקו, איננו נכנס פתאם לביתו, וכשהוא נכנס הוא נכנס בכובד ראש, לפקח על עסקי ביתו ומשפחתו. כי בעיני אני הייתי אז, כאלו הנני מסב בטרקלין נדול סנור מסביב, ויהיו לי אפקי השמים מסביב לכתלי הבית, הרקיע אשר למעלה לתקרתו, הככבים המרחפים באויר כבני הבית, והירח כבעל הבית. אולם התבטלות מיוחדת הרגשתי בנפשי אז, בשומי את לבבי אל נדל המרחק אשר סביבי ואל ספינתנו אשר הצטמצמה ותקטן בעיני מאד, עד כי היה דמיונה בעיני כצפור הקטנה הזאת המעופפת באויר הרקיע, והיא הולכת ונעלמת מעין כל חי. כל החי אשר בספינה הלך וקטן בעיני עוד יותר ורעדה באה בנפשי אז, כאשר באתי להעריך את מדת קטני אני במרחב אין קץ הזה.

לוא חוננתי מטבעי בכשרון השיר, ולוא הייתי משורר, כי אז נתן לי מסעי על הים בפעם הראשונה ענין לשירים נשנבים, אם כי צריך להודות, כי הקיטור ומשא הספינה הנדול המישרים את תנועת הספינה לבל תנוע, נטלו הרבה מחלק השירים האלה, וצריך לחכות היום לים זועף, למען נובל לאמר עם רבי יהודה הלוי: הֲמוּ גַלִּים בְּרוּץ גַּלְגַּלִים וכו', כי הוא הלך באנית תורן, אשר תחוג בכל עת, ועל בן ראה: חֲצָיָם עֲמָקִים וְהָרִים חֲצָיָם, וְהָאֳנִי חוֹלָה יוֹרֶדָה וְעוֹלָה.

אחרי אשר הפכנתי מעט עם חיי האניה, שמתי את לבי לדיוריה, המה בני לויתי, והנה כל מה שיש ביבשה מצאתי כנגדו בים. בספינה אשר הלכנו בה: קבוצים מעמים שונים ומלשונות שונות, ובם אנשים נשים וטף מכל המפלגות ומכל הבעמדים. הנחלקים גם פה לפי מעמדי עשרם, מחלקה מחלקה לבדה. המחלקה הרביעית מכוונת נגד הניטו של היהודים, או נגד המבאות הצרים והאפלים של עניי הכרכים. בספינתנו היו במחלקה הרביעית כעין כלובי עוף המיוחדים לבני אדם. שם תציע כל משפחה. אשר החזיקה באחד המקומות האלה, את חפציה, את כריה ואת כסותיה, אשר תשכב עליהן כל ימי נסיעתה, ויתר הנוסעים אשר לא עלה בגורלם לתפוס להם שם מקום, שוכבים על הרצפה באמצע, ויש אשר יעלו על הספון, אשר לנג האניה ושם יקבעו להם מקום, אך ברדת הנשם ירדו למטה. משרתי האניה הצרפתית התהלכו עם נוסעי המחלקה הרביעית, כאשר יתהלכו אתם ביבשה, כי לא נהגו בהם כבוד בני אדם, ויש אשר התהלכו אתם גם באכזריות, למשל, לפסוע על ראשיהם גם לבעוט ברגל בשוכב על דרכם, גם גדולה בה הזוהמה מאד, אשר גם זכרונה מעורר בי נעל נפש, ועל פי זוהמתה לא תסכן, כי אם להיות ארוה לסוסים, כי לא נקו אותה כל ימי נסיעתנו, גם חמים לא מכרו לבני המחלקה הזאת, כי אם אחרי הפצרות נדולות ובמקחים בלתי קצובים, פעם אחת ראיתי עבית צעירה, מרימה לעיניהם ילדה קטנה ומבקשת בעדה חמים, ולא נענו לה ועוד שמוה ללעג. ואומר בלבבי: האלה המה מעשי החסד של הצרפתים, המתפארים ברוח ההומנית שלהם? בלכתי אחרי כן באניה רוסית (המלכה אלנא), מצאתי את מנהגי משרתיה עם המחלקה הרביעית יותר נוחים וטובים הרבה, אולם בבני אנרתנו אנחנו, דרי הספון של המחלקות הנבהות, נהגו כבוד, כי הרגישו כי לא ענים ולא רשים כי אם מתרוששים אנחנו.

אם כי שכן קרוב הייתי למחלקות הנבוהות, בכל זאת לא העסיקו הנה את מוחי כמחלקה הרביעית, כי במחלקות הנבוהות ראיתי אנשים אשר בקצע האחד ודרך התפירה האחת אשר למלבושיהם, כן תנועתם אחת ונמוסם אחד, אין הבדל בין איש לאיש כי אם בפרצופיהם השונים. כצלצל הפעמון בבקר הלכו כלם לאכול פת שחרית, באמצע היום סעודת הצהרים ובערב פת ערבית, גם חבר כהנים צרפתים קתולים הלכו אתנו ויתפללו בעתים קבועות ביום את תפלותיהם, בחדר מיוחד לתפלה, ולא היה לי חפץ להתבונן אל דרכי כל אחד ואחד מבני המחלקות הנבוהות ולנמוסיהם ביחוד, כי בהתבונני אל האחד, כבר ידעתי את מעשי כלם, ואומר בלבבי אז: הלא זה הוא באמת הסמן המובהק של יצירי מערכות הטבע התחתונות, שאין בפרט אלא מה שבכלל, ואם כן במה יבדל האדם המתוקן מן החי הפשוט? לא כן החיים והתנועה במחלקה הרביעית, המה נתנו ענין וחפץ לכל איש המתבונן אליהם מרחוק, כי בהם חזרו ונשנו בל אפני החיים ותמונותיהם השונות, אשר לכל עם ועם במעמדו הטבעי, וכל איש סאנשיה הביע בה את חפצו ואת רגשותיו על פי דרכו. שם עומד ירושלמי מעוטף טלית ותפלין, ויוצק את לחשו לפני אלהי אבותיו, ופה מתפלל מושלמי כשהוא מגביה את עיניו למרום והוא כורע ומשתחוה על טפט פרוש על הארץ, ושם עומד זקוף נוצרי יוני בראש פרוע ומצטלב. פה יושבת מסבה אחת של ערבים, רגליהם מקפלות תחתיהם, וצנרותיהם בפיהם. ביניהם יושב ערבי צעיר המזמר זמר ערבי בקול נמוך אבל נעים וערב מאד בהתלהבות נדולה, עד כי בכיתו הנעצרת, מפסקת פעם בפעם את זמרתו, הערבים שבמסבתו קוראים בכל פעם לאות רצון, את

הברתם הטבעית: אַח! אַח! אַח! [אַה! אַה!]. באחת הפנות אשר בספון גג האניה, יושבת חבורה של צוענים, אחד מהם מנגן בחמת־חלילים [1]) שבידו, השני מחולל את המחול הלאומי שלו, וכל בני החבורה מכים כף אל כף, לאות רצון ונם להנעים את הנגינה. במקום אחר על הרצפה, אשר באמצע הספון, יושבים היהודי הנורוי בן לויתי עם עוד ירושלמים אחרים ומצחקים בקלפים, ממולם מריבות שתי נשים יוניות, על דבר חזקת המקום, ובזוית אחת יושבים ערבים נכבדים בצניפים ירוקים, לאות חכמתם. מקטרים ומשוחחים במתינות, בכבר ראש, בתנועות ובקריצות המיוחדות לבני שם. ובמקום שני, עומדת חבורה של בני עמנו, כלם בני רוסיא: האחד היה רב באחת הקהלות באמריקא והוא הולך כעת לקבוע את דירתו בירושלים. השני מומחה למלאכת האריגה והוא הולך מאמריקא למושבות שבארץ ישראל, חשלישי הולך מרוסיא, לקחת מירושלים לביתו את אמו, אשר נשארה שם לבדה, אחרי מת עליה בעלה, היא אביו, והרביעי הולך לנבות את חלק ירושתו מאביו, אשר מת בירושלים. שנים מהם עומדים ומתוכחים ומנצחים זה את זה בכעס עצור על אפן תנועת הספינה, אם היא על ידי גלגלים למטה או על ידי משוטים בצדדיה, וכל אחד מביא ראיה לדבריו מחקי המכניקה, ונם על דבר הישוב בארץ ישראל, אשר האחד מתנגד לו בכל עז. באמרו: אשרי המחכה, ואל נא לנו לדחק את הקץ, והשני לועג לו ולהוכחותיו. ביתר מקומות הספון מפזרים אנשים בודדים רבים בישיבות ובמעמדים שונים: זה משתטח על הרצפה וכר למראשותיו והוא תפוש במחשבות, השני יושב על כסא של פרקים מקטר זהונה בספר, השלישי יושב על מלתחתו ואוכל, הרביעי עומד על ידי נשותיו המעולפות צעיפים שחורים על פניהן, הרביעי משיל על גג הספינה, החמישי יושב ומנלנל בין אצבעותיו מחרות של אבנים קטנות, — מנהג פשוט בין אנשי המזרח להעסיק בזה את הידים בשעת הבטלה, — הששי שוכב על הארץ, ידיו למראשותיו והוא שקוע בשנה עמוקה. הנשים יושבות רבן תחתיהן ושותקות או מתלחשות. כל ההמון הזה של המהלקה הרביעית, הוא של בני עמים שונים בעלי תלבושת שונות ושפות שונות. נם באנדתנו הקטנה בעלת הספון של המחלקות הנבהות, היתה בלבול לשונות. האחד היה סוחר ספרדי מירושלים, מדבר בשתים עשרה לשונות. בכל זאת לא שמענו איש את שפת רעהו נם בדברי אתו בשלש לשונות. השני אשכנזי מיפו סוחר בנדים. השנים האלה ישבו כל היום וינבלו את פיהם, ויצחקו בכל פעם צחוק פרוע, כאשר עלה להם נבול פה חריף [נם הערבי מתענג על דברי נבול]. השלישי סוחר בארות, יליד צפת, מן הצעירים המתמשכלים, מסביר פנים לכאן ולכאן, הרביעי איש צעיר אחד בצפת, השב משליחותו בכוללו אשר בנליציא. הוא נלה לי את ראשי תיבות חתימתו, תחת מאמריו בהצפירה המכוונים לשמו, מתחסד בכל מעשיו ולבו בל עמו. החמישי הוא סוחר בנדים תפורים בבארות, יליד נליציא, רנזן ורתחן מטבעו. ביחוד התקצף על מעמד צדתנו הרע, כי לא הספיקה לכלנו כי אם ליום ראשון, אף כי כל אחד הטיל לשותפות צדה לכל הדרך, ונם בכל פעם יכבדנו מקומו במחלקה השניה, והפעם השפיל בשבילנו את כבודו, לשבת עמנו במחלקה הרביעית. הששי היה קולוניסת בפתח־תקוה, אשר שב מהקונגרס שבבאזל. הוא הריצה לפניו את כל וכוחיו עם חבריו בועד־לעניני־הישוב, אשר נכחר אליו. הוא הוכיח להם את

[1]) דודעלזאקק.

שניונותיהם, כי אעפ"י שהמה דוקטורים (לפלוסופיה ולחכמת המשפטים), אבל את טיב המחלה יודע הוא. הוא מסר לנו את כל דבריו בגרמנית, ואחרי אשר לא ידע את השפה הזאת, העקים בכל פעם את פיו, בבאו לחקות את ההברה הגרמנית, אשר יצאה מפיו באופן משונה. אנכי בקשתיו בכל פעם, כי לא יבלתי לראות בצערו, כי ימסור לנו את דבריו בשפתו הזרגונית, כי שומעים אנחנו אותה, והוא באחת, לא, כי בגרמנית אדבר. הקולוניסת הזה שמח את לבבי במעמדו ובמעמד בני משפחתו הטוב באחוזתו. הוא ציר לפני את הישוב בצבעים משמחים מאד. הגליציני הרגזן והקולוניסת ההוא באו בכל פעם בריב, והגליציני היה מונה אותו ביהדותו הרוסית — עלובה היא היהדות הרוסית, אשר היא לבוז לכל היהודים בני יתר הארצות, אף כי באמת עולים היהודים הרוסים על מרבית אחיהם שבגולה, בידיעתם העמוקה את תורת היהדות לבל חלקיה, והמה מצוינים גם במדות טובות שהיהדות משתבחת בהן, ואין לתת דפי בהם כי אם בחיצוניותם ובנמוסיהם, שאינם מגוהצים כל צרכם; תולדות פרי גלותם ומעמדם החמרי הרע. אחיהם בגרמניא ובאנגליא בודאי עולים עליהם בעיני דרך ארץ, ואולם יהודי גליציא אינם נעלים על כל פנים בזה, גם מיהודי רוסיא, בכל זאת בפגוש יהודי גליציני באחיו הרוסי, יחרפנו גם הוא וישא עליו את החרפה הנשאת עליו בפי אחיו הגרמני. גורל היהדות הרוסית בין יתר מיני היהודים שבגולה, הוא גורל עם ישראל בין העמים. — ביחוד גדלה המריבה בין הגליציני ובין הקולוניסת, בכל פעם בשעה הרביעית בבקר השכם: בצלצל הפעמון לבשר, כי הגיע זמן רחיצת רצפת הספון של המחלקות הגבוהות, ותיכף נפתחו הצנורות וישפכו מים על פני כל הרצפה, מקום שכיבתנו, עד כי לא הספיק הגליציני להציל את משכבו מזרמת המים, והיה מתנפל בבל פעם על שכנו הקולוניסת, אשר הקדים ממנו להזדרז בהצלת משכבו. פעם אחת כאשר שמעתיו מחרף את היהודים הרוסים, תבעתי ממנו גם אנכי את עלבון אנשי מדינתי, וישיבני בכעס עצור: אם כן, אין לתתך לרדת לבארות; כי הוא ידע את סודי, כי הולך אנכי לארץ ישראל דרך בארות, למען אשר אוכל להתעכב שם יותר מחדש אחד, נגד החק, האוסר הישיבה בארץ ישראל ליהודי חוץ, יותר מחדש ימים, וריח מלשינות נדף מדבריו. לצערנו הגדול צריכים אנחנו להודות: כי המלשינות היא עברה שרבים דשים אותה בעקבותיהם, בכל המקומות שבהם בני עמנו נדורים בהקים מיוחדים להם, ואם כי האיש הזה הוא סוחר נכבד, אשר היהודים הרוסים נבזים בעיניו, בכל זאת לא יכול לכבוש את נפשו, לאַיים על חברו במלשינות, ועל אחת כמה וכמה אלה שעסקם בכך, לאמר, המתפרנסים מהשתדלות הכניסה, באשר ראינו אחרי כן בהיותנו ביפו.

תנועת חיים נדולה נרגשה במחלקה הרביעית, ביחוד בבקר השכם בקום כל העם משנתו, בל אחד רץ באלונטיתו לצנור המים לרחיצה, אחרי כן בכלי קבול לחמים.

האויר היה טוב, הים שוקט והנסיעה היתה נעימה מאד. מעודי לא ישנתי על הארץ, בכל זאת הטבתי לישן, ולא הרגשתי לאות ופריקת אברים, בקומי בבקר ממשכבי, כאשר הרגשתי לפעמים בביתי, בקומי ממשכבי הרפוד על מזרן של רעדות[1], ביום הששי בבקר באנו לאזמיר (סמירנא), המקום המפרסם בתולדות עם ישראל במשיח השקר, אשר העמיד לישראל, והוא שבתי צבי הנודע. הספינה עמדה קרוב

[1]) שפרינגפעדערמאטראטצע.

אל חופה אחרי כי יש בה נמל בנוי. ונרד אל העיר באחת הצנות. מראה פני החוף אשר לאזמיר יפה עד מאד. בתים בנוים בטוב טעם ויפי זרועים על שפתו בסדר נאה. גם טְרַמְוַי ומרכבות כבודות עוברות רצוא ושוב, לארך הרחוב של חוף הים, כבאחת מערי אירופא. אולם בבקרי את העיר פנימה, מצאתי בה רחובות צרים ומלכלכים כביתר ערי תרקיה. מראה העיר הזאת נדמה למראה איש צורה, בעל פנים יפים, אשר יחר אברי נופי המלאים מומים ווהמה מנולים אותו.

מחוז סמירנא הוא ארץ ברוכה, רוב מושבותיה הֵנה ליונים. בראש מסחרה עומד היון; כרמי סמירנא מתפשטים, על שטח נדול כחמשים אלף הקטר, פי עשרים משטח כרמי האחוזות שבארץ ישראל. צמוקיה ותאניה ידועים בעולם המסחר. גם יתר פירותיה חריפים למסכר בשוק. כורמיה ובוסתניה מתפרנסים ברוַח ובשפע וביד רחבה. לפני שכע שנים בערך נתן הסולטן במתנה ליהודים מוליניה שברומיא אדמה טובה, אשר באמצעים קטנים היו יכולים להתפרנס ממנה. גם ההכיח תמכה בידם, אבל לבסוף יצאה מריבה ביניהם, בשכיל כבוד מדומה ובשביל קנאת איש מרעהו וילשינו איש על אחיו, עד כי עזבו את אדמתם ויהיו לסרסרים אצל הספינות.

אנחנו הצטידנו בסמירנא לדרכנו, שהינו בה שעות אחדות ונשב לספינתנו. אחרי שהתכלכלה בנחלים די צרכה, ואחרי פרקה את משאותיה המובלים לסמירנא, ואחרי טענה משאות ממנה לתחנות הקרובות, הורם העוגן, הקטר העלה עשן, וספינתנו שבה לעת ערב להסליג בים. ביום השבת בבקר קמה ספינתנו על ידי האי סמום, אי יוני העומד ברשות עצמו תחת אפוטרופסות תרקיה, אל האי הזה לא ירדתי, אך אחדים מאנדתנו ירדו אליה. אחר הצהרים שבה ספינתנו לדרכה ולא נפסקנו בדרכנו זאת, עד באנו ביום השני בבקר לבארות, העיר הזאת נראה לנו ממרחק נדול על פי הרי הלבנון, אשר היא יושבת לרגלם.

גם בבארות כמו בסמירנא לא תקרב הספינה אל החוף, אם כי גם בה יש נמל כנוי, אבל חפה קטן ואין לו מקום כניסה מרווח לספינות, ועל כן תעמוד מרחוק מעט, וצנות מליכות אל החוף. מלחי הערבות נקראים בערבית בשם: בוּרַיוֹת, המה ביחסם אל הספינות, כיחס הענלונים אצלנו אל מסלת־הברזל, כט"ם שמו השוטרים סדרים ביניהם, לבל יקדימו להתנפל על כל אורח למשוך אותו לכל צד. בהשליך הספינה את עננה כבר מוכנות הצנות סביבה, ובשלשלה את המדרנות למטה, מטפסים ועולים כרגע עליהן הבוכריות, והמה מתנפלים על כל אורח ומחזיקים בחפציו, ויש אשר יחזיקו אחדים בחפצי אחד, ואז תקום המולה נדולה, כי כל אחד מהם מעביר את רעהו, בקול צעקותיו הפרועות, בקריצותיהם וברמיזותיהם, ואחרי כי ההברה הערבית היבה בעומק הנרון, על כן נשמע בדברם קול מוזר, כאנשים מנרנרים מים בנרונם, לאמר: מקעקעים. ועוד תנדל ההמולה למטה בירידה מן המדרנות, כי צריכים לקפוץ מן המעלה האחרונה שבמדרנות לתוך הערבה, בעזרת הבוכריה המחזיק בידי אורחו, אחרי אשר הניח בה את חפציו. יש אשר יקדים בוכריה אחד, לקבל אודחיו של רעהו ויש אשר יחלקו ביניהם שני בוכריות חפצי אורח אחד. האורח החדש יבהל מפני קולותיהם המשונים והבלבול הנדול, ובבא לידם אורח חדש כזה, אשר לא ידע את מנהגי הבוכריות ואת לשון הארץ, ואין איש מתושבי הארץ מקבל את פניו על הספינה, אז יקבלו ממנו משכרת כפולה ומשלשת, כי בבואם באמצע הים שם יקצבו לעצמם מקחים חדשים, וביחוד בחוף יפו, אשר אין שם נמל בנוי, והספינות עומדות

הרחק משפת הים, ויש אשר גם מן החפצים יקחו. כי הבוכריות המה אלימים. אין כמהם שוחים מהירים בים, והיודעים להוליך את צנתם גם בים זועף.

בעלות הבוכריות על ספינתנו ויחזיקו בחפצי כל איש, הצינו לפני אנשי לויתי בני בארות, את אחד מאחינו פונדקי בבארות, אשר עלה גם הוא על הספינה, וימסרו את נורלי בידו. הוא לקח את חפצי וימסרם לבוכריה שלו, ואנחנו ירדנו אל תוך אחת הערבות ונבא אל החוף. שם עברנו דרך חדר, אשר ישב בו פקיד שומר הגבול, אשר בידו מסרנו את תזכרותינו, ויקבל גם את תזכרתי בתוך יתר התזכרות ולא הבדילה מהן לרעה, ותהי לי הרווחה, כי ככל אשר הלכתי והתקרבתי אל חוף בארות נפעם לבבי בקרבי, לבל יעכבוני על הגבול כבן עם ישראל, אשר הכניסה לפלסתינא גם דרך חוף בארות אסורה לו.

בארות [1] וצידון.

בבאנו להוף בארות, כבר עמדה שם ספינה רוסית ההולכת ליפו ובל נוסעי ספינתנו, אשר מנמת מסעם יפו, עברו אליה. היא הפלינה בים לפנות ערב, ותבא ליפו מחר בקר כיום ראשון של ראש השנה לשנת תר"ס. אחד מבני עירי הלך בספינה הרוסית הזאת, מביתו אל ארץ ישראל, לסיר את אחזתו ברחובות, ובראותו מספון ספינתו אותי יושב בערבתי, הניף אלי במטפחתו לאות, וגם אנכי הנפתי מטפחתי כנגדו ואבקשנו לרדת א"י, וירד אלי לראות את פני, ויחדו נזדמנו לפונדק שלי. מאז יצאתי מביתי מצאתי בפעם הראשונה בדרכי את אחד מבני עירי וממכרי, ואשמח בו שמחה גדולה. רגש נעים מיוחד יתעורר בלבב כל איש נודד מעירו ומארצו, במצאו פתאם בהיותו הרחק מביתו את אחד מבני ארצו, ועאכו"כ את אחד מבני עירו, יש אשר האיש ההוא היה רחוק ממנו שם, יהיה לנו פה לאח קרוב; אחרי כי למראה צלמו התעוררו בנו כל זכרונותינו הנעימים משם, ועאכו"כ, אם האיש הזה לא היה מוזר לנו גם שם.

הים רוחץ את רגלי בית פונדקנו הנשקף על פני הים והרי הלבנון, המ־אה נהדר מאד. שעות שלמות ישבתי על יד החלון הפתוח. ריאתי שואבת אל קרבה להנאתה את רוח הים הקריר, עיני לא תשבענה מראות, את מראות הטבע הנגולים לפניהן בכל הדרתם, ואזני תתעננה לשמוע, את קול השאון העולה מנלי הים המשתקשקים, בסלעי המפרצת, אשר לרגלי ביתנו.

בפונדקנו מצאתי משפחות קולוניסטים מראשון לציון, מרחובות ומראש פנה, אשר באו לנוח בו אחר הבציר. גם קולוניסט אחד מקפ־יסין, ומורה אחד ואשתו שגם היא מורה באחת מאחוזות הצפון. מתוך כל המסבה הזאת העסיקו אותי, מורי האחוזה האלה, והמה: זוג צעיר לימים, אשר באו לארץ ישראל ויכנסו בה בברית הנשואין. מפיהם שמעתי ראשונה, את הדבור העברי, לפי המבטא הספרדי הנהוג באחוזות. ביחוד שמחתי על הזוג הנכבד הזה, כי מצאתי בו הזדמנות טובה, באמרי ללבת לאחוזות וירך היבשה, מבארות למתולה.

[1] ביירוט.

בבאי לבארות הרגשתי ראשונה, את פעולת החם הגדול של האזור החם. כל אברי נחלשו וכמעט לא יכלתי, להניע את רגלי ללכת הנה והנה, וכמעט כל היום ישבתי על יד החלון, הנשקף אל הים ואשאף אל קרבי, את הרוח הקריר המנשב על פניו ואתחזק מעט, גם רחצתי את בשרי פעמים ביום, בכל ששת הימים אשר עשיתי בבארות, במפרצת הים אשר לפני ביתנו.

ביום ראשון של ראש השנה התפללתי במנין של אשכנזים, הקבוע בחדר אחד קטן, ישוב האשכנזים בבארות קטן הוא ומצער, ואך זד מקרוב נוסד. ביום שני התפללתי עם הספרדים, אשר ישובם גדול ונכבד משל האשכנזים. האשכנזים שבבארות יוצאי רוסיה וגליציה מאריכים בננונים, כמו אצלנו ולא נמרו את תפלותיהם, כי אם אחר חצות היום, ועל כן בחרתי מפני חולשתי, להתפלל ביום השני עם הספרדים, אשר אם כי גם כמות תפלותיהם ופיוטיהם גדולה, אפס ממעטים המה בננונים, וכמעט כל הקהל מתפלל יחד עם החזן, אשר איננו נוהג סלסול מיוחד במקומות מיוחדים שבתפלה, בעברו לפני התבה, כי אם הוא מטעים את תפלותיו הטעמה פשוטה, במו הקורא בתורה אצלנו. כל נגינותיהם הנה נגינות ערביות, לא נשמע בהן אף רושם קל מנגינות האשכנזים העתיקות והמנוסחות. כאשר גם אלה מתפלותיהם השונות מתפלות האשכנזים, חדשות הנה, כי הנה מלאות שמות וסודות ורמזים של חכמי הקבלה. כאשר התבוננתי אחר כן בארץ ישראל למנהגי הספרדים בכללם, לא מצאתי בהם מקוריות כמו אצלנו האשכנזים, נמוסיהם החיצונים היפים, לקחו מדתי עמים אחרים, המקפידות על היפי ועל הסדר החיצון. באתי להתפלל אתם בשעה השמינית ובשעה העשירית וחצי, בבר סימו בל סדרי תפלותיהם. תכם עדתם איש זקן וחלש ישב בכל עת התפלה ורגליו מקופלות תחתיו. אחר התפלה ננשו רבים לנשק את ידיו. הנשים ישבו בחדר הסמוך אל חדר התפלה שלנו, וחלונות חדרנו פתוחים אליו, ובעדם נראו בל תנועותיהן. הן ישבו דומם בלי כל עבודה, כי להתפלל אינן יודעות, ובבא בכל פעם אשה חדשה, קמו מכלן לקראתה ממקומותיהן ותשתחוינה אליה מרחוק, והיא גם היא עשתה כנגדן כל חקי השתחויה ותשב גם היא. ואך בהפתח ארון הקדש ויוציאו מתוכו את ספרי התורה, קמו כלן ותשתחוינה אליהם מרחוק, ותקפצנה מעט ברגליהן ותושיטנה את אצבעותיהן בנגדם ותשקנה למו פיהן מרחוק, וביחוד כשהגביהו את ספרי התורה כנגד העם. ספרי התורה עומדים אצל הספרדים מגוללים בכל עת, בתיקים מיוחדים של עץ או של מתכת, ויש מהם גם של כסף, ובשעת הקריאה עומדים המה פתוחים בתיקיהם, המתפרקים לשנים לפני הקורא מתוכם, באופן כזה, לפני הקריאה מגביהים אותם פתוחים בתיקיהם לפני העם, ולא אחר הקריאה.

מן הרגע שהתודעתי אל המסבה של קולוניסתים בפונדקנו, לא חדלו תרעומותיהם והתאוננותם על הישוב בארץ ישראל מנקר את מוחי. אחד מצעירי הקולוניסתים בראשון נגש אלי ויאמר: ראה נא את משמן בשרך, עוד מעט, בעברך את ארץ ישראל, ירזה וידל, אם כי הוא בעצמו כבר שב מאמריקא לארץ ישראל אחרי עזבו אותה. וכן היו דברי בלם אלי, אף כי אנכי לא הבנתי את תרעומתם על הארץ, המפרנסת אנשים גם להוצאות מיותרות כמו הישיבה בבארות. אצלנו בחוץ לארץ, השיבותי להם, לא ירשו לעצמם גם סוחרים אמידים, לא רק בני כפרים, ללבת עם משפחותיהם, לנוח בימי הקיץ, רק לשם הענוג בלבד, באחד המקומות הרחק ממקום מנורים, ועאכו"ב שלא ירשו לעצמם הענוג כזה, אנשים בינונים המתאוננים רע על נורלם.

בין המשפחות הנחות שמצאתי בבארות, היו משפחות אחדות בריאות כל צרכן, גם יתר המשפחות לא היו חולות חלילה, וביחוד לא הבנתי אז, את תרעומת האנשים האלה, אשר רבם לא השקיעו מאומה בעסק הישוב, ונם אלה שהביאו אתם כסף מעט, לא אבר הכסף הזה, אחרי כי יש נם היום ערך ומחיר לאדמתם ולכרמיהם, בשעה שבחוץ לארץ יש, אשר יאבד בסף איש להלוטין בענין רע, ולא יזף לבו על הארץ ולא יגלגל את אשמת האבדה על אחרים.

כין המשפחות האלה, היתה משפחה אחת, אשר האשה דברה עברית את בניה הקטנים וגם ידעה את הספרות העברית החדשה, והבעל הוא אדם פשוט, יתר המשפחות היו פשוטות, בלן התנרו בקולוניסת מקפריסין, תלמיד מקוה־ישראל, והיו לועגות לו ולישוב הקפריסיני, אשר בפיו היה לשבח.

הפונדקי הוא מילידי רוסיה ומגולי האחוזות שבארץ ישראל. אחרי ראותו כי לא יבל להתפרנס בהן מאדמתו, התישב בבארות. ביום בואי התאונן באזני על נורלו, אשר על פיו נאנס הוא לשבת בעיר טמאה כבארות, בשעה שכל מגמת באו לסוריה, היתה רק הישוב כארץ ישראל, ואשתתף בצערו. בערב ראש השנה לפנות ערב התאונן באזני על הברו מילדותו, פקיד חובבי ציון באודיסא, אשר לא יתן לו מנוח, ונם הפעם קבל דפשה ממנו, כי יתאמץ להוריד מן הספינה הרוסית, את אחד הזקנים ההולך לחונן את עפר א"י והלילה הוא ליל קדוש לנו, ורק עליו לחלל את הקדש ולטפל בזקן הזה. יעצתיו לתמי, כי ינער במבירו זה, לבל יוסיף להטרידהו בענינים כאלה והוא נענע לי בראשו. האיש הזה למראה פניו הוא תמים עם אלהיו ועם עמו, ועל כן נדתי לנורלו, לשבת בעיר טמאה, בתוך עם טמא ולהטרד בכל פעם טרדת מצוה, לקבל אורחים מן הספינה. אולם אחרי שבתי אתו ימים אחדים, ראיתי ונובחתי, כי לא נדול צערו על ישיבתו עם טמאים ונם לא נדולה טרדתו בקבלת אורחים מן הספינה, ואדרבה הוא משתדל עוד בעצמו, כי אורחים באלה יהיו מזומנים לו, למשל, בליל ראש השנה זה הביא אתו מן הספינה שני זקנים, תחת האחד אשר חכה לו, ויקבל מכל אחד ששים פרנק בעד טרחתו זאת, לבד זאת התאכסנו אצלו ימים אחדים ויאכלו אתו לחם בשבר, אחרי כך מסר אוחם בשכר נדול, לידי חמרים להובילם דרך היבשה, דרך ארכה וקשה מאד, לירושלים. הנסיעה הזאת עלתה להם עוד לשבעים פרנק, מלבד צדתם לדרכם בכל הימים האלה, לא פחות מעשרה ימים, ומלבד הסכנה הברוכה לחיי אנשים זקנים וחלשים משלטול דרך כזאת ברכיבת חמור, ולולא נָמַל הפונדקי חובב ציון זה חסד את הזקנים האלה, כי אז באו במחיר מאה פרנק מחר בבקר עם הספינה הרוסית בעיר יפו, באשר נכנסו ליפו כל השלשים היהודים אשר נמצאו בה במחיר מאה פרנק לכל נפש. ובמשך שש שעות היו באים במוצאי ראש השנה בעגלת הקיטור בירושלים, בלי כל טלטול וסכנת דרכים. הפונדק חובב ציון זה היה בעיני לסמל דמות רבים מחובבי ציון בבאם להקים ולקים את האידיאל של חבת ציון ולעסוק בו הלכה למעשה, וחברים רבים מצאתי לו בחוץ לארץ ונם בארץ ישראל.

מחרת ראש השנה הלבתי לראות את העיר, בארות היא עיר הבירה של הוִילַיֶת (המחוז) של השם הזה, ובה מקום מישב הואלי, והיא נם עיר כירת המסחר בסוריה, מספר תושביה מאה ועשרים אלף, בהם שלשים וששת אלפים מושלימים, אלפים וחמש מאות יהודים, ארבע מאות דרוזים, ארבעת אלפים ושלש מאות אירופאים

ויתר תושביה המה כתות נוצרים שונות. בה נמצאים: שלשים ושמונה בתי תפלה לנוצרים, עשרים ושלשה בתי מסגד לערבים, ששה בתי חולים, ששים וחמשה בתי ספר לנערים ובם ששת אלפים ושבע מאות תלמידים, עשרים ותשע בתי ספר לבנות ובם ארבעת אלפים ומאה תלמידות, בהם למושלמים עשרים ושלשה בתי ספר לנערים ובם אלפים ומאה תלמידים, וארבעה בתי ספר לבנות ובם חמש מאות וחמשים תלמידות; עשרים בתי דפוס (הטובים שבהם המה של המשלחת האמריקנית ושל הישועיים) ושנים עשר עתונים ערבים. בארות היא המרכז למסחר ספרי מזרח בסוריה. בה בית מדרש גבוה (Syrien Protestant College), אשר בו מחלקה ללמודי אמונה ולחכמת הרפואה, תלמידי חכמת הרפואה יוצאים ממנו מוסמכים לרפואה, אחרי עבור עליהם ארבע שנות למוד במחלקה הזאת, ואז הרשות בידם להשתמש בחכמתם בכל הארץ, גם לישועיים יש בית מדרש גבוה, נוסף עם מחלקה לחכמת הרפואה ועם בית דפוס טוב, מלבד יתר בתי הספר לצרפתים. גם הממשלה האיטלקית משתדלת, ליסד בתי ספר בארץ סוריה. להמשלחת האמריקנית יש מאה ארבעים ואחד בתי ספר עם ששת אלפים תלמידים ותלמידות. למשלחת הבריטית הסורית יש בית חנוך למורות, גם עשרה בתי ספר טובים ובם יותר מאלף ומאתים תלמידים, מלבד זאת יש למשלחת הזאת, תחנות שונות בסוריה לבתי ספר ובם אלף ושבע מאות תלמידים.

בארות היא לפי זה המרכז הרוחני לארץ סוריה, שגם ארץ ישראל נכללת בה. הישועיים, המשלחת הבריטית, הסורית והמשלחת האמריקנית, המה המשפיעים השפעת הרוח החכמה והמדע על כל הארץ הזאת, אשר בה מצותתה פרוסה בבתי ספריה הרבים, גם רוב העתונים הערבים יוצאים לאור על ידיהם, בתי ספר האחדים של בני עמנו בירושלים ובערי סוריה, בטלים במעוטם ובערכם, כי הלא רק בתי ספר המה וכמעט כלם, המה כלי שרת להשכלה צרפתית דלה וקפויה, וכל בן ישראל הרוצה לחנך את בניו חנוך הגון ישלחם לבארות, וכל בן או בת מישראל המתחנכים באחד מבתי הספר שבבארות, המה הולכים ונעקרים מתוך עמם ומאמונתם, בכונת המחנכים או שלא בכונתם, ועל כן בני ישראל שבבארות הולכים ונטמעים בין העמים, במצאי אחרי כן צעיר או צעירה מבני עמנו חניכי בארות ידעתי מראש כי בוזי היהדות המה. עלמה אחת תמימה, בת מי שהיה אחד החלוצים לישוב א"י, התהללה באזני באריקותה באמונה, כי בהיותה בבית הנוך בנות בבארות, קראה בכל יום על פי פקודת המנהלת, את הביבלה של הברית הישנה והחדשה, ואנכי, אמרה לא עשיתי הבדל ביניהן, הלא כן, אדוני, יש להתנהג?" פנתה אלי בשאלתה התמימה, כאשר שמעתי, רצה אחיה שנתחנך גם הוא שם, להמיר זה בבר את דתו, ויפריעוהו אבותיו ממחשבתו זאת. ולא לשוא איפוא התאונן באזני פונדקי שלי על עירו זאת; כי גם בביתו הוא, שהתאמר לפני לסופר עברי, לא מצאתי ספר עברי.

בארות היא מטרפולין של סוריה וארץ ישראל גם בעניני מסחר. המסחר היוצא בשנת 1895 הניע בה לסכום ארבעים וחמשה מיליון פרנק, וכן המסחר הנכנם. ביחוד הוציאו דרך חפה גלמי משי וקקלות[1]) בסך חמשה עשר מיליון פרנק, שמן זית בשלשה מיליונים, צמר גפן במיליון אחד, בקר ועזים בחצי מיליון, סים[2]) בשני מיליון וחצי, הנכנם הוא ביחוד: סחורות ארג בשמונה מיליון פרנק, עצים לשמוש בחמשה

[1]) קאקאו.
[2]) זיספהאלץ.

מיליון, להסקה. בשני מיליון וחצי. קפה בשלשה מיליון וחצי. נפט בשני מיליון. סוכר במיליון אחד וחצי. ארז במיליון אחד וחצי. מנפקטור במיליון אחד ורבע. בכל המסחר הזה נושלים בני עמנו החלק היותר קטן. כל החנונים בארץ ישראל קונים את צרכי חניותיהם בבארות.

בארות היא גם עיר התענוגים של סוריה. עשירי סוריה וארץ סוריה יבואו בימי הקיץ החמים למעוני הקיץ, אשר בהרי הלבנון הקרובים, אשר שם האויר קריר ויש למצא שם כל תענגות בני אדם. גם בני המושבות באו בימיהם הטובים, לנוח בה אחר הבציר. בהיותי בבארות, הראו לי על ראש פקידי הנדיב בגליל העליון, איש צעיר לימים. המבלה בה את ימותיו ואת לילותיו. חלק לא קטן מן הכסף שהוציא הנדיב על הישוב בארץ ישראל, נשתקע בעיר הזאת. פעולת בארות נדולה על ארץ ישראל גם מבחינה זאת, והפעולה הזאת היא רעה עד מאד, כי בה נתאחרה תמצית הקלקולים של ההשכלה הקלה האירופאית ושל הרקבון שבחיי ארצות הקדם.

מראה העיר מרחוק יפה, אך בבאנו אל העיר פנימה נמצא בה כמו בקושטה ובאזמיר, עיר בלתי יפה ובלתי מסודרת, אף כי רחובותיה רחבים מהן. ביחוד ישחית את יפי העיר מנהג המזרחים, לבנות את בתיהם בתוך חצר המוקף גדר אבנים סביב. ובלכתנו ברחובותיה נראה רק גדרי אבנים לפנינו. רחובות המסחר מלאים חניות של כל מיני סחורה שונים וביחוד נראה בכל מקום, חבילות חבילות של בל מיני ארג.

הקהלה האשכנזית בבארות, כאשר כבר אמרנו, קטנה היא ואין בה כי אם עשיריות משפחות אחדות וצעירה היא לימים. סוחרים נכבדים אך אחדים ביניהם; לעמת זאת הקהלה הספרדית היא נדולה לפי ערך, כי יש בה כאלפים וחמש מאות נפש ויש בה סוחרים עשירים ונכבדים, אך עניני צבורם המה במעמד שפל מאד, כמו אצל אחיהם בארצות המזרח. אולם בכל מעוט תושבי היהודים בבארות, מכניסים המה יסוד אחד שאינו לפי כבודנו, לא לפי ערך מספרם, בקרב יושבי המקום, מנשים משוררות מזמרות ומחוללות בבתי הקפה, הפרנקיות, לאמר, הספרדיות העבריות, מפורסמות בסוריה למשוררות יפות ולמחוללות, ומקהלה אחת נדולה של בנות יהודיות אשכנזיות, מזמרות בבלי זמר באחד מבתי הקפה הערבים שבבארות, ויהודי אשכנזי הוא בעל המקהלה הזאת.

בית ספר הכי"ח אשר בבארות יכל היה וצריך היה להלחם נגד הפעולה המזיקה של החנוך בבארות על צעירי בני ישראל, אך הוא לא לבד שאיננו מתנגד, כי אם עודנו כמסייע לה בהשכלה הצרפתית הקלה והרקה, אשר יתן לחניכיו, מבלי לשתף בה ידיעת תורת היהדות ואמונתה, והוא מוסיף עוד להשחית את בית ישראל במזרח, מנפש עד בשר.

ביום הראשון לשבוע, הכינו את עצמנו לדרכנו. קניתי לי תלבשת בד לבן ואמות אחדות בד לבן, לצנוף בו את ראשי. להגן עליו מפני קרני השמש (כובע של עצי נפה ובד לבן), אשר ישתמשו בו למטרה זאת התירים האירופאים, וגם בגדי־לבן של צמר נקי לבשרי להבליע את הזיעה. סגולה בדוקה נגד ההצטננות במקומות החמים, גם צדה לדרכנו, פונדקינו הביא לנו חמרים ובן לויתי, אשר כבר ידע לדבר מעט ערבית, התחיל לעמוד אתם על דמקה. נדולה היתה הצעקה, הנרונים והקעקועים של החמרים האלה ומרובות הקריצות והתנועות, בן לויתי הניע בכל פעם את ראשו מלמטה למעלה וישרוק בלשונו לאות מיאון, (כי תנועת המיאון אצלם היא הרמת

הראש ותנועתו מלמטה למעלה, גם השריקה בלשון משמשת לדבור שלם במקום לא, אי אפשר, אינני יכל) עד כי סוף כל סוף התפשר אתם ויעמיד את ראשו ולא יסף להניעו עוד. „טַיְּב", לאמר, טוב, נשמע באחרונה מפי שני הצדדים. המלה: טַיְּב, להסכם, ותנועת הראש מלמטה למעלה, ושריקת הלשון לאות מיאון, נכנסו כבר בדבור היהודים האשכנזים בבארות ובאחוזות שבארץ ישראל.

ביום השני בבקר השכם, והחשך עודנו פרוש על הארץ, באו ההמרים ויעירונו משנתנו. הם התחילו להעמיס את חפצי בני לויתי על הפרדים, והנה עוד פעם צעקות גרוניות, קריצות ורמיזות ונענועים שונים, כי לא יכלו החמורים השנים להתפשר על דבר במות המשא, אשר יעמים כל אחד על פרדתו. האחד צעק: כי פרדתו צעירה ורכה ואי אפשר להעמים עליה חרבה, והשני צעק לנגדו: כי איננו מחויב להכביד בשביל זה על פרדתו. עד כי לבסוף מצאו פשר גם לשאלה הזאת. את חפצי, אשר היו צרורים במלתחה אחת, נאנסתי לחלק לשנים ולשומם בשתי תֵבות קטנה התלויות לשני צדי חמרי, למען תהיה המשקלת מכֻוֶנת ולא יכריע הכובד שבצד האחד, את המשא שעל צדו השני, ואנחנו עלינו על החמורים. מעודי לא הייתי מן ההולכים על סום ועאכו"כ על חמור, אשר איננו מצוי בארצנו, ובשבתי עליו בפעם הראשונה ונתחיל ללכת, נדמה לי בכל רגע, כי עוד מעט ונפלתי מעליו; כי לא יכלתי לכַוֵן היטב את מעמד משקל גופי. גם הסוכן הערבי אשר שם חמרי על חמורי רחב הרבה יותר מן המדה הצריכה לאיש אירופאי; אולם אחרי עבור שעות אחדות, הרגלתי אל הרכיבה מעט מעט.

בצאתנו את העיר, הלכנו בראשונה בין כרמים גדורים גדרי צבר, ויש אשר צרו המשעולים האלה, עד אשר לא היה בהם דרך לעבור, כי אם לחמור אחד. אחרי כן התחלנו לעלות הרים ולרדת בקעות, אל הרי הלבנון, אשר ממעל ואל חוף הים אשר מתחת, והיה בבאנו במקום, אשר אין דרך בין הים ובין ההרים לעבור בה, נאנסנו לעלות אל ההרים, ובהמצא דרך כזאת לפנינו, ירדנו אל חוף הים; כי ההליכה בהרים קשה היא, בשביל שאין בהם דרך לעבור, וצריך לטפס בהם על סלעים וכפים המתנוללים והצבורים על כל צעד בלי סדר ומשטר, גם המעלות והמורדות מרובות בהם. הישיבה התכופה על החמור קשתה עלי, ואחר רכיבה של חצי שעה, נאנסתי לרדת וללכת רגלי, וכאשר עָיַפתי שבתי ועליתי על חמורי. במקומות חול, אשר על שפת הים, קשה היתה עלי ההליכה ברגל, ובמורד ההר קשה היתה לי הישיבה על החמור. החום היה גדול מאד, אך הרוח הקריר המנשב מן הים, צנן לנו מעט את החום. בראשית דרכנו היה לנו בכל פעם עסק עם תחנות־מכס של הממשלה התרקית במישור, ושל הדרוזים אשר בהר. בולשותיהן חפצו בכל מקום לבדוק את חפצינו, ונפטר מהם בכל פעם בבקשיש של חצי בישליק או בישליק שלם (לערך 22 קאפיקות), הסרסר בינינו היה חמרנו החַדש [1]. (הקדוש, בשביל שהיה במַגָא) אשר היה מכֻבד על פני כל העם; כל ההולכים, אשר מצאנו בדרכנו הקדימו בשלומו. בשעה התשיעית בבקר נפשנו באחד החאנים [2]. שם אכלנו פת שחרית ונשת קפה. החאן הוא, כעין אכסניא לעוברי דרך בכפרים שלנו, אך במקום המשקאות המשכרים

[1] בערבית יִקְתַּב „חַג" בגימל דגושה והוראתה „החוגג" לאמר הנוסע למקום קדוש. העורך.

[2] „חן" הוא מקום חֲנִיָה. הנ"ל.

יש בו רק קָפֶה ובאר או מעין מים להשקות את הבהמות. החאנים המה מקומות־התחנה לנוסעים במקומות השוממים. האורחים ישמחו עליהם ועל כום הקפה או המים הקרים, אשר ימצאו בהם, יותר הרבה מעל הבופֶטים עם מעדני מלכים שבמחלקות הראשונות בתחנות מסלות הברזל שבאירופא. בעל החאן חקר אותנו ודרש: מאין ולאין אנחנו הולכים, ועל דבר עסקינו הפרטים, ויכנם בדברים עם בן לויתי; כי הערבים המה מטבעם סקרנים גדולים ותאבים המה לדעת את כל צפוני האיש החדש הבא לפניהם. והנה על דבר בן לויתי, אשר פטפט אתו מעט ערבית ויספר לו: כי הוא מורה בבית הספר של מתולה, נחה דעתו תיכף, אך אנכי אשר לא דברתי ערבית ופרנזי (אירופאי) אנכי, הייתי למקור גדול לסקרנותו, וירבה לשאל את פי בן לויתי על אדותי, ובכל פעם שלח בי מבטיו התמהים והחודרים.

בשעה הששית לפנות ערב באנו לצידון. עיר מחוז, מספר תושביה 12270, מהם מושלימים 8300, בני אמונות שונות 3190, יהודים ספרדים 780, ואך בימים האחרונים העתיקו אליה את משכנם שתי משפחות יהודים אשכנזים מן האחוזות.

ההוטל הערבי, אשר סרנו אליו, הוא בנין אבן יפה בן שלש מכפלות ובו חדרים מרוחים ונקיים עד מאד. אנכי בקשתי תֶה ויבא לי המשרת כום תמצית תֶה, אם כי היה מר לחכי, בכל זאת עָרַב לי מאד. אכלנו פת ערבית ונעל על ערשינו לנוח מעמל הדרך הקשה של היום העכר.

אחוזות צפון ארץ ישראל.

מ ת ו ל ה.

זברון מסעי בארץ ישראל נאצר נם הוא באוצר זברונותי; אולם הוא לקח לעצמו מקום בראש, להיות בהם אבן החן הבולטת ונראית מתובם בזהרה המיוחד והחדש, להפיל עליהם אור נוגה. הרבה ראיתי בימי חיי, והרבה ראיתי גם בדרכי האהרונה והתבוננתי אל בתי שביות החמדה, אשר בערי הבירה הגדולות באירופא, גם התבוננתי אל היכלי חמד של אדירי מלכי אירופא מחוץ ומבית. שאון החיים האירופאים הוורמים והשוטפים כזרם מים כבירים, והמתחלקים לנצוצות רבים מוהירים בשלל צבעים לנוגה זיו השמש, לקח נם הוא את לבבי; אפס זברונות כל המראות האלה בָּהו עד מהרה ויבבו לנצח. אחרי עבור עליהם זמן קצר, ורק זכרונות נמיעותי בארצנו הקדושה חיים וקיימים. בכל רגע ורגע המה מתיצבים לפני, בצביונם בדמותם ובצלמם, באלו היו מחוקים לפני בכל עת על היריעה בצבעים בהירים וחיים, בידי ציר אמן, והחרבן והשממון מה מאד נדול בה! אך מנוחת מות ודומיה סביב, אין חיים ואין תנועה, בכל זאת נדמה לי באלו החרבן הזה והדומיה סביבו הוא הוא עקר הציור ומלואו, ובל אלה המראות הגדולים והיפים והנחמדים, אשר ראיתי עד כה המה רק צלליו וצללי צלליו, הנשקפים מרחוק—ירחוק מאד. במראה מטושטש; כד, ליפות את נוף הציור ואת עקרו, כמעשה בל הצירים הנדולים במלאכותיהם הטובות; והציור אז, במעמדו זה, מה נעים וטוב הוא!—שלם בתכלית השלמות, מפותח בתבלית הפתוח.

(שאר יבא).

זכרונות.

זכרונות המזרחי.

בחודש סיון נוסדו עשר אגודות ציוניות מזרחיות: 1) ליוועניהאף גוב' וויטבסק וחבריה 43 איש. 2) קאוואל גוב' ווארשא. 3) אחוזת עקרון בארצנו הקדושה. 4) פאצעפ גוב' צרניגוב. 5) פלארעשטי בבסרביא. 6) וד־רשקוב (שם) וחבריה שבעים איש. 7) אנאניעוו ג' חרסון. 8) יעקטרינאסלוו אג' שניה. 9) ברוסילאוו גוב' פאדאל, וחבריה שבעה ושלשים איש. 10) סמיעלא גוב' קיוב. מלבד זה נתנו אנשים יחידים נכבדים מאד ידם למזרחי הלא הם האדמו"ר ר' דוד מנדל שליט"א מראשצב גוב' קיוב והרב מוה' לעווי שבעלצאס.

להרחבת הציוניות דרש הרב גליקסברג בנאוואגרודאק, בקארעליטש ונישוויז; הרב פישמן דרש בפלארעשט ובבעלצי ששם נתנו חרדים רבים את ידם לציוניות והרב מאן דרש בשוועקסנא.

לטובת המוסדות הציוניות נדבו האגודה שברעזיצא 31 רובל לבית נאמן שבירושלם; האגודה שבקריצבורג יסדה חברה, שחבריה שנים עשר איש לע"ע, קוני מניות הקל"ב לשלם את מחירן לפרקים קבועים. אגודה שניה שביקטערינסלוו קנתה 2 מניות הקל"ב; אגודה שבהאמל משתדלת להפיץ המניות של הקל"ב; האגודה שבהיידיץ נדבה שלשה רובל לישא"י; הרב מאן נ"י יסד בשוועקסנא אגודות לקבוץ כספים לק"ק.

מלבד זה אספה אגודת ליוועניהאף לעזרת נגועי הפרעות 20 רו"ב; אגודת מייסעגאלע 12 רו"כ; אגודת דאבראוועז 100 רו"כ; אגודת המזרחי בפעטערבורג כאלף רו"כ; אגודת יפו 25 רו"כ; אגודת האדיץ 75 רו"כ; ועוד 30 רו"כ נאספו בעיר משאינם ציונים בהשתדלותם; אגודת שוועקסנא 5 רו"כ ועוד 30 נאספו בהשתדלותם משאר הציונים שבעיר; אגודת סלבאדקא הסמוכה לקאוונא 177 רו"כ; אגודת סאקאלקא 120 ר', אג' זיטאמיר לעזרת היתומים 500 רו"כ ועוד 100 רו"כ נמצאים תחת ידה לטובת הצעת הושבת עשרים משפחות שדודות בא"י; אג' דאברזין 75 רו"כ; אג' לאדז 224 רו"כ ונמצא תחת ידם עוד 30 לטובת היתומים; אג' בוקי גוב' קיוב 100 רו"כ וסך 20 רו"כ נשלחו לטובת היתומים בהשתדלות אגודת רומני גוב' פולטבה.

לטובת הנשרפים בעיר ראדין שלחה אג' מייסעגאלע 6 רו"ב ובהשתדלות אגודת שוועקסנא 18 רו"כ.

אגודת ליוועניהאף קבעה שיעור ללמוד בכנופיא מדי שבת בשבתו נביאים וכתובים; אג' קרייצבורג ללמ"ד תנ"ך וש"ע; אג' אנאניעוו יסדה ח' ש"ס; אג' שוועקסנא קבעה שיעור ללמוד קצור ש"ע אף נוסדה שם חברת תפארת בחורים; לאגודת ביאליסטאק היה סיום לסדר זרעים.

מלבד זה יסדו לשם חבת האומה וקדמניותיה אג' האמעל כנופיא שומעת מדי שבת בשבתו דברי הימים לכ"י ואג' ליוועניהאף קהל שומעי תולדות ישראל של הרה"ח יעבץ.

*

זכרונות הוצאות וישוב ארץ ישראל.

בכל תפוצות ישראל רבה התכונה מאד לקראת הקונגרס הבא: מארץ יון באירופא, מקאנאדא באמעריקא, מהודו באסיא, ממראקא באפריקא, מתעתדות האגודות הציוניות לשלח את מלאכיהן הדוברים בשמן אל מקום המועד.

בבולגריא עושה הציונות חיל בכל פנות העם וקצותיו. גם המהדרים גם החדשנים מחזיקים בה בכל עוז, ותלמידי בתי הספר התחתונים והעליונים, אף כי אין שם חוק מבדיל אותם לדעה מתלמידי עם הארץ, בכל זאת ציונים לוהטים הם כמעט מקטנם ועד גדולם.

כ' אייר היה יום האסף השקלים בלונדון ובמדינה ועשרות אלפים מאחינו בקרו את מקומות המועד. בלונדון לבדה נאספו ביום אחד שקלים בעד מאה וארבעים ל"ש.

מר דוד לעוואנטין בא לא"י לפתוח ביפו בית השולחן בשם Anglo-Palestine Company בתורת סניף לבית שולחן האומה הישראלית שבלונדון. וטובה וזכאית היא העצה, שיושבי ירושלם יועצים לסניף זה, כי יציב לו יד גם בירושלם.

לאל יד חברת מביאי יינות א"י בברלין, — היתה לחלק לחבריה 6% בתורת העדפה — דיווידענדע — ולקצות עוד סכום הגון מלבד זה לתוספת הקרן.

בעקרון קנתה יק"א, את אדמת כפר שחמה כארבעת אלפי דונם וכבר שלחה שמה מומד לבקר את המדה.

בעצם העת ההיא לקח הישוב שבא"י לקוי רב, כי שפלת לוד הקרובה לפתח תקוה, הנחלה הדשנה המהוללה ברבבות זיתיה אשר יאמר עליה באמת כי „אלפי לשמן" היא, אשר אמר הנדיב לקנותה, נמכרה, באשמת עצלות עושי דברו, לגרמנים והמעט כי אבדה מישראל חמדה כזאת, הנה קם שכן תקוף לפתח תקוה, ומי יודע אם ח"ו לא „חרבות גרים מחים יאכלו".

אולי יקחו מוסר ממאורע זה, ראשי הועד של קופת האומה ויושיבו ועד של מחזירים אחרי קרקעות עומדות להמכר בא"י, ויחל לקנות את כל הנמצא ראשון, ואת ההצעה הזאת שהחזיק הועד בווינא ביום 17 וביום 19 יולי רק בהזקת האפשר, יחליטו לודאי.

לפי הנשמע יהי אסיף הדגן בא"י מבורך אי"ה מאד, ובציר הענבים ביגוני בשנה הזאת.

ועל מעמד פרנסות א"י בשנה הקודמת אנחנו נותנים בזה תוצאות מהודעת הקונזול הראש האוסטרי בירושלים. אלה הם דבריו:

„על המסחר בארץ ישראל כברה בשנת 1902 יד הדבר — החלי רע — ויד כל התלאות חבאות עמו כאחד או הבאות אחריו בכחו או בכח כחו. הכרנתיונות המופרזות במדתן, אשר הוטלו כמעט מלא שנה תמימה, על עוברי דרכים, מחשש נגיעה ביוצאי מצרים, אשר בה נראו אותות המגפה השחורה, לא רק לגוף המסחר לבד הרעו, כי אם מנעו גם את רגלי התיירים והחוגגים מארץ ישראל, אשר מהם רוב הפרנסה מצויה. מלבד שגרם מעמד זה קפאון בזרמת העסק, עלה לרגליו מחיר המזונות אשר מרביתם מובאה מן החוץ. יש אשר תם הלחם מן הארץ, ויש אשר מנעו אוצרי הפירות את הכר בתוך אסמיהם, למען העלות את מחירו. והמעט מכל המחסור הזה ותעמודגה מלכת גם מרכבות הקטור בין ירושלם ליפו, מאין עוד איש עובר ושב ומאין עוד סחורה הולכת ובאה. וגדודי המשמר, המופקדים בידי משמרת המרפא, החוגים בכל הארץ לארכה ולרחבה, לשום מעצור גם על כל איש עובר ממקום קרוב למקום קרוב להסגר כמה ימים, עד הודע כי טהור הוא מכל נגע, השביחו כל עובר וכל מעבר גם בקרב הארץ מצית."

„בשנת 1901 חנו 455 אניות על פני חוף יפו ובשנת 1902 רק 380 אניות. לגרעון זה גרם הדבר ותולדותיו."

„חגרעון הזה נראה גם במחיר הסחורה, הבאה דרך חוף יפו, אשר נגרע בשנת 1902 כדי חצי מיליון פראנק משל שנת 1901, אף כי בתשעת חדשיה רבה היתה הסחורה הבאה, משל השנה הקודמת לה, גם במספרה גם במיניה. מחיר הסחורה היוצאת, נגרע לרגלי התלאות כדי 1,800,000 פרנק."

„הסחורה הבאה אל הארץ מרובה היא, אף בשנת שבע, מן הסחורת היוצאת ממנה כאשר תראה עינינו בפרשה זאת:

	1900	1901	1902
הסחורה הבאה	10,973,844 פר.	13,850,000 פר.	13,376,760 פר.
והסחורה היוצאת	8,130,930	4,444,000	4,658,520

אך את החסרון הזה ימלאו התיירים הבאים לשם תענוג, וחוגגי כל כנסיה וכנסיה הבאים לשם הדת. המה יביאו אל הארץ מעשרה מיליוני פרנק עד חמשה עשר מדי שנה בשנה. לבית

שולחן אחד, הן אמנם כי הוא הגדול מחבריו, תבאנה מטבעות זהב במחיר ארבעה מיליונים, לפרוע את ההמחאות — אנווייזונגען — אשר יביאו בידם האורחים מן החוץ. והדואר האוסטרי לבדו — שבא"י — יוציא שנה שנה משבע עד שמונה מאות אלפי פֿרנק לשנה, לפרוע את ההמחאות הבאות על ידו."

בפתח תקוה ירו אבן פינה לבנין בית תלמוד תורה, וביروشלם נחנכו בשמחה ובהדר העשרים והמשה בתים, אשר בנה מכספו הנדיב יקר הרוח מר יעקב ברוידא נ"י מוארשא למושב עניי עיר הקדש. האיש הנכבד הזה ישביע מטובו חלק כחלק בידו הנדיבה, ישוב החדש וישוב הישן — — כי גם לאחזת רחובות היה הוא המיסד והמקים.

ומן הביח נאמן הוא, אוצר ספרי ישראל שבעיר קדשנו, עלתה צעקת חברי הועד באזני אחיהם שבגולה, להוציא ממסגר אסיר, לאמר להספיק בידם, לעשות ארונות להוציא יותר מחמש אלפים ספרים חבושים וארוזים בתבות־הם, שנשלחו בה והולכים ומתעפשים שם. האוצר הזה היקר לכל עמנו, באשר הוא מיטב חמדת ישראל, אסף פרי רוח כל חכמי דורותינו מעולם, יקר היא לנו המזרחים ביחוד, כי מצד קיומו הוקבע — להיות מרכז קים ועומד הולך ומתוסף לתוצאות רוח גדולינו שראשן ורובן היא התורה הנאמנה, שעליה נותנים אנחנו ואבותנו את נפשותנו זה אלפים שנה, ומצד תשמישו, לא לשם קריאה קלה של ספרים המביאים לידי גיחוך, הוקבע, כי אם לשם למוד נאמן של תורה ולשם חקירה נאמנה של כל מקצועות חכמתנו, מורשת שנות דור ודור, על כן ראוי לנו המזרחים, לשחר ביחוד את הבית נאמן הזה ולחמכו בכל כחנו.

*

זכרון הפוצות ישראל.

מגבית הצדקה לאחנו נגועי הפרעות הגיעה לפי השמועה עד 425,000 מרק באשכנז. — הנדיבה הברונית לבית כהן אופנהיים הרימה שלש מאות אלף מרק, לאגודה־העזורת Hilfs-Verein, שיסדו נדיבי ברלין, לעזור לאחיהם בארצות אחרות.

בלונדון נצחו, לדאבון לב כל אוהב עמו, מצוקים את אראלים והצעת ממוני קופת יק"א לשנות אוצר הצדקה, המופקד בידם מאת הברון הירש נ"ע, מעין חעודתו, נתקבלה בסוד זקני יועצי הארץ, וכל מאמצי כח הסופר הגדול זנגביל, אשר נתן נפשו לקים את צואה המנוח ככתבה, שבו רקם.

בסן־פֿרנציסקא ובניו־יורק באמריקא ערכו הקונים — כינעזען — הזיונות בטעמם, ואת כל פריו הרימו תרומה לאחנו נגועי הפרעות. הא למדת שאין נדבת הלב הולכת אחרי מראה העור.

בשוויץ יצא הנבחר וואוורינסקי ורופא הבהמות סקאג, לאסור את השחיטה ומלבד הדוקטור וואללשטיין אין איש מתחזק כנגדם. וגם סוד זקני ממלכת גרמניא מלא יד כל עדת עיר, לקים או לאסור את השחיטה כטוב בעיניה,— וכמה ערים קטנות בארץ ההיא כבר מלאו את ידן ותאסורנה אותה, להכעיס את לב קהלות ישראל היושבות בתוכן — בעוד אשר ממשלת גרמניא עצמה שמה לחק במאינץ ובהאזעלהארסט, לשחוט דוקא בשחיטה הנוהגת בישראל, את הבהמות שבשרן נכבש לצרכי הצדה למלחמה, מפני שהבשר משתמר היטב ואיננו עלול לעפוש ולרקבון, כבשר נחירה.

רגש האומה הולך ונוצח וכובש, את כל הלבבות בישראל. ואף גדולי חכמי החרשים, אשר רב הכבוד אשר יחילום נכבדי הגוים, מרגישים כי חלק להם בישראל ובצרותיו. ובהקרא הציר הגדול יוסף ישראל"ס מהולנד ללונדון, לחנכת מערכת ציורי ההולנדים, אמר לסופר „דזוש קרוניקל" „כולנו כבושים בגולה וחיבים אנחנו לעזור איש אחיו, בכל לבנו ודברי זה הוא לי לקו". למען שים מראה עינים לאהבתו את מולדתו, כתב בראש ספרו „מסע בספרד", אשר נתן במתנה לראש האזרחים בלונדון, בכתבנו ובלשוננו „לאורך ימים טובים אמן".

*

ספירות המפקד [1]).

בתוך 1,439,613 יושבי פטרבורג ימצאו 20,385 יהודים, 317 קראים. על פי המפקד בבית יועצי העיר בווארשא, עלה בשנת 1902 מספר בנ"י 263,824 מתוך כלל יושבי העיר, שמספרם 736,625 נפ"ש.

[1]) סטאטיסטישע ציפֿפֿערן.

מספר בנ"י בבסרביא 230,000 נפש, אחד עשר למאה בכל יושבי הגליל ההוא; מהם 2000 עובדי אדמה, 21,000 בעלי מלאכה, 6000 עובדים: נושאי סבל, עגלונים וכיוצא בזה, 1000 עושי מלאכה בבתי העבודה, 1300 קולוניסתים בשש קולוניות. סוף דבר שלשים אלף משפחות מתפרנסות בעבודת אדמה ובמלאכת עבודה וחמשה עשר אלף במסחר.

בתוך 42,000 יושבי סעראיעווא בירת באסניען, אשר לא על אנשי הצבא יחשבו, נמצאים ארבעת אלפי יהודים ספרדים, אשר לרגלי רבוי כתות בעלי הדתות שם, ינוח גם להם.

מספר בנ"י במקדוניא כיום תשעים אלף.

בלונדון יש 105,000 יהודים, מהם 70,000 עניים ועשרת אלפים מתפרנסים מנדבות קהלות ישראל, שבה הנדבות מחבריהן לפרנסתם 2,400,000 מרק לשנה, עד כי ארבעים מרק עולות לכל איש עני.

המפקד האחרון לממשלת פרוסיא יתן עדיו, כי מזוגות של נשואי התערובת, הולכים שלשים למאה ערירים בלא בנים, ובכן נוספה על מחאות הדת והמולדת על נשואים האלה, גם מחאת הטבע והמציאות.

*

מקראקא מודיעים מיום ט"ז מנ"א: חיום נפתח קונגרס הרבנים, מספר חברי הקונגרס— חמשים. בבית הכנסת הישן נשבעו הרבנים, כי עלילת הדם היא בדויה. השבועה עשתה רשם אדיר מאד.

לילדי שעשועינו.

אם בישראל אני, ויהי היום ואני משחקת בשתי בנות בתי ואספר להן את תדות ה', אשר ישבעו ילדי ישראל בשמחת התורה, בשאתם את הדגלים לפני התורה הקדושה. „ואם כן, התרפקו עלי שתיהן ותפרוצנה בי, קני גם לנו כאלה." ואשלם את חפצן. ותשאל האחת: „ובמה אכיר את דגלי, כי לי היא?" ותען השנית — „טיטומת [1]) ציון קטנה יש בחיקי, אותה אדביק עליו והיתה לאות, כי לי הוא". „גם לי יש כזאת, ענתה אחותה והדבקתיה גם על אשר לי, למה אגרע ממך?" „ובכן אקנה לי טיסמות רבות רבות מאד, קראה הככירה, וכסתי בהן את פני כל הדגל". „גם לי יש פרוטות רבות וגם אני אקנה וגם אני אכסה", החזיקה הצעירה את דבריה. בפיהן דברו ובידן מלאו, ותקמנה ותרצנה ותקנינה ותכסינה, את פני כל עבר דגליהן, טסמות־ציון ותעלונה מאד למראיהן, כי כבדואי תכלת רעננות, הנקטפות זה מעט מן השדה אשר ברכו ה', נדמו בעיניהן. ובעליצותן שכחו את תחרותן ותשקנה אשה לרעותה מטוב לב. —

אף אתם ילדי חמדתנו, ילדי הציונים המזרחים למקומותיכם, מהרו וקנו לכם טסמות אלה ושימו אותן על הדגל, אשר בכפיכם הרכות, והיה בהרימכם את דגל התורה ביום חג ה', ונשאתם גם נ ס צ י ו נ ה.

נ. יעבץ.

---

[1]) מארקע (ע' הוברת ב' 128).

מחיר כל חלק משלשת החלקים הראשונים של ס׳

תולדות ישראל

1,25 רו״כ ומחיר הרביעי 1,40 רו״כ ולקונה את כלם ביחד ימכרו בעד ארבעה רו״כ.

אדרס של המחבר:
W. Jawitz Pagulanka 19 Wilna Russ.
В. Явицу Погулянка 19 Вильна.

אתרוגים בגן ישראל מארץ ישראל.

הנני לבשר לאחינו ההפצים לשמוח בפרי עץ הדר שהורתם ולידתם על אדמת קדשנו, כי ת״ל עלו בשנה הזאת האתרוגים בגני יפה עד מאד, שלא היה עוד כמוהם. ומי האיש ההפץ בהם ונותן היתרון לנקיים מהשש הרכבה ורוצה להיות בטוח כי יבריך על פרי עץ הדר באמת מא״י ימהר נא לפנות ישר אלי בעוד מועד ואשרתהו באמונה ועצהיו״ט, כי אני אינני סוחר, כי אם בעל נן נהול אשר שפחתי ורביתי את האתרוגים מנטיעת הנרעינים עד לקיטתם ואוכל לחשוב במחיר היותר מצער מאשר ביפו ושריעסט, בהנוני נא בואת ותראו פעלי.

העומד לשרתכם באמונה **בנימין פיין** כורם ובעל גני אתרוגים בראל״צ.

Benjamin Feyn, Rischon L'Zion, Post Jaffa Palästina.

הודעה.

ספר נפלא במינו:

"הנותן בים דרך".

מאת הרה״ג ר׳ יהודה ליב הכהן פישמן ממרקולעשטי

והוא וכוח נמרץ נין הריף ובקי שמהם הסתים דרכה של תורה, וכבר שבהוהו וקלסוהו גדולי וחכמי הדור בארץ יבהו״ל. מחירו עם המשלוח 75 קאפ׳. למחברים בהלוף על ספריהם.

להשיגו אצל הכחבר עפ״י הכתובת:
Равв. Л. Фишману, Ст. Маркулешты, бессараб. губ. Ю. З. ж. д.

GEDICHTE und LIEDER

von

HEINRICH GRÜNAU.

PREIS ELEG. BROCH. Frs. 2·50.

Das Reinerträgnis dieses Werkes ist dem **Jüdischen Nationalfonds** gewidmet.

Zu beziehen durch den Verein „AGUDATH ZION", Antwerpen (Belgien) Simonsstr. 42.

שמות המאמרים אשר יבואו בחוברת ד׳.

א) ירושת פלטה. תעורך.
ב) חישר והמסבב. אהד מרבני ישראל.
ג) על הציונות ועל החסידות. א. א. אבן שיש.
ד) דעות גדולי הענטים על הציוניות. ב. ברזירא.
ה) פרורים לשפת ציון. יחזקאל.
ו) בינה במקרא. הרה״ג ר״פ ראזאווסקי.
ז) פרט. העורך.
ח) שיר האביב. ד״ר מירקין.
ט) על שושנים. ***
י) נפש יודעת. ***
יא) מילקוט התיר. אוזל המודעי.
יב) קדמה (המשך). ש. הערשבערג.
יד) זכרונות ***

☚ החוברת הזאת השלישית, היא האחרונה לרבע הראשון, ע״כ-יואילו נא הקוראים הנכבדים להמציא אל מקום משלוח הכספים את מחיר הרבע השני למען ישיגו את החוברות הבאות במועדן.

מחיר המורח:

לשנה: 10 קראָנען, 8 מארק, 12 פֿרנק, 2.20 דאללאר, 4 רו״כ. בעד אנידית מזרחיות 3 רו״כ. ולפי הערך למחצית ולרבע השנה.

אדרס למשלוח בכף:

Rabbiner J. Reines, Lida, Russland.

Раввину И. Я. Рейнесу, Лида (Виленск. губ.).

למאמרים:

W. Jawitz, Pogulanka 19. Wilna, Russ.

В. Явицу, Вильна, Погулянка 19.

Hamisrach. — Monatsschrift, III. Heft.

Für die Redaction verantwortlich: Michael Horowitz in Krakau.

Druck von Josef Fischer in Krakau.